

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1970

A TARTALOMBÓL:

ARATÓ KÁROLY,
BERTÓK LÁSZLÓ,
KISS DÉNES,
PAL JÓZSEF,
TORNAI JÓZSEF VERSEI

✱

CSERES TIBOR:
BARBÁR VÁLTOZATOK
KAMPIS PÉTER:
ÁTVÁLTOZÁS
THIERY ÁRPÁD:
EGY CSEPP TENGER

✱

BÉCSY TAMÁS:
A DRÁMA-MODELLEK
ÉS A MAI DRÁMA
FODOR ILONA:
LÁTOGATÁS
SZERVÁTIUSZ TIBORNÁL
NAGY L. SÁNDOR:
SZOVJET KRÓNIKA
POMOGÁTS BÉLA:
CSORBA GYŐZŐRŐL

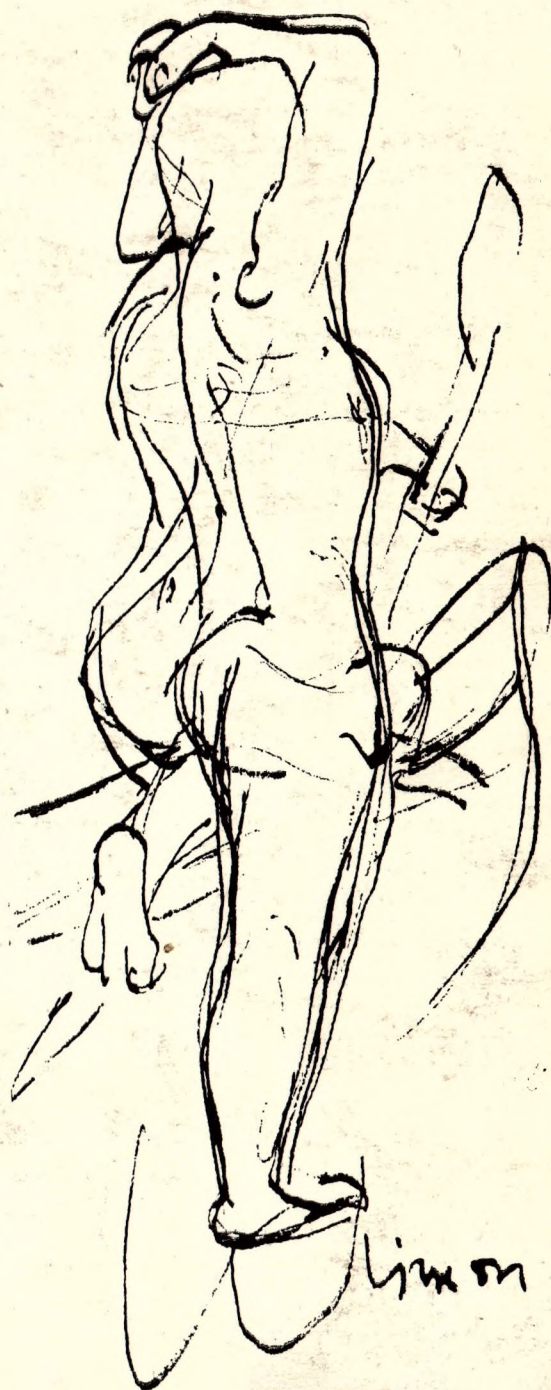
9

SZAMUNK SZERZŐI:

ANDRÁSSY LAJOS
ANGYAL ENDRE
ARATÓ KÁROLY
BERTÓK LÁSZLÓ
BÉCSY TAMÁS
CSERES TIBOR
FODOR ILONA
FUTAKY HAJNA
HORPACSI SÁNDOR
JENKEI JÁNOS
KAMPIS PÉTER
KISS DÉNES
LACZKÓ ANDRÁS
NAGY L. SÁNDOR
NEMES ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
POMOGÁTS BÉLA
RÓNAY LÁSZLÓ
TAMÁS MENYHÉRT
THIERY ÁRPÁD
TORNAI JÓZSEF
ZENTAI MÁRIA

KÉPEK:

SIMON BÉLA
SZERVÁTIUSZ TIBOR

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XIII. ÉVFOLYAM 9. SZÁM

1970. SZEPTEMBER

TARTALOM

ARATÓ KÁROLY: Felirat (vers) - - - - -	771
KAMPIS PÉTER: Átváltozás (kisregény, II. rész) - - - - -	773
BERTÓK LÁSZLÓ versei: Arcok, betűkkel, Könnyedén - - -	791
CSERES TIBOR: Barbár változatok (dráma, II. rész) - - -	793
PÁL JÓZSEF versei: Én mondom, Egy öreg emberről meséltél -	813
THIERY ÁRPÁD: Egy csepp tenger (Véméendi változások V.) -	815
TAMÁS MENYHÉRT: Hajnalra kibontom (vers) - - - - -	821
KISS DÉNES versei: Emberi határ, Talán felnőttem, Több szó- lamra - - - - -	822
POMOGÁTS BÉLA: Költészet és önismeret (<i>Jegyzetek Csorba Győző válogatott verseihez</i>) - - - - -	823
FODOR ILONA: Bartók és a Madéfalvi veszedelem (<i>Látogatás Szervátiusz Tibornál</i>) - - - - -	831
BÉCSY TAMÁS: A dráma-modellek és a mai dráma (IV. rész) -	838
TORNAI JÓZSEF versei: Megúszva a telet, Nézz rám - - -	845
ANDRÁSSY LAJOS versei: Ne nézd az arcom, Profilvázlat - -	846
NAGY L. SÁNDOR: Szovjet krónika - - - - -	847
FUTKAY HAJNA: Ladányi Mihály: Élhettem volna gyönyörűen -	853
ZENTAI MÁRIA: Kiss Dénes: Arctól arcig - - - - -	854
RÓNAY LÁSZLÓ: Káldi János: A világító kapanyél - - -	856
JENKEI JÁNOS: Gáll István: A napimádó - - - - -	857
HORPÁCSI SÁNDOR: Békési Gyula: Melegség fénye - - -	859
LACZKÓ ANDRÁS: Fekete Sándor: Folyosói szümpozion - - -	860
ANGYAL ENDRE: Hubay Miklós: Úton és itthon - - - - -	861
NEMES ISTVÁN: Kerékgyártó István: Tersánszky Józsi Jenő -	863

KÉPEK

SIMON BÉLA rajzai - - - - - 814, 830, 844, 846, 852

Mű mellékleten

SZERVÁTIUSZ TIBOR: A Madéfalvi veszedelem 3.
A készülő Dózsa-szobor
Műterem-belső
Foto-portré Szervátiusz Tiborról

A borítón *Simon Béla* rajzai

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet, Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kérjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest.

V. József Nádor tér 1.) Évi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekkszámja száma 60 068. Közületi előfizetési csekkszámja: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

70-11703 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Felirat

*Zörög időd, harmincegy éved,
bebútorozott egyedülléted,*

*a gondolat fejedben: zörög elméd
s kerítésed: a kovácsoltvas-figyelmezettség.*

ÜGYELJ A TISZTASÁGRA!

*Kék vasárnap, tortyogó ünnepi ebéd.
Horpadt hasú, korog a kisvárosi ég.*

*Politúros terek, nyersfa-illatú utcák –
járókelőit legyalulták:*

*forrács-nyomaik szanaszét heverve –
Buzgó szemetes: söpröd őket e versbe.*

ÜGYELJ A TISZTASÁGRA!

*„Romolhatsz, férgesedhetsz, Szerelem – szeretlek!
Almaként vitaminos gyönyörödért eszlek!*

*Héjadat a finnyás lehántja késsel –
én eltelek a jóízű evéssel!*

*Eszembe se jut, hogy csutkád van és magod
s lehet talán hánytató kukacod...”*

*– irtad és szoknyákra neveltél!
Aztán abbahagytad, pedig belekezdteél.*

ÜGYELJ A TISZTASÁGRA!

*Gőzölgő épületek tetejét, mint a fedőt,
kíváncsian leemeled: bennük rotyogva mi főtt?*

*Látod – csikorogsz! Kik jogos panaszuk teszik,
előszobában kalappal fejük is leveszik.*

*Ujjával dobol asztalán a dagadt Önző Érdek –
csonkák serege tisztieleg a mázsás Tekintélynek.*

ÜGYELJ A TISZTASÁGRA!

*Kanyarog világunk, csillan ezüstösen, vakít –
horgásszák, halásszák pikkelyes pillanatait!*

*Hullámszik, tarajos, forog sok kis örvény-koporsó –
zsinóron rezgő csalit: leenged pörögve az orsó.*

ÜGYELJ A TISZTASÁGRA!

*Könnyű lenne moccani se,
legyinteni a többiekre,*

*ringani arcaik felett –
lehetetlen! Tudod, hogy nem lehet!*

*Ó, könnyű lenne acsarogva
kergetni magad zavarosba,*

*sajnált, csapásról csapásra vadabb
szentként futni vesszők alatt,*

*kivárva ünneplésedet –
lehetetlen! Tudod, hogy nem lehet!*

ÜGYELJ A TISZTASÁGRA!

*Figyelj! Fülöden, szádon, homlokodon,
védjegyes, kongó vaskalapon,*

*ámulónak regényesen:
sündisznón lovagló életeden,*

*randevük repedéseit előhívó falon,
sinjein kattogó hatalmason,*

*eszméiden – fakírmód, rezzenéstelen
ülnek fűként sarjadt késhegyeken,*

*csörgő rézérem-arcokon, simán
elegáns istenig felsikló lift ajtaján,*

*a jövő boltívein, fény-pásztázta kupolája alatt –
mindenütt ott a pirosbetűs felirat:*

ÜGYELJ A TISZTASÁGRA!
ÜGYELJ A TISZTASÁGRA!!

Átváltozás

(Kisregény)

III.

Az ebédlőben nyolc asztal fért el. Volt valamiféle hallgatólagos sorrend, melyet betartott az ott étkező százfős testület, de az egyik asztal TABU volt. Ott étkezett a főnöknő, Rhimóczy Géza, a púdercsaj és Kázmér. A púdercsajt Kázmér keresztelte el még annak idején. Fiatal hölgy volt az illető, meglehetősen hibás arcborrel, természetesen kifogástalan úri modorral és fején néhány kilogramm púderrel. A púder az apró pattanásokat volt hivatva ellensúlyozni, de Kázmér kajánul állapította meg magában nap mint nap, hogy ez bizony nem sikerült. Egy ízben, amikor a púdercsaj még új ember volt a szintársulatban, elbeszélgettek a folyosó egyik ablakmélyedésében.

– Magáról sok érdekeset hallottam – mondta a púdercsaj könnyedén. Vékony, arisztokratikus ujjai között előkelően fityegett egy külföldi cigaretta.

Kázmér azonnal bosszút állt.

– Az én feleségemnek nincsenek ilyen helyes kis pattanásai – mondta és kedvesen nézett.

A púdercsaj megfagyott. Mondott valamit az időjárásról és elment, otthagyva a magában mulatozó Kázmért. Később összekerültek az ebédlő TABU ASZTALÁNÁL, ahol minden nap vászonszalvétás teríték várta a főnöknőt, Rhimóczyt és ketőjüket.

Különös kegy volt ennél az asztalnál fogyasztani el a paradicsomlevest és grizestésztát. A feltétel: a kultúrált étkezésen túlmenően a protokolláris szokások tökéletes ismerete és szeretete. Hogyan került Kázmér ehhez az asztalhoz?

Már mindenki ismerte kötözködő természetét. Egy szép napon, pörkölt volt ebédre nokedlivel, a kisablakban Kázmér csak kanalat talált. A tabu asztalnál már némán mozogtak a rágóízmozok. Kázmér állt egy kanállal a kezében és nézte, hogyan eszik hárman a pörköltet késsel-villával, és a többi asztalnál szó nélkül kanalazták a marhahús mócsingjait. Beszölt a kisablakon

– Kést és villát kérek.

Az ebéd minden asztalnál abbamaradt. Feszült csend támadt. Kázmér elgondolkodva csapkodta combját a kanállal. Bentről rövid horkantás hallatszott, a konyhafőnök érkezett a kisablakhoz.

– Miért kell az magának Kazikám?

Ezek még itt tartanak. Na, majd megmondom.

– Kiállítás rendezek az eszcájk múltja és jövője címmel – magyarázta – ott szeretném kitenni. Majd aláírom: ez már a múlté. A dolgozók ma már valamenynyien mindent kanállal ehetnek.

Parázs vita kerekedett. A konyhafőnök üvöltözött. Mi a fenének bekoszolni annyi evőeszközt, így is sokat kell mosogatni. Meg lehet enni azt a pörköltet kanállal is. A többi nem szólt, csak örökre Kázmérnak jár a szája.

Kázmér szeliden hallgatta.

– Befejezte a szónoki gyakorlatot? – kérdezte aztán. – Idehallgasson. Van egy jó javaslatom, sőt tovább is lehet fejleszteni. Kanál se kell, meg tányér se. Tegyük ki a kondért az ebédlő közepére, aztán aki kapja, marja. Tudja, mint hadifogságban...

A konyhafőnök hadifogoly volt – sokat büszkélkedett vele. Most rákvörös lett a méregtől. Kinyitotta a száját, de mielőtt megszólalt volna, Kázmér folytatta.

– Innen csak egy lépés a nyershús meg a liszt természetes állapotban történő felszolgálása. A sok rágás egészségesse teszi a fogakat. Nézze csak meg a kannibálok fogait! A konyhásoknak meg szakszervezeti pénzen veszünk csikos nyugágyskat, azok is csak dolgozó emberek, mégiscsak disznóság, hogy mosogatniuk kell! Igaza van, le a mosogatással! Tudja mit, a kanalat is visszaadom. Látok itt az egyik asztalon kést meg villát, ügylátszik otthonról hozták magukkal az igazgató elvtársnők.

A konyhafőnök tátott szájjal hallgatott. Mindenki a tányérja fölé hajolt. Néhányan röhögtek. Kázmér a TABU ASZTALHOZ lépett. Az egyik hely üres volt.

– Kezét csókolom – szertartásosan meghajolt –, meg tetszik engedni hogy leüljek?

– Hogyne. Kazi, parancsoljon – mondta az igazgatónő és hozzátette Rhimóczy felé – Figyelmeztetni kell a konyhát hogy ez ne forduljon elő.

A feszültség oldódott, a kanalak megmozdultak. Kázmér nem hörbölt, ügyesen, testhezsímuló könyökkel bánt a késsel-villával, nem csámcsogott, keveset beszélt – csak a kérdésekre válaszolt. Udvariasan kínált, figyelmes volt, sőt hozott: teljes polgárjogot nyert az asztalnál. Másnap invitálás nélkül egyenesen odaült. És attól kezdve a TABU ASZTAL lakója lett. A púdercsaj a nyugdíjba távozott Rédeyné helyére lépett, őt a neve miatt fogadták oda: valami kimondhatatlan keveréke volt Euridikének és Anasztáziának. A púdercsaj Franciaországban született. Kázmér rögtön elkeresztelte Euthanasia grófnőnek. Később ez hosszúnak bizonyult, s lett belőle púdercsaj.

MICSODA BUGRIS!

amíg nem volt Rédeyné helyett senki megpróbálkozott a kis hülyenő már nem tudom miféle Jenőnek hívták már nem dolgozik a minigyárban elkövette azt a szörnyű büntetést hogy elsőnek ült le az asztalhoz és magának mert levest először soha nem felejttem el a főnöknő arcát belesápadt a felháborodásba később az irodában azt mondta ez még nem történt meg vele micsoda bugris istenem micsoda bugris persze mert az a hülye nem ismerte a püspöknői ceremóniát még rá is gyűjtött az asztalnál és a püspöknő még evett nahát másnap már ott ült Euthanasia grófnő aki tökéletesen megfelelt és imádnivalóan tudott csacsogni.

MICSODA BUGRIS!

rám azok haragudtak a legjobban akik soha semmiért nem nyitják ki a pofájukat csak az asztal alatt titokban mint az összeesküvők megvan a véleményük mindenről fúj de utálom aztán ha megmondja valaki gyorsan visszakoznak és vigyázzba állnak hogy is mondja Montaigne hogy megítéljünk egy embert hosszan és érdeklődve kell követnünk útját ha állandóságának nincs saját alapja ha a körülmények változása megváltoztatja léptei irányát csak hadd fusson arra megy amerre a szél fúj

ÉRCKAKAS CSIKOROG ÉLESEN

Kázmér leérkezett a földszintre. Gyerekzsivaj hallatszott az udvarról – kiterelték őket ebéd előtt egy kicsit, gondolta. Fürgén igyekezett a folyosó végére. A vilányóra mellett ajtó, s rajta tábla: EBEDLŐ. Benyitott. Asztaltársasága már a helyén volt. A púdercsaj csacsogott, Rhimóczy kövéren figyelte, a püspöknő meg háziaszszonykodott. A levest osztogatta.

– Kezüket csókolom, szervusz kérlek.

Rhimóczy furcsa fintort vágott. Soha nem tudta, gúnyolódik-e vele Kázmér, vagy sem. Kázmér komoly volt, mint akit mély gondolatok foglalkoztatnak. Leült.

– Kazi, mennyi levest szabad adnom?
– Köszönöm, keveset.
– Csak tégy neki Mártuskám, olyan kis beesett az arca – mondta a púdercsaj. Rendszeresen froclizták egymást.

Az anyád.

– Tetszene látni a hasamat – mondta Kázmér.

A püspöknő rosszallóan, hamiskásan nézett.

– Miért – mondta Rhimóczy –, akkora úgysincs, mint az enyém.

– Mindenesetre szörösebb.

Kis csönd. A púdercsaj elvörösödött, visszavonult. Gondolkodott, mivel vághatna vissza. Egy null, gondolta Kázmér..

– Fi donc – mondta a püspöknő –, asztalnál ülünk.

– Kisütött a nap – örvendezett a púdercsaj.

Ez igen. Kázmér eddig a levesébe meredt, most felnézett. Ostoba, helyeslő arcok vették körül. Kisütött a nap. Kázmér nagy kedvet érzett, hogy felhúzza az ingét és megmutassa a hasát. Euthanasia grófnő sok érdekeset hallott rólam. De azt nem hallotta, hogy a fejemen a szőr szőke, a mellemen barna, a hasamon fekete és egy emelettel lejjebb vörös. Hm. Kis pattanásos. Már megint az időjárásról beszélget.

– Zsabriellel tegnap szép sétát tettünk a hegyen – pityogott tovább a púderes.

Zsabriell a férj volt. Érdekes, eddig különösebben nem tűnt fel Kázmérnak, hogy a Gábort Zsabriellnek hívja. De most fájt.

– Zséza kérem – mondta kinyújtott nyakkal Rhimóczynak – szíveskedjék egy pötit zsenyeret.

Rhimóczy röhögött. A püspöknő is elmosolyodott, így a púderes is fejcsóválva honorálta az újabb jópofaságot. De Kázmér belül reszketett. Érezte, hogy valami balhé lesz. Indulatai csak sűrűbbek lettek. Türelmetlen vagyok? Tűnődött. Az este még messze van. Ez a bajom? Ibi?

IBI?

ő sokkal kiegyensúlyozottabb nálam nincsenek ilyen problémái hogy körülötte zajlik az élet és mindenem kívül marad nekem ez a legszörnyűbb olyan mint annak az olasz pasasnak Los Angelesben ahol gyalogolt és mindenki autóban ült a világ legmagánosabb olasz pasasa volt kicsi és szemüveges és baromian hatott rám az a film majdnem üvöltöttem hol a fenébe van az ajtó ahol be lehet jutni a dolgokba alakítani akarom csinálni akarok valamit de így nem lehet elkéstem elkéstem elkéstem

JA KIS ELVTÁRSAM

érdemekre kellene tudnom hivatkozni de nincs másom csak az hogy öt éves koromban tudtam az Internacionálét igaz hogy édes proletárt énekeltem apám nyakában éhes helyett de nekem mindegy volt meg a szemlélődés maradt az enyém úttörő nem voltam anyám nem engedett elrontani sokáig nem értettem hogyan lehet hogy apám bolsevik én meg templomba járok és nem lehetek úttörő de az ember ki van szolgáltatva a felnőtteknek gyerekkorában és sajnos minden felnőtt tudja magáról hogy a világ legokosabb embere én meg most megízélhetem

KICSIT FÖRTELMES KRAPEKOK

ezek között állatian nem érzem jól magam biztos nem vagyok közéjük való és vajon tényleg közülük való vagyok-e van egy csomó rossz kötőszövegem meg egy csomó rossz tulajdonságom de nem akarok közéjük tartozni nem akarok nem akarok

– Garnírungot, Kazika?

Jó lenne most azt mondani, igen kérek még egy kis rizsát. Így: rizsa. Biztosan rosszul lenne az öreglány.

– Köszönöm.

Kázmér végignézett a TABU ASZTAL társaságán. Csak tudnám, miért utálok ilyen reménytelenül őket, töprengett, csak tudnám, miért.

LE KÉNE LÉPNI INNEN

de hova igen ez a legnagyobb baj nincs hova elmehetnék melózni megint de annak is rossz vége lenne kezdődne előlről minden a kezekkel meg a keskeny pofámmal elmehetnék aztán vidékre is ugyanez a helyzet hát mindenestre ez van dehát ezt már végigcsináltam egyszer még egyszer meg minek másra meg vajon miféle lehetőségeim vannak

LEHETŐSÉG?

Semmi.

NA EGYÜNK.

*

A nehéz bársonyfüggöny mellé ült – a kávéház félig üres volt. Néhány öregúr üldögélt az oszlop mellett, fehér asztalnál és vadul beszélgettek. Hajdan, gondolta Kázmér, akkoriban, bezzeg amikor, annakidején, ezekkel a szavakkal vezetik be mindazt a nagy semmit, amit mondanak. Öregek, rég voltak fiatalok. Hajdan, akkoriban, bezzeg amikor, annakidején. S most idejárnak emlékeztetni az oszlop mellé és szidják a rendszert, mint a bokrot.

Kázmér gondolt egyet és elvigyorodott. Mi lenne, ha betanítanék nekik egy-két április negyediki verset? És azt a papírfülű öregurat aki úgy néz ki mint egy gracilis elefánt, felléptetném a minigyárban.

– Kávét kérek.

A fehér kabát eltűnt, gőz sistergett. Kázmér színházasdit játszott. Az ám, gondolta, de miféle műsort csináljak április negyedikére? Egy ünnepi beszéd –

Kázmér hirtelen nagyot nyelt. Ezt ugyan nem mondták, de alighanem ez is rám vár. Írja meg Rhimóczy. És mondja is el. A fene egye meg. Mindent én csinállok. Mégcsak fel sem sorakoztathatom érdemeim közé. Senki nem törődik vele tovább, fő, hogy meglegyen. Az istenit. Délután lemondok az egészset. Délután botrányt csinállok. Legalább a művész úr vagy hölgy meg lesz elégedve.

MIT NEM ADNÉK HA MÁR ESTE VOLNA

azért ez a nap nem olyan mint a többi pedig ébredéskor de el voltam keskenyedve mindig szörnyű azzal ébredni hogy ugyanolyan napnak nézek elébe mint az előző volt ma tenni fogok valamit ma történik velem valami ma részt veszek a dolgokban megnyugtatóan egy leszek a többi emberrel úgy szeretek tenni valamit szépet jót főleg okosat az örökös semmittevés árt a szépségnek

TEVÉKENY IFJÚ

ezt mondtam a logika tanáromnak hogy tevékenykedni szeretnék ő volt a KISZ tanácsadó és azt mondta nem ilyen emberekre van szükségünk és most igazán nem tudom honnan a fenéből tudta hogy én milyen ember vagyok de nem vettek maguk közé a banketten egy másik srác felállt és azt mondta hogy Káplár tanár úrnak lószar a markába és ritkán látott olyan ocsmány alakot mint Káplár tanár úr nemrég találkoztam vele azt mondta szeretett volna egyetemre menni de megfúrta most maszek autószerelő és azt mondta hogy a kandidátus kinyalhatja neki mert Káplárból

kandidátus lett valami érdekes szakmája van biológus-szociológus vagy ilyesmi biztosan a literatónból nézte ki mindenesetre szép szakma ki se tudnám találni micsoda az egész világ tele van tévedésekkel

LEHET, HOGY BÓLOGATTAM A BANKETTON?

mert engem se vettek fel egyetemre énnám kezdődött a túljelentkezés már akkor az volt az érzésem hogy mindenütt fölösleges vagyok aztán a kórházban tevékenykedtem mert tevékenykedni szerettem volna és a KISZ el is küldött külföldre mert jól tevékenykedtem

BIZONY

- Egy üveg sört is kérek - mondta Kázmér hirtelen és eltelt szeretettel a kávé elé tevő fehérkabátos pincér iránt - egy sört.

Jó érzésekkel dőlt hátra.

*

Az utcák nem voltak túl hidegek. Kázmér leereszkedett a téren, megbámulta a színes magazinokkal kirakott falú bódét, túlnézett az embereken és bevetette magát a város legszebb utcájába.

- Szervusz Kázmér.

- Szervusz.

Vagy:

- Kezétcsókolom, üdvözlöm.

- Á, jónapot Kazika.

Még másképpen:

- Cső.

- Cső.

Vett egy újságot, megbámulta a könyvesbolt kirakatát és az órájára nézett. Tizenhárom negyven. Felbámult a háztetőkre, gondolatban elhagyta a talajt és felröppent. Fentről érdekes dolgokat figyelt meg: a házakon kémények voltak, az utcák keskeny szalagok, az emberek picik. Az egyik ház árnyékában állt Kázmér és halk és csodálatos dolgokra várt. Tizenhárom negyvenöt. Hazamegyek, döntött, szunyálok egyet, átöltözöm és botrányt csinálok a főnökéknél.

*

Az autóbusz közeledett, s megállt. A megállóban kevesen voltak. Egykedvű arcok, kevés bizakodással. Kázmér hátramaradt. Az autóbusz üres volt, de a néhány ember - voltak vagy nyolcan - egyszerre akart felszállni.

STRUGGLE FOR LIFE

persze megszokták mindenképpen és minél hamarabb bizonyosságot akarnak pedig most felférünk ilyenkor délidőben az osztályharc más frontokra koncentrálódik TABU ASZTAL meg ilyesmi de azért ezek letiporják egymás surranóját meg a könyökükkel orrbavágják a másikat vérükben van a küzdelem

MÉG LE IS ÜLHETSZ KÁZMÉR

bizony üres a legjobb egyes hely az ablaknál a bal hármas de máshova is ülhetek de nem ülök mert az egyfajta irányt jelent én nem szeretem megfosztani magam attól a lehetőségtől hogy körbenézhessek ide támaszkodom a korláthoz a csuklónál és szemlélődöm

HOVATARTOZÁS?

*

IV.

ÉS A VIRÁG?

Oh, te állat, mondta magában Kázmér amikor a célegyenesbe fordult. Oh te állat. Szerencse, hogy most az eszedbe jutott, nem kell sokat menni visszafele.

Szomorúan visszaügetett a körülbelül nyolcvan méterre levő virágüzlethez. A kirakatban kis tábla volt: NE FELEDKEZZÉK MEG SÁNDOR NEVŰ ISMERŐSEIRŐL

RÉGEDER SANYI POFÁJA FELMERÜL

múlt ifjúság tündértaván csak éppen egyáltalán nem hattyúi pofa inkább valami öskorból visszamaradt csodahüllő amilyenből egy csomó Galapagoson él még a Darwin is elbámulhatna ha közöttük meglátná Régeder Sanyit teknővel a hátán és két akkora füffel mint két sárcipő és kis sárgatetejű pattanásokkal pároztatni kéne a púdercsajjal érdekes látvány lenne vajon a púdercsaj hogyan viselkedhet az ágyban

Kázmér benyitott. Egy fiatal lány árusított az üzletben, készségesen nézett a pult mögül.

– Valami helyes kis virágot kérek – mondta Kázmér és pimaszul meredt a kislány köpeny alatt dúdorodó két hatalmas mellére. Hű, a szentségit, gondolta, és egyszer csak a nyaka megizzadt.

Ilyenek ezek mind, gondolta a kislány enyhe csömörrel, a múltkor is bejött egy, de az öreg volt, egy százast kínált azért, hogy megfoghassa a mellemet. Még csak ki se lódíthattam az utcára – kuncsaft. Ez se tudja, milyen virágot akar a fene egye meg, mind azt hiszi, egy kurva vagyok mert ekkorára nőtt, sokszor sírni szeretnék. Pedig tisztességes akarok maradni.

– Talán egy szép hortenziát? – mondta a kislány.

Kázmér már visszanyerte az egyensúlyát.

– Lópikulát – mondta vidáman – látom, van hóvirág. Abból kérek egy csomaggal.

– Csokor – javította ki a kislány és mosolygott.

– Legyen csokor – egyezett bele Kázmér – de egy csokor.

Kifizette a három forintot és kilépett az utcára. A kis dinnye lány. Ez is azt hitte, hogy őmiatta megyek az üzletbe. Hát nem mondom, szépen megnőtt ott elől. De ezek mind szörnyűek. Az ember órákig imádkozza le róluk a cuccot, aztán nyafogva húznak mert tisztességesek akarnak maradni. Miattam ugyan mind az maradhat.

Visszaügetett a már egyszer megtett úton és újból a célegyenesbe fordult. Öt óra tizenhat perc. Még világos volt és meglátszott a lehelet. A szép, nagy kapuhoz ért. Ennyit illik késni, az úgy előkelő.

AZ ÁM, NYOLCKOR A VIDÉKI KISLÁNY

fél nyolckor lelépek mindenképpen lelépek Ibi vár a kinti presszóban még egy üveg konyakot is vennem kell hát akkor gyerünk csak fel a lépcsőn hármat kell csengetni bensőséges jeladás vagy mi a fene aztán kinyílik az ajtó mosolygás mindenki mosolyog kézétcsókolom kismárta a jónapot Kazi nem szép magától hogy ilyen ritkán jár nem tudom mit szólnának ha vasárnap reggel kilenckor beállítanék az igaz hogy senkit nem találnék mert templomban vannak az elvtársak testületileg ugyan kismárta belőlem ez is sok sajnos rengeteg az elintéznivalóm

AZ ÁM, NYOLCKOR ELINTÉZNI

gyerünk gyerünk azzal a csöngetéssel

PRIM PRAM PRUM

Az ajtó kinyílt. A kis Márta állt az előszobában és mosolygott.

– Kezétcsókolom kismárta.

– Á, jónapot, Kazi. Csoda, hogy idetalált. Nem szép magától, hogy ilyen ritkán jár hozzánk.

Mosolyogtak.

– Ugyan kismárta, belőlem ez is sok. Tudja, rengeteg az elintéznivalóm...

FÉL NYOLCKOR LELEPEK

– Ezt ismerjük. Jöjjön, tegye le a kabátját.

Kázmér kibújt a kabátból és a meglehetősen zsúfolt fogasra akasztotta. A hóvirágot átadta: a társaság hölgytagjainak című lelkes felkiáltással, aztán megfogta kismárta könyökét és cinkos arcot vágott.

– Kismárta. Állítólag valami új fiú van a társaságban. Ismerem? Édesanyja azt mondta: művész,

Kismárta kacarászott.

– Majd meglátja odabent..

Szélesre tárta a hall ajtaját. Bentről pohárcsörgés és beszédzaj hallatszott. Kismárta előrement és csengő hangon jelentette be: Kázmérka megérkezett. Zavaros kiáltozás keletkezett.

A szobában öten voltak, poharakkal a kezükben álltak és az ajtó felé fordultak. Kázmér gyorsfényképet készített. Mindenesetre exponálok – később ráérek előhívni. Hol a művész? Hu, te jó isten hiszen ez...

*

FEHÉRBARKÓJÚ CERKÓF

hu te jó isten hiszen ez Emil a cerkófmaim no bátyó téged már ismerlek pontosan idevalósi vagy a múltkor egy házimulatságon mondtad a művészet lényegét mit mondtad kinyilatkoztattál és állandóan azon fáradoztál hogy egyébként is sivár fejhangodat nazális bölömbika-hanggá varázsold gondolom azt hitted úgy jobban elhiszik a marhaságaidat mert bátyó nagy marhaságokat mondtál és éppen te akiről pontosan tudom milyen nyavalyás kis kufár vagy de majd egyszer kizavarlak a világegyetem-ből te seggfej ne félj aztán nem tudom kinek magyarázod a fenkölt művészetet nálad ugyan otthonra lelt néhány múzsa de a lelkedet a kereskedelem múzsája vette birtokba ha a kocsidba bekukkantanék biztosan hiánytalan kollekciót találnék az igazi mély művészet termékeiből sose felejttem el amikor jóruhásan bölömbika hangon bemutatkoztál és királya voltál az estének a mulatságos abbé szakálladdal és azt mondtad tudod a vidéket járom a kocsimmal sajnos az igazi képeket nem nagyon veszik de a jobb zsebben van a Mari néninek lisieuxi kis szent Teréz bal zsebben meg a sztari papának pornográf sorozat ez az üzlet öregem nem értem pedig nálam épp öt évvel vagy fiatalabb a felszabadulás után születél na mindegy

AGG KESELYŰ

igen Dönci bátyám ez te vagy megmerevedve pohárral a kezeden az örökös anekdotázó összeszáradt orrú öreg keselyű aki szomorúan gubbasztasz a szobád mélyén egész nap és hajdani döögökről álmodozol mert neked a friss hús nem ízlik most nem vághatod képen a bűdös parasztot ez kedvenc történeteid közé tartozik amikor jurátus korodban szalonnát sütni vonultatok hintóval a nyírségbe és fogadásból megfejtél egy tehenet de zokon vette a paraszt bocsánat a bűdös paraszt aki mindjárt tudta ezután hogy úrfélével akadt dolga mert pofonvágtad és odahajítottál egy tizpengőst emlékszem eddig tizenegyszer mesélted el remélem ma is elmeséled valamennyien el leszünk ragadtatva ígérem én is hacsak ki nem köpök magam mellé a földre vagy a

porcelánoktól hemzseggő vitrinedre és fogadásból megkefélem a lányodat és odaadok neki utána tíz forintot hogy ő is lássa hogy úrfélével akadt dolga én ilyenféle úrféle vagyok

HUSOSFÜLŰ TAPIR

Rhimóczy úr is hiánytalanul itt van lebeg a füle a lámpafény rótszínűre pingálja meglehetősen zsíros mosollyal szörnyű látvány tőle is hallunk majd egy-egy sóhajt hát persze azokban az időkben a demokrácia nem papíron volt azokban az időkben még sokmindent lehetett de arról nem beszél a marha hogy ezekben az időkben az elején neki is sokmindent lehetett volna de ő egy hivatásos bólogató János a feje csak arra való hogy ott legyen a nyakán mindig bólintott és beszélt sohasem - gondolkodott jamais en parler toujours y penser ez régen volt már szokás a felvilágosodás korában a legjobb helye Dél-Amerika mocsaraiban lenne ahol vastag bőrére rakódna az iszap és naphosszat csak dagonyázna időnként felmászna a fákra de mindig letörnének alatta az ágak és a húsfülű tapír úr visszaesne a pocsétába és soha nem tudná megérteni hol szúrta el és nem jönne rá hogy mit szúrt el én pedig megmondanám mindig akkor bólintott amikor csóválni kellett volna és akkor csóvált amikor bólintani kellett volna de erről nem tehet ez veleszületett adottsága hogy nincsen adottsága semmihez ja kérem a tapír ne másszon a fára

KAMERUNI TÖRPE KECSKE

fekete fényes göndör szőre van és meglehetősen mozgékony állatka az ember szinte kedvet kap hozzá hogy megsimogassa meg minden bestializmusnak hívják ezt vagy szodómiának ha valaki különösen vonzódik a szőrös vagy tollas állatokhoz az egerek és emberekben van ilyen ott állandóan kiskutyát meg nyulakat vagy ilyesmit simogatott téged is szívesen megsimogatnálak kismárta olyan kis helyes fekete fényes göndör szőröd van mit csináljunk ha olyan balul ütött ki a dolog addig néztél a fekete csillogó kameruni kecskehű szemekkel amíg bedültem és megtettem a hülye ajánlatomat és te bele is egyeztél és amikor vártalak a cukrászdában nem jöttél és kiderült hogy megtudtad hogy nős vagyok és olyan hirtelen alma lettem huj de befürödtem volna mert eddig mindig te fürödtél be mert szerelmes voltál mondtad később és én folytattam hogy fölcsináltak Móric néni azt mondaná hogy csúnya dolgok ezek fiam el akarod kapni az első arrajáró embert akinek kolbász nőtt a lába között igen nehéz dolog ez és így nem fog menni kis kameruni Mártika pedig az ember szinte hajlamos lenne egy jó kis bestializmusra ahogy félmögöttem állsz

OKOSTEKINTETŰ HÖLGYELEFÁNT

igen püspökné asszony a klimaxon túl egy hölgyelefánt okos tekintetével egyetlen borzalmas szenvedély birtokában mindennek ott állsz a háta mögött és a magad módján zseniálisan csinálod más jobb helyeken szarkeverésnek hívják a barátaid és a hozzád hasonlók szervező tehetségnek de azt nem tudtad elszervezni ahogy egyszer éjjeli miséről extázisban jöttél elő a templomból ezt pechedre én előbb tudtam mint-hogy szigorúan felelősségrevontál volna a ministrálásomért dehát kéz kezet mos nem igaz te elhallgattad az én dolgaimat és viszont de egyben tévedtél nekem nincsenek dolgaim hacsak az nem hogy úgy hazudok mint a vízfolyás

NADRÁGOS USZKÁR

Viktor úr maga épp olyan mint a családja idétlen vitrinkutya kegyelmed és azt hiszem olyan mint a fehér fény a család meg a szírvány összes színei a tekintete olyan mint kismártáé a hátulja mint Márta nagyságos asszonyé eleje meg nincs akár a Dönci bátyám mert alapjában véve ő már nem létezik 1945 óta április negyediken lesz húsz éve hogy nincs nem baj Viktor úr fő hogy maga van leirom kísérletem ered-

ményét végig egy fehérbarkójú cerfókot meg egy húsosfülű tapírt tégy hozzá egy kameruni törpe kecskét és keverj bele egy agg keselyűvel pároztatott okostekintetű hölgyelefántot lesz belőle uszkár nadrággal

ÉS EGY IGAZI VADÁLLAT

komplett az állatkert még én hátravagyok nem tudom milyen fajta állatnak születtem meg kéne nézni a nagy Brehmöt lehet hogy Méhecske Germanicus lehet hogy Gasella Gallus lehet hogy Pavianus Britannicus de az is lehet hogy Lajharianus Jerusalemicus vagy valamennyinek a szerencsétlen egyvelege egy mindenestre biztos aprótermetű kis szörnök aki az égvilágon mindenkit megmar aki két lépésnél közelebb jön igen apró hegyes fogam van mély és gennyesedésre hajlamos sebeket ejtek és megmarok mindenkit mert ismerem a mosolyokat és a rossz-szagú húsdarabkákat amivel próbálnak magukhoz édesgetni hogy röhögve belémrúgjanak és vonítva guruljak le lépcsőkön vagy hegyoldalakon igazi vadállat lettem az igazi őserdőben gyanakvó óvatos és agresszív de hiszen én nem vagyok ilyen alapjában véve hát akkor miért is lettem ilyen ezektől a lefetyelőktől hátul halcsont van bedugva a gerincük helyére hogy valami tartásuk legyen és szépek és jólöltözöttek és bűdöslábúak és tolvajok és nyaloncok és előkelők és ostobák és hatalmasra megnőnek ők és kölykeik és közöttük futok én a kistermetű prémesállat lelapult füllel és behúzott farkokkal és kerülgetem a veszedelmeket reggel öttől este tizenegyig mert nincs hova tartoznom

HOVATARTOZÁS?

Az állókép hirtelen megmozdult. Kázmér agyába berobbant a lárma, a csoszogás, derűs invitálás, a fülig-mosolyok és a mézeskalácsízű szívélyesség.

*

– Engedje meg – mondta felfújt tokával, kissé gurgulázó hangon a ház úrnője – engedje meg Kázmér, hogy bemutassam házunk festőművész barátjának.

Kázmér elmosolyodott. Az abbé-szakáll kissé előrejött a látóterében és aggódva megremegett. Vagy csak ő látta így?

– Szervusz – mondta szívélyesen – örülök, hogy megismerhettelek.

Kézzrázás. Márta néni titokban intett kismártának, hozzon poharakat. Nagy ünnepe ez! A művész és Kázmér találkozása.

Kázmér köszönettel nyugtázta a poharat. Á, konyak. Felemelte.

– Üzleti körúton? – kérdezte udvariasan – vagy kivételesen Wilde Oszkár misszión?

Az abbé-szakáll, most már határozottan látta, megremegett.

– Csak arra tifeletek járok hivatalos úton – mondta az abbé-szakáll öblös hangon és kicsit diadalmasan nézett körül.

– Az jó is – nyugtatta meg Kázmér – majd nézz fel hozzám valamelyik nap. Vennék egy szentképsorozatot.

MEGHARAPTAM A PASAST

és még egy mozdulat és már bugyog a zöldszínű vére mint a banyának az Andersen tűzszerszámban amikor a katona kettévágta

– De hiszen maguk ismerik egymást! – kiáltott fel csalódva a ház úrnője – Kázmér magának nem lehet meglepetést szerezni!

Nem is szeretem, ha meglepnek, gondolta Kázmér miközben udvariasan mosolygott.

Aztán furcsán elment a kedve mindentől. Tompán emlékezett, hogy válaszolt a feltett kérdésekre – vajon adekvát feleletet adtam? tűnődött időn.

ként – beszélgetésben is részt vett, de sem testben sem lélekben nem volt jelen. Túl-szállt a kivilágított szoba (mit szoba: szalon!) falain és a konyakospohárral a kezében a múltjában röpködött. Ott nem voltak oázist jelentő söntéspultok, apró kis szomorúságok tették ki egész életét még apróbb kis örömökkal váltakozva. De az örömek, a kellemes oldal nyomtalanul tűnt el valahol távoli, kék hegyek mögött és Kázmér fiatalon megöregedve állt az operettszagú szalonban apró kis szomorúságok summájával a lelkében. Időnként hatolt el a halántéklebenyéig egy-egy erősebben megnyomott mondat:

- Abban az időben még érdemes volt...
- Akkoriban még lehetett jó bort kapni...
- Az volt a konyak...

De nem vett róluk tudomást, egyszerűen csak hallotta. A szalon falán szemközt egy életnagyságú egészalakos kép lógott, kicsit fénylett: az üvegcsillár, amiről néhonnán sárga bojtok lógtak rászórt a fehér egyenruhás, kardos, szigorú tekintetű úrra a sziporkázó fényt, az arca fénylett, úgy tűnt, zsírosan izzad. Nagybácsi? Ferencz Jóska? Ezt Kázmér soha nem tudta eldönteni. Vajon be tudna-e kapcsolódni a társalgásba? Elképzelte, ahogy izzadt kopasz fején csillogó bőrrel elé állna konyakospohárral és azt mondaná: öcsém-uram, igyunk a királyra!

Szája sarkát elhúzta, megemelte a kép felé a poharát. Igyunk a királyra öreg harcos, gondolta méla szeretettel, te legalább nem pofázol annyit és nem éltél hiába. Ahhoz, hogy itt minden így legyen, szükséges voltál a magad módján –

Kázmér megmeredt. Sokszor volt úgy, hogy majdnem elkapott egy gondolatot és aztán képtelen volt végiggondolni el is tűnt, olyankor mindig tűnődött egy rövid ideig azon, hol születnek a gondolatok és miért nem születnek meg bizonyos gondolatok és miért születnek meg bizonyos más gondolatok.

Az abbé-szakáll Kismárta közelében lebegett. Időnként rózsaszínű kacaj pattogott a levegőben. A beszédtema is megváltozott – az öregek politizáltak. Néhány nagy kérdés most megoldódik, meditált magában Kázmér és az üres pohár fenekét nézegette. Jó volt ez a konyak. Az üveg egy komód tetején állt: Lánchíd. Aha, ezt sem felték az előbb. Azelőtt, annakidején, akkoriban más volt a konyak, de éppúgy be lehetett tőle rúgni, mint most ettől. Azelőtt, annakidején, akkoriban több volt a hajatok, a saját fogatokkal harapdáltatok a pohár szélét és varázsosabbnak gondoltátok az egész világot. De a világ olyan, amilyennek mindig lennie kell, azt nemcsak ti csináljátok, együtt csináljuk valamennyien –

Már a második gondolat. Lusta a fejem, gondolta Kázmér, pedig ezeket kellene átgondolni, jobban tudnám a helyzetemet tisztázni.

TISZTÁZNI KELL A HELYZETEMET

mert hiszen eddig csak egyszerűen voltam bele a vakvilágba érdekes hogy csak az autóbuszban tudok fix pontokat találni a fele életemet leéltem de mindig meghátráltam vagy egyszerűen nem találtam vagy nem is kerestem a fix pontokat de igen kerestem csak könnyen meghátráltam az akadályoktól talán jobban kellene a kapcsolatokat keresni

MIFÉLE KAPCSOLATOKAT?

olyan emberekkel akiknek bizonyosságaik vannak mert hitem az nekem is van

HIT?

A kutya körbeszaladgált a szobában.

- Mártikám le kéne vinni Viktort egy kicsit – mondta a püspöknő, egy pillanatra kiemelve fejét a Biztonsági Tanács értekezletéből. Kismárta szolgálatkésznek mutatkozott. Az abbészakáll készségesen sündörgött; tartotta a pórát, hozta a kabátot és ajánlkozott is.

– Elkísérem Mártuska.

Kázmér félig bambán örvendezett a dolgok alakulása fölött. Elképzelte, bárányszőke kék ég alatt megy a kocsi a gémeskutak között. Abbászakáll mindkét zsebében pornográf sorozatok, Kismárta mindkét kezében szentképek. Gyönyörű lesz. Nagy frigy.

HIT?

abban hogy a világ előre felé halad és nem hátra felé abban hogy ebből mindenki szükségszerűen kiveszi a részét a maga sajátos módján abban hogy az embereknek egyszer lelkiismereti kérdésük lesz hogy a lehető legjobban vegyék ki a részüket

NE FELEDKEZZÉK MEG ISMERŐSEIRŐL

Kázmér felocsúdott. Mozgékonyvá vált. Néhányszor tüntetően belenézett a pohárba. Nem kellett sokáig várnia.

– Töltsön magának, Kazi – szólt a fotelból Márta néni – tudom, hogy szereti.

– Ó, köszönöm – szabadkozott – talán egy parányit még. Úgyis nem sokára mennem kell.

Fél hét. A kutyáék már elmentek. Nemsokára mennem kell. Legkésőbb fél nyolckor lelépek. Ibi vár a kinti presszóban, és még egy üveg konyakot is vennem kell. Lánchidat veszek.

– Csak nem hagy itt bennünket? Hiszen most jött!

– Hétkor sajnos mennem kell. Tetszik tudni...

Agg Keselyű szólalt meg a szoba sarkából.

– Nincs itthon a macska, cincognak az egerek.

– Na igen – mondta Kázmér – takarítanom és mosogatnom kell...

– ...mert vendéget várok estére – fejezte be a mondatot Rhimóczy – hagyjuk, hadd menjen, egész délután már erre gondolt. Látszott rajta.

Nevettek. Kázmér kicsit dühöngött. Egy hajtásra kiitta a konyakot. A kutyáék nem érkeztek még meg. Egy ideig félszegen álldogált, hagyta hogy a célzások körbebombázzák, aztán magához tért és elkészönt. Nem volt még hét óra.

A lépcsőházban sötét volt. Kázmér lefelé menet valami ugrándozó puhába rugott véletlenül: Viktor volt. Kismárta a kapu alatt befúrta a fejét az abbászakállba. Vadul csókolóztak.

A BÁRÁNYFELHŐS ÉG ALATT MŰVÉSZVENDÉG RÁSZAKADT

Kázmér vidám lett. Hangosan odaköszönt az önfeledten tapogató festőnek és az odaadóan szuszogó örökös menyasszonyjelöltnek. Ijedten rebbentek szét, de akkorra Kázmér már túljutott a kapun, az utcán volt, mulatozva csapkodta az oldalát.

A BÁRÁNYFELHŐS ÉG ALATT

Hideg volt. Veszek egy újságot, tervezte, beszerezem a Lánchidat és megkávézom nyolcig a kinti presszóban.

A BÁRÁNYFELHŐS

És soha többet nem jövök el közéjük.

*

V.

Megállt az utcán és szélesen elmosolyodott. Lóri kiröppent a kalitkából, gondolta kajánul. De miért is volt eddig a kalitkában?

EGYFORMÁN TEREMTETT A SAJÁT KÉPIRE

igen azt hiszem itt a bibi kevesen vannak és meg akartak teremteni még egy hozzájuk hasonló belőlem viszont nem tudnak mást faragni mint ami vagyok megfaragtak már engem

HOL?

először a Mátyás utcán és kicsit srégen a Köztelek utcán és az Üllői úton ahol mindig nagyon sokan voltak és énekeltek fel fel te édes proletár énekeltem apám nyakában ülve és lengettem a kis piros zászlócskámát ott faragtak bolsevikit belőlem másodszor Albertirsán a Falusi Jóska amikor odamentünk lakni körülszaglászták a piros rolleremet azt mondták pesti strici lehúzták a nadrágomat leköpködtek és megszórtak homokkal a lányok röhögtek ő volt a hangadó de nem tudom miért később jóbarátok lettünk egy bandában voltunk

harmadszor Farkasréten amikor visszaköltöztünk Pestre és megrugdostak azt mondták hülye paraszt tényleg volt egy kis akcentus már a beszédemben aztán ott is megszoktak

negyedszer a balassagyarmati cisztercita kollégiumban na ott sokat faragtak ott nem rugdostak meg és nem köpködték le a fütyülőmet ott ismertem meg mi a MAGYAROK ISTENE a legjobb az volt ha egész nap befogtam a pofámat mindenki mószerolta a másikat sutyiban senkiben nem lehetett megbizni lassan az ember sajátmagában is kételkedett

ötödször Zs. faragott rajtam ott állt a Bors utcában a nemzetőrség kapujában őrt egy akkora muskátéval mint egy ágyú és csak a csövével intett hogy táguljak tegnapelőtt még egymás mellett ültünk a padban

hatodszor Jaksa a legjobb gombolyító a trafóműhelyben ő megtanított dolgozni meg mindig segített ha nem bírtam megemelni a rézhuzalkarikát szerettem azt az embert hetedszer öreg Brunner a bányász, aki azt mondta pajti le a lámpát aztán leülünk és megesszük a kenyert és leültem és belenéztem a lámpafénybe nem volt kenyérem és szó és kínálás nélkül kettétörte a magáét én bólintottam és csönd volt és ettünk soha az életben ilyen jól még kenyér nem esett az volt maga a természetesség ott a föld alatt

nem lehet tovább faragni kialakultam véleményem van mindenről

A SAJÁT KÉPIRE

ezek is magukhoz hasonlóvá akartak tenni dehát nem lehet

ELINDULTAM AZ ÓVÓHELYEN

a Lónyay utcában vagy a Kinizsiben a főiskolán sokan voltunk lent a kopasz Nádor bácsi az óráját rakosgatta egyik zsebéből a másikba rém be volt szarva mindenki és egyszer csak megjelentek a szovjet katonák és attól kezdve felszabadultunk

IDEÉRTEM A FŐ UTCÁBA

és közben sokminden történt és én ide-oda löködtem de csak azért mert nem kapaszkodtam meg semmiben igen az én hibám de azért nem baj most már tudom hogyan kell kapaszkodnom erősen csak az ujjaimat vágthatják le másképp nem hagyom

magam a kerektáras puskás szigorú katona hozzám csak most érkezett el de most merek szólni bajtárs adja ide egy kicsit azt a puskát van egy kis törleszteniivalóm itt némelyeknél

JÓ KIS FELSZABADULÁS

műsort Kazikám mindig ragyogó ötletei voltak már tudom mit fogok csinálni kiálllok és elmesélem hogy a csoportom lakli kölykeivel akartuk játszani a hegyen a Nagy Honvédő Háborút és marha nagy volt a lelkesedés de senki nem akart német lenni és ezért nem is tudtuk eljátszani és én ezzel nagyon meg vagyok elégedve jobban mintha belevernék valami idéetlen versikét amit nem ért és kilencszer belesül a publikum előtt mert idomítani én is tudok de a kétszázból tizenkilencen nem akartak németek lenni ez az igazi

AKKORIBAN ANNAKIDEJÉN HAJDANÁN

nem tudom milyen lehetett de az a kor Rhimóczyéké meg püspöknéké volt őket nem szeretem következésképpen azt a kort sem szeretem amely ilyen embereket nevelt

MILYENEK?

ötlakiak négyértelműek háromszínűek kétarcúak egyoldalúak

HAJDANÁN DANÁN DANÁN

Kázmér felszabadultan, tele tüdővel lépdelt a Fő utcán. Az autóbuszmegálló felé igyekezett.

*

Igen, igen. Kázmér tudta egyszercsak, hogy most nem a Nagy Történesek idejét éljük, most a Nagy Felismerések időszaka van. Hogy is volt a fénylőfejű öregúrral? Léte szükséges volt a maga módján hogy a világ ide jusson ahol van. Ha az ember felismeri ezt a mozgást, könnyen szolgálhatja még a saját egyszerű eszközeivel is. Gyorsítani, megkönnyíteni. Kicsit hálás is volt ezeknek az embereknek. Megállapítom koordinátáimat, gondolta, és egy kicsit a segítségemre voltak ebben.

Autók közeledtek és távolodtak. A fehér és piros fényekbe bámult. Egészen másképp érezte magát, mint órákkal előbb és egészen másképp, mint huszonhét éven keresztül. Minden kis szomorúság más értelmezést nyert és Kázmér már nem sajnálta magát. Ebben az első menetben, gondolt eddigi életére, pontozásos döntetlenre törekedtem. Védekeztem a mélyütések ellen. Kicsit későn szólalt meg a gong, de most megszólalt. És nem szenvedtem vereséget. Most viszont a második menet következik. Itt már bizonyítanom kell. Övön alul nem ütök, ez nálam lelkiismereti kérdés. Viszont most erőnyerő vagyok.

Körülötte gyűltek az emberek. Két autóbusz érkezett. Egyik sem jó nekem. Órájára nézett. Hét húsz. Távol az útkanyarban feltűnt a csuklós autóbuszokra jellemző hármasként. Általános mozgolódás indult meg a járdán. Kázmér odébrúgott egy szemetet. A fények közeledtek. Háromnegyedre a boltban vagyok, tűnődött, nyolcra meg a presszóban.

És felkapta a fejét. Úgy tűnt, mintha nagyon halvány, de határozott gongütést hallana.

A sor nem is volt hosszú. Kázmér előrefurakodott a konzerv-liszt-cukorhegyek között előre, ahol a polcon tömérdek üveg sorakozott. Szórakozottan megbámulta a sokféle italt. Szörpök, Bacardi, likőrök, calvados, borok, sörök, tarka címkék arzenálja. Leemelt a polcról egy üveg Lánchid konyakot.

ANNAKIDEJÉN VOLTAK MÉG KONYAKOK

Elmosolyodott. De mosolyában volt már valami olyasféle elszántság, amit még nem érzett. Nem magyarázgatta magának: tudomásul vette. Beállt a sorba. Nyolcan álltak előtte.

DURCHTANTIK ÖCSÉMBÁTYÁMOK

akik kapaszkodnak a nyírségi hintó kerekeibe sajnos borzasztó lassan megy miattuk minden na kíváncsi vagyok komoly küzdelemben mire képesek felvettem a kesztyűt egy szikra kímélet nincs bennem irántuk még részvét sincs nem szabad hagyni őket vezető pozícióban de egyáltalán hogy a fenébe kerültek ezek oda

FEL FEL TE ÉDES PROLETÁR!

- Üveg nem volt?
- Nem.

Kázmér már kezében tartotta a százhusz forintot. A pénztárosnő gyakorlott mozdulatokkal adott vissza, aztán míg Kázmér elrakta a pénzt, s zsebrevágta az üveget megigazitotta vörös haját. Egymásra mosolyogtak.

- Csókolom.
- Viszontlátásra.

Odakint a csemegeüzlet zöld neonjának fényében megszólaltak a vonósok. Toselli szerenádját játszották. Kázmér lassan telítődött meg érzélemmel. Csak túl ne csorduljak, gondolta vidáman és megszorította az üveg nyakát.

Hangosan felnevetett. Csak túl ne csorduljak. Úgy ám! Muris dolgok ezek. Gyerünk a presszóba. Hét óra ötven. Tíz perc múlva érkezik Ibi.

IBI?

a bordaíve alatt meg a senkiföldjén ott a hajlatban

LE A NADRÁGOS USZKÁROKKAL!

éljenek a nadrág nélküliek vive les sans-culottes elő a képzeletbeli guilottine-nal

AHOGY BETETTÜK AZ ELŐSZOBAAJTÓT

Körülnézett az úttesten. Előbb balra, aztán jobbra. Sehol semmi, mehetünk. Kár lenne a konyakért.

SZERETETT FIUNK APÁNK SÓGORUNK FÉRJÜNK

Szegény Bertalan!

*

CORSO

messziről virít a piros cégér corso szeretek itt üldögelni elég csendes meghazudtolja a nevét de az nem baj a szentségit épp hogy ideértem pedig hét előtt lekoptam a csodavízitből vajon Ibi mennyit késik várakozni nem szeretek

Belökte az ajtót, és bement. Kellemes félhomály volt, kicsit várnia kellett amíg megszokja a szeme. Végigsiklott a vendégeken, üres asztalt keresett.

Ibi kicsit jobbra, a terem közepén ült és egy könyvbe mélyedt. Kázmér meghök-kent. Ezt nem gondoltam volna. Vajon mióta van itt? Na mindegy, ülünk le.

– Megengedi hogy ideüljek? – kérdezte Kázmér elváltoztatott hangon.

Ibi durcásan felnézett. Aztán elmosolyodott.

– Ül le.

– Szevasz – mondta Kázmér és kabátostul leült a szomszédos székre. – Mikor jöttél?

– Fél nyolckor. De ezt akartam olvasgatni. Pontos voltál.

Kázmér felemelte a könyvet. Sem a bordáján, sem a címlapján nem volt ráírva semmi. Lusta volt kinyitni.

– Miféle könyv ez?

– Műsorkönyv. Versek április negyedikére.

Kázmér bólintott. De ezt most hagyjuk, gondolta.

– Értem.

– Géza mondta, hogy műsort kell csinálnom. Rám gondolt.

– Nekem is mondta – csettintett elégedetten Kázmér – és rám is gondolt.

És ezzel megoldotta a műsorgondjainkat.

– Hogyan?

– Egyikünk se csinál semmit. Aztán ha hóbörög, megmondom, hogy mindketten azt hittük, hogy a másik csinálja.

– És mit mondasz, hogy mikor beszélgettünk erről?

– Megmondom, hogy egy hétig együtt töltöttük az éjszakáinkat. Hadd egye a fene. Úgyis akar téged.

– Egy hétig! – mondta Ibi elragadtatva – Hát akkor menjünk.

– Előbb iszom egy kávét – emelte fel a kezét Kázmér. – Azt elfelejtetem venni.

Elégedetten, testvéries bensőséggel néztek egymásra. Érdekes, gondolta Kázmér, egyszerű, minden olyan egyszerű.

Mintha mindig együtt volnának, olyan, gondolta Ibolya. És biztosan olyan is lesz.

A lépcsőházban csend és sötét volt. Kázmér egy kis izgalommal a torkában kotorászott a kulcs után. Odakint nagy pelyhekben hullt a hó. Február huszonhatodikán este hó esett. Várható éjszakai hőmérséklet mínusz három, mínusz tíz fok között, emlékezett a rádió reggeli szavaira. A hősés szép volt. Óriási pelyhek estek és a földön vékony aerosolos habszerű réteg keletkezett. A cipőnyomok a járdán, a keréknyomok az úttesten hagytak fekete foltokat.

Az ajtó szélesre tárult. Kázmér felkattintotta a villanyt és behúzta Ibit az előszobába. Tekintetében volt valami kannibálszerű.

Te jó isten, gondolta Ibi, csak nem itt az előszobában akar nekemesni?

A könyv a felszabadulási versekkel hangos csattanással esett a földre. Kázmér szakavatott mozdulattal nyúlt a blúz alá. Felhúzta. S oda, ahol a baloldali bordaív húzódott az egésznapos megtartóztatástól heves, szenvedélyes csókot nyomott.

A langyos testszagot azonban elfelejtette betervezni elképzeléseibe. Egészen megvadította. Ibi egyszerűen eltolta magától.

– Te hülye – mondta szeretettel.

Kázmér fölébredt és igazat adott. Lehámozta Ibiről a kabátot, maga is levette és felakasztotta. A konyakkal a kezében Ibi után ment a szobába. Ibi az ágyon ült és várakozóan nézett.

– Nem – mondta Kázmér – nem akarom elsielni. Ez ott kint, ez más volt.

Megbontották a konyakot és ittak. Aztán Kázmér a fürdőszobából behozta a rádiót. Halk zene mellett beszélgettek semmitmondó dolgokról, mindketten várták a másikat, hogy kezdeményezzen. Figyelték egymás szavát, mozdulatait.

Ibi egyszerűen felkelt.

– Megfürödhettek? – kérdezte. S mindjárt hozzá is tette magyarázatképpen: – Szeretek fürödni. És otthon nem igen lehet.

– Persze – mondta Kázmér és felállt. – Mindjárt engedek vizet. Amíg fürdesz, megágyazok.

Örömmel gondolt rá, hogy az ágyat reggel úgy hagyta, csak letakarta. Most nincs vele dolog. Bemehet a fürdőszobába amíg Ibi fürdik. Az már felér egy...

Fürgén a fürdőszobába ment. Füttyörészett. Megengedte a forróvizet, s megszemlélte magát a tükörben. Ott jött rá, hogy az internacionálét füttyöli.

Ibi megjelent a küszöbön.

– Mi van? Túlteng benned a proletár nemzetköziség? Vagy csak gyakorolsz április negyedikére?

– Fürödhetsz – mondta Kázmér zavartan – ezt úgyse érted. Tudod, a szünetjel.

– Miféle szünetjel?

– A Vatikáné.

– Tiszta hülye vagy – mondta Ibi – de remélem nem tart sokáig.

*

A fürdőkádban ült. A nyitott ajtóban látta, ahogy Ibi bemászik az ágyba és a földön heverő konyakosüvegből tölt.

– Én is kérek.

Egy nagyon szép meztelen nő jött be a fürdőszobába. Ezt azért én sem gondoltam volna, ámult Kázmér újból és újból. Poharat tartott a kezében.

– Nem úgy – mondta Kázmér – a szádból.

Nagy konyakivások következtek. Konyakizű csókok követték. Aztán egyszer az is elfogyott. Ibi visszament, Kázmér pedig magabiztosan ült a kádban. Férfinek érezte magát. Ibi itt van, gondolta. Szemrése kicsit megszűkült, ujjai türelmetlenül doboltak a kád szélén. Vajon most Hertay Katalin...?

ABSOLVO TE

a püspöknő a lila karinggel a püspöknő a lila kalappal a püspöknő a nyakáratekert lila stólával ünnepélyesen felemelt hosszúujjú kezével megadja a feloldozást a hegycimptomai éjféli misén a Róma melletti Piero Angelatrangelino dello Basilicóban

ÉLJENEK A NADRÁG NÉLKÜLIEK

én is nadrág nélküli vagyok Ibi is nadrág nélküli le a nadrágosokkal és le a nadrágokkal

DE AZÉRT EGY KICSIT FROCLIZOM

Kázmér vörösre dörzsölt bőrrel, meztelenül ügetett a szobába. A lámpa világos-sárga fényt szórt, a falakon zöldelltek a kék szőlőfürtök. Kikukkantott a függöny mögül: egyenletes hótakaró borított mindent. A szemközti ház valamennyi ablaka világított.

EGY KICSIT FROCLI

a szentségít nem vettem mai újságot azt szerettem volna kiolvasni az ágyban mindig az esti multság majd olvasom a tegnapiat abban is van még oldal ami tegnap kimaradt a szórásból

EGY KICSIT

Az ágyhoz lépett.

– Ideengedsz?

Ibi félrehúzódott az ágyban. Kázmér leült az ágy szélére és irtó otthonosan keze ügyébe rakott minden fontos dolgot: konyakosüveget, újságot, villanykapcsolót. Aztán belendült az ágyba. De jó ez az idegen test itt mellettem, gondolta. Szórakozottan átnyúlt a paplan alatt és végigsimította Ibi testét. Mire akkurátus műveletének végére ért, örömmel látta, hogy a melibimbók feszes vigyázzban állnak. Ibi lehunyta szemmel várakozott.

Akkor elfordult, töltött magának egy pohár konyakot, és megragadta az újságot. Szeme sarkából Ibit figyelte. Az újságból két főcímet olvasott el, a konyakot kiitta, akkor tört rá Ibi.

Vad dühvel vetette magát Kázmérra. Nevetve próbált kitérni a roham elől de nem lehetett: Ibolya mindenütt ott volt. Az ágyból sem tudott kimenekülni. Ibi visszahúzta. Nagy hempergés volt, végül Kázmér felülkerekedett. Éppen prédikálni akart, amikor Ibi szakszerű mozdulattal végigsimított a hasán, meg lejjebb és a combját kezdte simogatni.

Húha, gondolta Kázmér, húha. Rátapadt Ibi nyakára, aztán félig felemelkedett és a villanykapcsoló után kotorászott. Még látott egy újságot, a gyászhirek oldalán szétnyílván és egy felborult, üres vodkásüveget.

Nagyon későn aludtak el.

*

Kázmér kinyitotta a szemét és a falon díszelgő zöldes-kék szőlőfürtökre meredt. Az ágy mellett, egy üres vodkásüveg és egy negyed üveg konyak társaságában szétnyílt újság hevert.

FÁJDALOMMAL TUDATJUK HOGY SZERETETT

– Öt óra – mondta hangosan. Felült és lenyúlt a konyakosüvegért. Meghúzta, aztán visszatette. Ibi mélyen aludt, félighosszú, szőke haja szétterült a párnán. Valahonnan vonatfűtő szállt be a sárgafényű szobába, panaszosan körbejárt és elhalt. Bertalan halálsikolya, bólogatott Kázmér. Nagyon részeg volt, hát kiesett.

FÁJDALOMMAL TUDATJUK HOGY

Gondolatai felgyorsultak. Megtervezte a felkelést, az egész reggelt, és csodálkozva vette észre, hogy át tudja gondolni a napot, az estét, minden különösebb nehézség nélkül. Öt óra tíz. Az ágy szélére húzódott. Ibi megmozdult és nyöszörgött. Felkelek, gondolta Kázmér, amíg végignézett az alvó lányon, mert rögtön megkíváncsiult és akkor egy hétig nem megyünk dolgozni.

Egy darabig a konyakosüvegre bámult, aztán a műanyag padlóra lépett, nyújtózott, és a fürdőszobába ment.

*

A tükör kisimult, ruganyos arcot mutatott. Kázmér tekintete átfúrta a tükröt és mélyen behatolt a mögötte levő falba. Amint azon is átjutott, csodálatos dolgokat látott: nyitott és csukott ablakokat, dideregve szaladó embereket a hótakaró tetején, mozgó járműveket, tiltó táblákat, nagy és fényes söntéspultokat.

Behozom a rádiót és halkan hallgatom, mondta magának amikor rájött, hogy hiányzik valami. Meg is tette amit mondott. Csak ne a Toselli! Azt már unom. Újat, frisset, fiatal. Azt szeretem.

Komoly arccal nézett a tükörbe.

DOMINE, NON SUM DIGNUS?

de igen mátlól fogva méltó vagyok mindenre az ég világon amire egy ember méltó lehet mindenre mindenre

ITE MISSA EST

a misének vége finita la commedia a komédiának is vége a nyírségi szalonnasütésnek is vége hála legyen istennek

ÜLTEM APÁM NYAKÁBAN

és hozzájárult az egészhez egy cérnahang és most követelem a részemet mindenből amire méltónak bizonyulok hiszen nem felejték még mostanában is úgy énekelem hogy édes

A rádió halkán beszélt. Várható legmagasabb nappali hőmérséklet... öt óra húsz perc. Folytatjuk reggeli zenés műsorunkat.

Vizet engedett a kádba. Gyorsan megfürdöm, határozott, aztán felköltöm Ibit.

FÁJDALOMMAL TUDATJUK HOGY SZERETETT

Bertalan vonatsikolya ma reggel is megzavart szegény öreg csirkefogó sese fürdik többé meg nem ül az apja nyakába vajon ő a második menetet végigbírta ezt már nem tudja megmondani holnapután temetik persze télen tovább elállnak kimegyek a temetésre és kondoleálni fogok az egész rokonságnak hű de iszonyú részeg lehetett

FÁJDALOMMAL TUDATJUK HOGY

Megfürdött, felkeltette Ibolyát. Rövidesen ő is elkészült, hat órákor mindketten elindultak.

*

Az autóbusz közeledett. A hóban álltak, negyven ember közepén. Kázmér hirtelen mindent tisztán és nagyon pontosan látott. Messzire, előre. Igen, a második menetben már pontokat kell gyűjtenem.

Átkarolta Ibi vállát, jelezve negyven embernek, hogy egymáshoz tartoznak. Az autóbusz megállt. Kázmér egészen közelről, hangosan hallotta, hogy megszólal egy gong.

FÁJDALOMMAL TUDATJUK

Szegény Bertalan!

(Vége)

Arcok, betűkkel

M.

M. görcsösen szorítja a korlátot. A korlát vízszintesen szorítja őt. M., ha izmait meglazítaná, abban a pillanatban összeesne. Kiderülne, hogy a korlát nem M. testének tartozéka, továbbá, hogy nem M. tartja a korlátot, hanem a korlát tartja őt. A korlát létezett már, mielőtt M. megfogta volna, és állni fog M. összerogyása után is. Neki mind-egy, fogják-e, hányan fogják.

M. teste egy darabjának érzi. Ha viszket a lábujja, előfordul, hogy a korlátot vakarja meg. A viszketés így is elmúlik. Ha valaki nevén nevezné a korlátot, M. erőszakos testi sértés vádjával jelentené.

Emlékeiben matatva néha találkozik a pillanattal, amikor a korlátot megfogta. A vas hidegére is emlékezik, a tanúk arcára is, s dereng előtte, hogy abban a pillanatban nem is a korlátot fogta meg, hanem erejét fitogtatva felemelt egy vasrudat.

Ilyenkor még erősebben megszorítják egymást.

O.

O., a fiatal faültető, gyermekkorában szakácsnak készült. Egyszer azonban, a nevezetes ÜLTESS FÁT, HOGYHA MÁST NEM, LOMBOT AD!

mozgalom kezdeti időszakában „Ehető falevelek” címmel olyan sikeres iskolai dolgozatot írt, hogy az a mozgalom központi lapja ÚJ TEHETSÉGEINK rovatában is megjelent. Az újságnak O. tanítója küldte el a dolgozatot, s ugyancsak ő volt, aki régi mondását: „Olvasd a szakácskönyvet!” ezután mind gyakrabban csempélte fel az „Ültess fát!” köszöntéssel.

O. hamarosan a helyi faültető egyesület aktívája, majd vezetőségi tagja lett, s ha a levegő páratartalma és a légnyomás kedvezően hatott rá, időnként formás kis tudósításokat küldözgetett a központi lapnak. Senki sem vette észre, amikor végleg abbahagyta a faültetést. Írásai annyira életszerűek maradtak, hogy a központi lap továbbra is a FIATAL FAÜLTETŐK ÍRJÁK rovatban közölte azokat.

Akkor bukott le, amikor önbizalma teljében az „Ültess fát!” köszöntést mellőzve, egyik dolgozatát „Olvasd a szakácskönyvet!” felszólítással fejezte be.

Írásai azóta a SZAKÁCSOK KÖZLÖNYE irodalmi mellékletében jelennek meg.

S.

S. feltalálta a lábnélküli asztalt. Azaz-hogy felfedezte inkább, mert világutazók mesélik, hogy külföldön látták már. Akad, aki állítja, hogy ötven évvel ezelőtt hazánkban is forgalomban volt, sőt, némelyek tudni vélik, hogy S. a készítés fortélyait a saját nagyapjától leste el, amíg az öreg műhelyében a bilin üldögélt.

A lábnélküli asztal divatba jött. Leginkább a közönséges asztalra hasonlít, csupán lábai nincsenek. Persze, ez sem olyan egyszerű. S. szerint képzelőerő kérdése az egész. Éppen az benne a forradalmi, hogy a használókat is bevonja az alkotásba, kényszeríti őket, hogy lábukat képzeljenek neki. Erre kevesen képesek. Az a leggyakoribb, hogy kétségbe vonják asztal-voltát. Mások a képzelőerőt egy ötlettel helyettesítik: az asztalt az ölükbe teszik, úgy esznek róla. Ezek rendszerint gyomorba jutnak, mert állandóan arra kell ügyelniük, nehogy a leves és a főzelék az ölükbe boruljon. S. megveti őket, karámot, néha szögesdrótot képzel köréjük. Meg van győződve, hogy a kor asztala a lábnélküli asztal.

Könnyedén

Könnyedén. Érinteni csak.
Elhúzni pikkelye felett.
Azt, hogy semmi sem ugyanaz,
magától tudja meg.

Tartani a mázsás vasat,
mintha ő tartaná.
Megszökni a siker elől,
egy tükröt hagyni rá.

Odaállni teste elé,
elkapni a golyót.
Mesélje egy életen át,
hogyan szerencséje volt.

Közötte és a gyönyörű
megálló között
egyetlen dombra figyelni,
ahogy a sejtek, a rögök.

Kimondani, úgy, mintha ő,
ahogy az ablakok
párája mondja novemberben
a hajnali fagyot.

Barbár változatok

DRÁMA 2 RÉSZBEN

II. rész

5. kép

(Ágnes lakása. Ágnes és Jablonkay. Csaknem úgy van minden, mint jó két hónappal előbb, de hervadtabb, kedvetlenebb a lakás sok apró dísz.)

Ágnes: (búsul, sóhaj. Kulcsörömpölésre, ajtónyílásra figyel. Megáll a vasaló. Vasalt és halomba rakott ruhát nyalából maga elé.)

Jablonkay: Ágnes! (De már köszönés közben körbejár a szeme) Szervusz, drágám.

Ágnes: Szervusz.

Jablonkay: (Próbálja átölelni Ágnest, hogy arcul csókolja, de nem éri el. Vasalt ruhába ütközik a kísérlet. A férfi úgy tesz, mintha játéknak fogadná el az egészet) Hm, Ágnes!

Ágnes: Vasalok. (Erre Jablonkay nem erőszakoskodik, Ágnes elrakja a ruhát, s visszatér a vasalóhoz)

Jablonkay: (fütyörészve a fürdőszobába lép be hirtelen. Kétszeres ajtónyílás, egy pillanat csend és máris jön vissza J. családított arccal.) Nagyon meleg van.

Ágnes: Keresel valamit? Vagy valakit?

Jablonkay: (leül a táskája mellé, belemélyeszi a kezét) Tudtad, hogy jövök?

Ágnes: Sejtettem.

Jablonkay: (kiveszi a táskájából) A kedvenc italod. Verpeléti muskotály. Olyan rég voltam itthon, hogy már el is felejtettem az ízét. Megkóstolod? Felbontsam? (Ágnes nemet intésére az asztalra teszi.) Dombi?

Ágnes: Megvan. Kedves, hogy érdeklődsz.

Jablonkay: Na hallod? Engem mindig érdekelt Dombi, meg hogy mi van körülöttem. Persze írni nemigen írtam. De hát tudod, hogy van az. Persze a katonaságot nem tudhatod! A katonaságnál nincs nagy kedve az embernek a napi

fáradtság után. Meg aztán ismerhetsz, nem vagyok valami jó levélíró. (Egy kicsit töpreng, újra a táskába nyúl. Kivesz egy selyemsálat.) Nézd csak! Ezt is neked hoztam. (Kibontja) Tetszik?

Ágnes: Tetszik.

Jablonkay: Meg sem nézed. Ez a divat.

Ágnes: Igen. Szép. Szép fiatalos.

Jablonkay: Hát úgy jó. Szeretem, ha fiatalosan öltöazol. De hát ha nem igazán tetszik... Sajnos nem tudom becselelni. Alkalmi vétel volt. Párizsi csomagból vettem... Muszáj azt a vasalást befejezni?

Ágnes: Türelmetlen vagy?

Jablonkay: Én? Miért volnék türelmetlen?... Megengeded, hogy én azért igyak valamit? De nem bort. Erre van gusztusom. Egy kis bolgár konyak. Képzeld, egy bolgár tisztí küldöttség járt a táborban és mindegyikünknek adtak egy üveg konyakot. Honnan szedték elő, nem is tudom... Te hogy vagy?... Látom, nem tett jót neked a hosszú egyedüllét. (A konyak kinyitásával foglalatoskodik). Sokat voltál egyedül?

Ágnes: Mint máskor.

Jablonkay: Mért mondod ezt? Mástkor én nem vagyok táborban.

Ágnes: És akkor nem vagyok egyedül?

Jablonkay: Na hagyd ezt... (Iszik) És Csia?

Ágnes: Csia?

Jablonkay: Na igen. Az utóbbi időben itt volt a közeledben. Mint valami barátnő. Nem?

Ágnes: Ő nem barátnő. Túl nagy köztünk a különbség. De mért érdekel téged ennyire Csia?

Jablonkay: Engem? Én csak az iránt érdeklődtem, mért vagy olyan egyedül... Neheztelsz? Ja, persze. Te előbb most azt várod, hogy magamról beszéljek. Hogy milyen volt a katonaság. Hát kér-

lek, az egész olyan volt, mint egy nagy cserkész tábor, csupa pótvizsgára bukkott nebulóval. Vagy olyan, mint egy gépesített olimpiai edzőtábor, ahol minden masinát rajtad próbálnak ki, és nincs egy perc megállás. Ha értenél a fegyvertanhoz, órákig tudnám magyarázni. De a legjobban azon fogsz csodálkozni – nem akartam ezzel kezdeni – hogy megkapom a hadnagyi előléptetésemet. Nem akarok henegegni vele, elhiheted. Harmadik lettem a rangsorban... nem érdekel, mit mondok?

Agnes: Mért ne érdekelne?

Jablonkai: Hát tudod... Sok móka is volt a táborban. A fiúk állandóan tréfákon törték a fejüket... (szünet)

Agnes: Átvetted az útleveledet?

Jablonkay: Miféle útlevelet?... Ja? Hát emlékezhetsz, mondtam, hogy kértem útlevelet. A találmány lebonyolítására.

Agnes: A múlt héten a postás tőlem kérdezte, hová kézbesitse. Visszavitte Egerbe.

Jablonkay: Egerbe? Vagy úgy! Az bánt, hogy nem egyenesen nálad jelentkeztem, mikor megjöttem, hanem Egerbe mentem. Csakhogyám nem az útlevélt mentem. Ugyan, ne légy már ilyen csacsi! Jelentkezni kellett a katonai parancsnokságon.

Agnes: És Lujza azt mondta, hogy Csia itt van nálam?

Jablonkay: Lujza?

Agnes: Mert hát csak fel kellett keresned Csia barátnőjét, hogy hol van Csia. Nem?

Jablonkay: Ugyan már. Véletlenül botlottam bele az utcán. Az a kis csúfság nagyon utál engem, mert soha nem ismerem meg. Már vagy kétszer bemutattoktám neki társaságban.

Agnes: De most megismerted.

Jablonkay: Ej, hagyj békén. Mi közöm nekem Lujzához? Csak nem vagy féltékeny arra a kis majomra?... Igazis, hát végülis mi van Csiával?

Agnes: Nyugtalannak látszol.

Jablonkay: Én? Miért lennék nyugtalan?... (Mint akinek hirtelen eszébe jut valami) Nézd csak, milyen hülye vagyok! Miközben itt mindenféle marhaságról vitatkozunk, a legfontosabbat elfelejtettem. Várj csak? (fogja a slusszkulcsot, kiszalad. Ágnes gyorsan leteszi a vasalót és a függöny szélét ki-

csit eltolva lesi, hogy Jablonkay mit csinál a kocsinál. Aztán – nyilván, mikor Jablonkay érrefelé tekint – gyorsan elengedi a függönyt, ellép az ablaktól és újra vasalni kezd. Jablonkay bejön.) Na nézd, ezt meg kint felejtettem a kocsiban. (Kibontja a behozott csomagot és kivesz belőle egy színes szőrmét.) Nézd, kanadai nyérc. Az üzletben úgy mondták. Ugye csodálatos? Próbáld csak fel. (Ágnes nyakára teszi.) Gyere, nézd meg magad a tükörben. (Ágnes vele megy, megáll a tükör előtt, nézi magát. Az arca mozdulatlan, a szája szélén csaknem keserű vonás.)

Agnes: Jól áll a pongyolámhoz.

Jablonkay: Ne butáskodj. A kosztümödhöz! Gyönyörű lesz.

Agnes: Divat az élénk szín. Fiatalok viselik.

Jablonkay: Hát aztán. Nem szeretem, ha olyan öregesen öltözől. Tudod jól. És majd kintről csupa ilyen modern holmit küldök, igenis. Mert elég ebből a szegényszagból, ebből a falusiasságból. Majd meglátod, miket küldök.

Agnes: Hát nem hozol?

Jablonkay: Hozok is. De előbb odakint le kell bonyolítani a dolgot. Az némi kis időt vesz majd igénybe. Aztán majd kivisszük Dombit is.

Agnes: Kivisszük? Kicsoda? Te? meg Gyurján?

Jablonkay: Gyurján is, meg te is.

Agnes: Ha minden egyéb simán megy.

Jablonkay: Arról majd én gondoskodok. Először átveszem az útlevelet. Aztán kiváltom a vízumot. Ez, azt mondják, Pesten mostanában nagyon sok szalagálással jár. Erről jut eszembe, jó lenne, ha megadnád Csia címét. Ő sokat segíthetne az ügyben.

Agnes: Mért pont Csia?

Jablonkay: Hát kit kérjek rá?

Agnes: Például engem.

Jablonkay: Téged? Hát te, hogy tudsz elszabadulni annyi időre? Nemsokára kezdődik a tanítás. És velem mi lesz? Én várjalak, míg hazajössz? Megint egymás nélkül legyünk? És aztán, és ez a legfontosabb, Csia már ismerős a svájci követségen. Úgyszólván mindenkinek ismer már ott... Csak bemegy, s intézkedik. Idehallgass, ezt meg kell értened. Gyurján, míg én odavoltam,

újabb tökéletesítést talált ki. Akár újabb találmánynak is el lehetne adni. Ez az Árpai valóságos aranybánya. Most kell cselekedni, mielőtt valaki ráteszi a kezét. És nemcsak Csiáról van szó, kint majd a sógora segítségére is szükségünk lesz. A táborban volt időm mindent részletesen kigondolni. Ne félj, én biztosra megyek. Csak egyszer kint legyek. De addig mienk a világ! Veled itthon! Jól és sokat kettesben együtt lenni! És ma egy kis boldogságot előlegebe. (Odamegy Ágneshez, átkarolja és kényszeríti, hogy tegye le a vasalót. Szembefordítja magával.) Alig várom, hogy este legyen. Ki vagyok éhezve. Aztán holnap nekivágok az akciónak... Szóval, hol van Csia?

Ágnes: (kibontakozik, odább megy) Miért nem a szüleitől kérdezed?

Jablonkay: Miért kérdezem a szüleitől, mikor itt vagy te?

Ágnes: Miért kérdezted a szüleitől, ha itt vagyok én?

Jablonkay: Én kérdeztem? A szüleitől?

Ágnes: (Véget vet a bújócskának.) Na István, ne játsszuk ezt tovább. Te két napja itthon vagy és nem jelentkeztél. Nálam. Csiát kerested. Kerested, és nem találtad. Elmentél Lujzához, de ő nem tudta, hol van. Felhívtad a szüleit, de ők – az én kérésemre – nem álltak veled szóba. Ha megtalálod Csiát, soha többé nem jelentkezel nálam.

Jablonkay: A féltékenység teljesen elvette az eszed.

Ágnes: Ugyan, István, mire való ez? Mivel más út nem maradt, hogy Csiához juss, mégis eljöttél hozzám és nem átalod még a neki szánt ajándékaidat is felajánlani, hogy célhoz érh.

Jablonkay: Hát ez fantasztikus. (Az ajándékok felé) Kiteszem a szívem és itt gyanútlanul a katonatörténeteimmel szórakoztatlak, vagy úgy látszik unatlak, miközben te ilyen elképesztő mesékkal foglalkozol. Megáll az ember esze.

Ágnes: István, mindent tudok.

Jablonkay: Mit tudsz? Nincs mit tudni!

Ágnes: Csia mindent elmesélt.

Jablonkay: Mese? Nincs mit elmesélni.

Ágnes: Nyomorult!

(Zongoraszó hallatszik. Az Allegro bar-
baro. Kivilágosodáskor ismét Ágnes
lakása – ha lehetséges, olyan üde is-
mét, mint májusban volt. A májusi Pa-
tricia ül a zongoránál és Jablonkay egy
fotel mellől figyeli. Patricia egyszer-
csak abbahagyja s a forgószéken meg-
perdül.)

Patricia: Nem ismer rá? Az Allegro bar-
baro.

Jablonkay: Ezt pedig fel kellett volna is-
mernem!

Patricia: Hát ezt? (Rögtönözve játszik va-
lamit. Talán a Boci boci tarkát.) Na?

Jablonkay: Fogalmam sincs, mi lehet. Az
is lehet, hogy én más variációját is-
merem.

Patricia: Pista bácsi mindenkől viccet
csinál. (Lecsukja a zongorát.) Tudja,
hogy Ágnes egésznapos kiránduláson
van? Csak estére jönnek haza.

Jablonkay: Vagyis lépjek a távozás hí-
mes mezejére?

Patricia: Ó, dehogy! Hisz Pista bácsi in-
kább itthon van, mint én. És – Pista
bácsival mindig nagyon szórakoztató
együtt lenni.

Jablonkay: Jó kis szórakozás! Mondha-
tom. Te zongorázol, én meg hallgatlak.

Patricia: „Ahol Pista bácsi jelen van, ott
nincs unalom.”

Jablonkay: Neked, mert zongorázol. De
nekem botfülem van. És te egész dél-
után gyakorolsz. Úgy neki vadultál.

Patricia: Majd iktatunk közbe apróbb
szüneteket. Cigaretaszünet. Szünetet a
vadak délutáni etetése végett, satöbbi.

Jablonkay: Jól vigyázz! Oroszlánnal egy-
lakásban!

Patricia: Sajnos, vagyis szerencsére –
szelídített oroszlan!

Jablonkay: Még a domesztikálnak lát-
szó vadakból is néha kitör az ősi szí-
laj ösztön.

Patricia: Azt mondják, a zene megjuhá-
sítja a legvadabb egyedeket is.

Jablonkay: A botfülüeket is?

Patricia: A zongora lapján figyeltem, mi-
lyen áhitattal hallgatta az Allegrot.

Jablonkay: Az a tükör alighanem csal,
kedves Patricia. Nem az Allegrot fi-
gyeltem. Tégedet!

Patricia: (derűsen, egy kicsit kacéran) Ó, Pista bácsi nem vesz engem komolyan. Még mindig gyerekek néz.

Jablonkay: Hát nem az vagy?

Patricia: (elkomolyodik) Nem. Nem vagyok az, Pista bácsi.

Jablonkay: Elkomolyodtál. De hát akkor ez a „Pista bácsi” nincsen a helyén. Különösen a bácsi.

Patricia: Így szoktam meg. Kisgyerek-korom óta. (Megpróbálja kirázni magából a komolyságot. Újra derűsen.) Pedig úgy szerettem volna eldicsekedni vele valamikor, hogy azt mondhatom: „Pista”.

Jablonkay: Ez aztán őszinteség!

Patricia: Engem Svájcban azért szeretnek, mert mindig kimondom, amit gondolok.

Jablonkay: És csakugyan mindig azt mondd?

Patricia: Ha eszembe jut, hogy baj lehet belőle, akkor nem.

Jablonkay: Tudod, hogy egy fiatal lánynak nem illik huzamosabban egyedül maradni idegen férfival egy lakásban?

Patricia: Idegen férfival? Hol itt az idegen férfi?

Jablonkay: Vagyis mégis „Pista bácsi”?

Patricia: Azért se. Pista!... Szabad?... Pista. Pista-pista-pista. (Odaszalad a zongorához, lejátszik egy futamot.)

Jablonkay: Aztán fogunk tudni mi itt, mint két felnőtt beszélgetni egész délután? Illetve, hát a cigaretta szünetben?

Patricia: Miért ne tudnánk?

Jablonkay: Hát a korkülönbség. Vagy húsz év van köztünk. Nem?

Patricia: Hát aztán? Először is én nem vetem alá magamat minden elavult előítéletnek. Felnőtt ember vagyok, magam döntöm el, mit cselekedjem és esetről esetre, hogy mit tartsak jónak és mit rossznak.

Jablonkay: ... Pista.

Patricia: ... Pista! (felnevet)

Jablonkay: És másodszor?

Patricia: Másodszor, magáról mindenki tudja, mennyire ért a nők nyelvén. S az mindig szórakoztató! Akire így haragnak a nők! A lányok azt mondják, Jablonkay irtóra tudja nyomni a sódert. Ezt a kifejezést még nem használták akkor, amikor én is velük jár-

tam. És itt van ni, máris bedobta a témát, a korkülönbséget.

Jablonkay: Mi ebben az érdekes?

Patricia: Mert izgalmas. Dörzsölt. Meg flegma. Tudja, hogy ha maga hozza fel, én megcáfolom. Istenem, hogy mennyi sóhajt kavart a lányokban a fölényes, flegma viselkedése, egy szélmalmot el lehetett volna hajtani azzal a sok sóhajjal. Az iskolai Jablonkay klubokban mindenki engem irigyelt, hogy én Ágnes révén a közelében lehettem a nagy hódítónak!

Jablonkay: Klubok? Én csak egyről hallottam. Nem akarlak kiábrándítani, de nem vagyok szívhalász és nem panaszképpen mondom, de a nők sem haragnak rám annyira, mint gondolod. De az igaz, ha nekem valaki megtetszik, az megtetszik!

Patricia: Hogyhogy csak egy klub? Versenyeztek egymással! Ellopták Ági nénitől a fényképeit és közkölségen sokszorozították. Volt egy strandképe, a hintán, annak különösen nagy árfolyama volt. Azért minden pénz megadtak a gyűjtők!

Jablonkay: Ejha, gyűjtők? Az nyilván a régi sportembernek szólt. Az országos bajnoknak. Aki voltam. A rossz tanulók szórakozása.

Patricia: Rossz tanulók? Na, akkor bevallom, hogy elsőben én alapítottam a legvirágzóbb Jablonkay klubot. És azt a bizonyos strandképet személyesen én loptam el Ágnes táskájából!

Jablonkay: És mi lenne, ha most, hogy felnőtt vagy, visszafizetném a rajongást?

Patricia: Le is ütné Ági a derekát. Azt hiszi nem látom, milyen gavallérosan udvarolgat nekem, levisz kocsin Egerbe, még virágot is kapok, külön is mikor Áginak hoz, de ez a gyerekek szól.

Jablonkay: Gondolod? És azt miből állapítottad meg?

Patricia: Hát hogy nem vesz komolyan. Csak szövegel. Komoly dologról sohasem beszélt még velem.

Jablonkay: Ebben igazságod lehet. Szeretnéd, ha komolyabban vennék?

Patricia: Nahát csak addig, ameddig.

Jablonkay: Na, akkor hallgass ide. Nem egészen igaz, hogy én nem avattalak még be a komoly dolgaimba. Említet-

tem neked a Gyurjással való közös ügyemet. Azt a bizonyos találmányt.
Patricia: Azt igen.

Jablonkay: Én beadtam az útlevelekérésemet. Szeretném, szeretnék ezt a találmányt odakint értékesíteni. Segítenél nekem benne? Úgy értem, odakint.

Patricia: Hát az csak természetes. Nem mintha én személy szerint valami nagyon sokat tudnék segíteni, de szívesen a sógoromnak. Neki óriási ismeretsége van üzleti körökben. De ebben az egészben nincs semmi törvényellenes?

Jablonkay: Nincs, nincs. (Megfogja Patricia kezét) Szóval odakint is éppenúgy számíthatnék rád, mint itthon?

Patricia: (zavartan visszahúzza a kezét) Éppenúgy... Hiszen tudja kin keresztül szerettem én meg magát?

Jablonkay: Kin?

Patricia: Dombin. Ő olyan szeretettel beszélt magáról, majdnem rajongással, hogy maga milyen rendes volt mindig hozzá, pedig nem is rokona és nem is lett volna kötelessége úgy viselkedni. Nagyon szereti magát.

Jablonkay: Szerencsétlen srác. Én is szeretem Dombit. Talán mert éppen ellentéte annak a férfitipusnak, amilyen én vagyok. Jóravaló, tisztességes gyerek és azt hiszem átkozottul okos és tehetséges is. Hű, ha nekem, a fele anynyi dunsztom volna, hol tartanék már! De meglep, hogy ennyire jószívvel beszélt rólam. Én igazán sohasem érdeklődtem a dolgai iránt. Csak azt tudtam mindig, hogy sajnós, élehetetlen. Sose akkor üt, amikor kellene és mindig bajba sodorja magát.

Patricia: (újra elkomorodik, maga elé néz) Pedig látja, ő igen, ő komolyan vett engem.

Jablonkay: (szemrehányásnak érti, újra közelebb húzódik és most már egy kicsit suttogva) Hát nem látod, hogy én is komolyan veszek, te csacsi? Nagyon komolyan veszek ám téged!

Patricia: (Újra kirázza magát az elkomorult hangulatából és Jablonkay közelségéből. Vidáman.) Igen? Hát akkor miért nem kaptam meg az ötcillagos konyakot, amit a strandon ígért? Mert a gyerekeknek nem kell megtartania az adott szót? És a gyerek ne igyon ötcillagos konyakot?

Jablonkay: És mit adsz, ha én azt mon-

dom: csiribá-csiribá, egy életem egy halálom, itt az ötcillagos konyak, tessék megkóstolni?

Patricia: (Kicsit elámulva nézi Jablonkay tenyerét, amelyet az bűvészmódrá tart, hogy majd abból varázsolja elő.) Hogyhogy? Valami trükkal?

Jablonkay: Így. (Odamegy Ágnes székényéhez, kiveszi belőle az üveget és két pohárral az asztalra teszi.) Tessék, itt van. De most aztán tessék megkóstolni!

Patricia: (Ijedten nevet.) Ez nem számít. Az Ágnesé! Én nem erre a konyakra céloztam.

Jablonkay: Ami az övé, az az enyém. Te is így vagy az enyém, nem igaz? Különben én hoztam, s rendszerint én is iszom meg. Most együtt veled. (Odanyújtja neki a töltött poharat.) Tessék.

Patricia: (Nem nyúl hozzá.) Ez nekem erős.

Jablonkay: Nocsak. Eddig tartott a felnöttség? Meg sem merjük kóstolni?

Patricia: Már kóstoltam. Akkor nem ízlett. (Elveszi a poharat.) Talán egy kicsit. (A szájához emeli.)

Jablonkay: Hahó, várjunk csak! Mire iszunk? (Pat vár.) Majd én megmondom. Arra igyunk, hogy ne svájci emberhez menj feleségül. Jó?

Patricia: Jó. (Komolyan.) Jó. Hogy ne svájci emberhez menjek feleségül. (Újra a szájához emeli a poharat, egy kicsit belenyál, aztán le akarja tenni.)

Jablonkay: Na nem! ez így nem lesz jó! Ha komolyan gondoljuk, amire iszunk, akkor utolsó cseppig ki kell inni. Komolyan gondoltuk?

Patricia: Komolyan.

Jablonkay: Akkor... le vele.

Patricia: (Újra a szájához emeli, megpróbálja inni, de prüszkölni, köhögni kezd, leteszi.) Erős. (Lassan megnyugszik.)

Jablonkay: Hallom odakint azt akarták, hogy nyárra is kint maradj.

Patricia: De én haza akartam jönni.

Jablonkay: Az nem baj, ha kint van az ember, csak ne onnan válasszon férjet.

Patricia: (Társalgási hangot próbál.) Mért óv engem itt mindenki a svájci férjaktól?

Jablonkay: Azt tartják, hogy mert Svájc évszázadok óta nem vett részt háborúban, a természetes szelekció úgyszólván teljesen kiiktatózott. A férfiak el-

korcsosulóban vannak. Nem hullt a fergese.

Patricia: De hiszen a háborúban épp a legbátrabbak szoktak elesni.

Jablonkay: Ehhez te még nem értesz. Még nem tudod, hogy a harcnak mi köze a férfi-ösztönhöz.

Patricia: De azt tudom, a női ösztön hogyan harcol!

Eljövetelem előtt odakint egy szép szőrme nagyon megtetszett egy kirkatban, két-háromszor is visszahúzott, erre azt mondták a sógoromé, ha visszamegyek rögtön megkapom.

Jablonkay: Visszamegy, az helyes. De másképpen, mint gondolják. Idehallgass, Csia. Ez az átkozott katonaság. Tudod, holnap be kell vonulnom.

Patricia: Nem engedik, hogy elkorcsosuljon.

Jablonkay: Az idő sürget. Megkaphatod te itt is azt a szőrmet.

Patricia: (Gyanakodva.) Hogyan?

Jablonkay: Tőlem.

Patricia: Ezt nem gondolja komolyan.

Jablonkay: Halálos komolyan gondolom. Megmondtam. Ha nekem valaki tetszik, akkor nagyon tetszik. (Odaül mellé.) Azt mondtad, nincsenek előítéleteid.

Patricia: (Ijedten feláll, odébb megy.) Nem előítéletről van szó. Csak...

Jablonkay: Félsz tőlem?

Patricia: Nem félek... De félek is... Mit szólna Ágnes, ha látná.

Jablonkay: Ágnessel most ne törődj. Nekem Ágnessel szemben nincs lelkiismeretfurdalásom. Isten látja lelkem, én Ágnesnek mindig csak adtam, nem kaptam tőle. Már elég régen csak kíméletből tartok ki mellette. De hát azért mégsem áldozhatom fel ezért a kíméletért az egész életemet. A boldogságomat.

Patricia: Én ezt nem hallgathatom. (Az ajtóhoz megy, nem tudja kinyitni. Meghökken.) Be van zárva?

Jablonkay: Én zártam be. De ne félj, nem terád akartam rádzárni az ajtót. Magamra. Régen tudom, hogy tetszem neked. Azt egy férfi érzi, megérzi, szavak nélkül is. Csak nem tudtam, hogy ez nem egy gyereklány szalma-lobo-gása-e.

Patricia: Kérem, engedjen ki!...

Jablonkay: Várj. Már többször nekidu-

ráltam magam, hogy sort keríték erre a beszélgetésre. Félttem, hogy elriasztalak. Te svájci úrilány nevelést kaptál, nem vagy hozzászokva a nyílt beszédhez. Hanem a hosszú udvarláshoz. Én minden alkalommal visszariadtam. De most más a helyzet. Most magad mondd...

Patricia: Én nem azt mondom. Tessék engem kiengedni. Én alkalmatlan vagyok az ilyen kalandra.

Jablonkay: Ki beszél itt kalandról? Feleségül akarlak venni. Mióta megjöttél napról-napra jobban belédestem. Ahogy a kislányból nő lettél. Mint kislány is nagyon tetszettél. Figyeltelek ám én is. De ahogy láttam a formáidat kibontakozni, a nőben még látva a gyereket, a gyerekekben a nőt, napról napra többet gondoltam rád. És nem tudtam tőled szabadulni. Látásod gondolatától.

Patricia: (Kétségbeesetten megpróbálja úgyszólván a derűs „gyerek” hangot.) Ne, igazán, Pista bácsi viccel velem!

Jablonkay: Félszedben most hiába próbálsz a gyerekhangot. Már nem vagyok neked Pista bácsi. És mindent tudok. És nem csak te félsz. Én is félttem tőled. Én a nőhódító egész elgyávultam már néhányszor melletted. Nem terád zártam az ajtót most sem. Magamra. Hogy gyáván megint el ne szalasszam az alkalmat. Holnap bevonulok. Az egész életemet szalasztom el, ha most gyáva vagyok.

Patricia: Könyörgök, eresszen el. (Egyre menekül.)

Jablonkay: Egy feltétellel. (Pat vár, nem mer kérdezni.) Ha megígéred, hogy feleségül jössz hozzám. (Megfogja.)

Patricia: (Szünet után.) Megígérem.

Jablonkay: Akkor most csókolj meg.

Patricia: Nem.

Jablonkay: Az istenfádat! Felcukkolod az embert, aztán még ennyire sem vagy hajlandó?!... (A lány után nyúl, az menekül.)... Neked is az erőszak imponál csak, mint a többinek? Vagy hogy a jó lelkiismeret megmaradjon? (Újra a lány után veti magát, az újra menekül. Most már székek borulnak.) Látod, mennyire beléd vagyok bolondulva, egész meg akarsz örjíteni? Nem tudod, kivel kezdted! Vagy csak birkózva esik jól? (Most már dühödten

veti magát a lány után és megfogja. Az kétségbeesetten birkózik, majd leterdél Jablonkay előtt.)

Patricia: Könyörgök, engedjen el!

Jablonkay: Én előttem ne térdepelj!

Patricia: Ne bántson, nagyon kérem, ne bántson!

Jablonkay: (Erőteljesen fölemeli.)

Patricia: Segítség!...

Jablonkay: Még kiabálsz is!... (Befogja Patricia száját, az megharapja a kezét, pofon, dulakodás. Patricia rúg, harap, karmol.) Micsoda erő van benned! Bestia!... (Tépni kezdi a lány ruháját, elbotlanak. A lány hanyattesik, Jablonkay fölébe. A lány mozdulatlan.)

(Sötét)

7. kép

(Továbbra is Ágnes lakása, az elbeszélés után. Csönd. Ágnes az asztalnál ül, Jablonkay hosszúkat szív a cigarettából, aztán ő is leül és leveri a hamut.)

Ágnes: (Sistergő gyűlölettel.) Sokkal hitványabb gazember vagy, mint gondoltam. Kifordul a lelkem a szájamból és keserűség terem a szívemben – hetek óta, ha rád gondolok és csak azért tűröm gondolataimat, hogy a nyelvemet és a szápadlásomat felmarja az epe, mert így azt remélem, a sirig meggyűlöllek. Visszaemlékezek. Lenyúlok emlékezetem torkába, hogy kiokádjalak. Mert meg akarok tisztulni tőled. Menyynyiféle jót képzeltem rólad, fiatalságomban! Most kiderül, aljasságban gazdagabb vagy képzeletemnél!

Jablonkay: Talán ne ezen a hangon folytassuk.

Ágnes: A hetét, a napját, az óráját kiszámítottad gyalázatos tervednek. Ilyenre eddig sosem vetemedtél. Pedig hányszor szemet kellett hunynom a nők miatt! S nera egyszer egérutat is általam szerezteél előlük. De ezt!... Most! Ha legalább szeretnéd! Nem is a zsánered! Iszonyú átlátni rajtad! Csak ami gazdagságot remélsz általa, előnyt! csak az vonz! A hátára akartál lépni, hogy tovább mehess. Csak hiba csúszott a számításodba és az öklöd kellett használni!

Jablonkay: Ezt hagyjuk. Erről te nem tudsz semmit. A lényegyet nem!

Ágnes: Mit kell még erről tudni? A neki küldött lapjaid elég világosan beszélnek. A ragadozó elbizakodottsága. Fogad közé haraptad a koncot és úgy képzelte, azt senki sem tépheti el többé tőled! De ebben is rosszul számoltál.

Jablonkay: (Keményen, nyugodtan.) Hiába akarjátok őt elválasztani – elmenekíteni előlem. Ahhoz ti túl gyengék vagytok. Én most már ügyis megtálalom.

Ágnes: Arra számítsz, hogy majd Svájcban? Micsoda nagystílű kalandor! A hetven dolláros útlevelel nemzetközi szélhámosnak képzeled magát! Nem barátocskám, azt a bűnt te itthon fogod levezekelni!

Jablonkay: (Menni készül.) Na ebből elég. Nekem nincs semmiféle bűnöm és én nem fogok semmit levezekelni.

Ágnes: Nincs? Csakugyan? Az a könyörtelen, kegyetlen, céltudatos erőszak, amellyel azt a lányt teherbe ejtetted, az talán a szentek életébe való éretnyes cselekedet? Követendő példa?

Jablonkay: (A teherbeesésre felkapja a fejét, megáll.) Micsoda?

Ágnes: Nekem egyetlen üdvözlétecskét küldtél a legelején, de én a neki írt beszámolókból minden napodról tudtam, a bolgár tisztí küldöttségéről is, meg a fegyvertani ismereteidről is, a nyolcvan öszülő, vicces fiúról is!

Jablonkay: Mit mondasz? Hogy teherbe esett?

Ágnes: Na nézd csak az ártatlant! Mint ha nem terveztél volna meg előre. Szégyellem magam utólag, hogy erre nem gondoltam. Pedig mindent láttam. Hogy te, aki az utóbbi években már alig mentél a strand közelébe, most miért mutattál folyton fürödhetnéket! Hogy együtt lehess a vízben, az ő testével játszadozhass! Ahogy kitaláltad, hogy az ünnepségen mint egykori nővendék, ő is fellépjen és zongorázhasson, az Allegro barbarot. És rábeszélte az igazgatót, hogy a beteg Szilágyi helyett én menjek az iskolai kirándulásra. És mindennek a teteje a strandon: „Csiácska, nem megyünk a vízbe? Vagy úgy, bocsánat, nem vagyunk jól!” (Kitör.) Órára kiszámítottad a

napját! És én ostoba, én csak utólag vettem észre!...

Jablonkay: (Ez a közlés, hogy Patricia teherbe esett, szemmel láthatóan nem várt perspektívát nyit számára!) Csia teherbe esett? Ezt nem gondoltam. Ez persze így egészen más. Ezt vállalni kell. És most már elkerülhetetlen.

Agnes: Micsoda? A fülem hallatára mersz itt tervezgetni? (Nekimegy Jablonkay-nak.)

Jablonkay: (Elkapja a két karját, meg-
rázza, mint egy holdkóroston.) Megőrül-
tél? Elment az eszed?

Agnes: (Csakugyan kijózanodik, némán megáll, majd lassan visszamegy a székehez és leül.) Igazad van. Teljesen megőrültem. Most akarok féltékenykedni?... Ezen én már rég túl vagyok. Nekem is volt időm mindent átgondolni. És már nincs közöm semmihez, amihez neked közöd van. Úgy érzem, tulajdonképpen nincs egyetlen gondolatom, amelyben te szerepelnél. Nem szabad, hogy legyen. A felháborodás pedig nem csak rossz tanácsadó, hanem keserűséget is termel... Epét. S azt nem akarom. Azt nem szabad. Most már. Hátra lévő életemben most már a fiamra akarom teríteni minden gondosságomat. És nem szabad gyászt teríteni rá... És voltaképpen nincs okom panaszsra. Az életem nagyobbik fele ott van nálad. Húsz év asszonyélet. Ezt már senki nem másíthatja meg. De mindig tudtam, hogy ebben a mi törvénytől valószínűleg házasságunkban én kevesebb vagyok asszonynak, mint te himnek. Ezért én voltam, aki megtart és te aki beleegyezik és átadja magát. Sokszor voltam féltékeny. Mégis igazából soha egyetlen nőt sem irigyeltem. De engem irigyeltek. Teérted. És valóban, akárhogy is, te húsz éven át mellettem maradtál. Ezt újra és újra elmondom magamnak. Elalváskor, ébredéskor. Még talán hálásnak is kellene lennem. Hiszen sok asszonynak ennyi sem jut. De most ne várd, hogy egy percet is megköszönjek. Menj el kérlek. Nem akarok gyűlölettel elválni tőled. S ebben a pillanatban nem gyűlöllek. Reméltam, hogy már erre a találkozáshoz sem kerül sor. Nem is jöttél volna többet, tudom, ha nem keresed Csiát. De most menj. És ne gyere töb-

bet. És ne keres többet. Nem akarlak soha többé látni.

Jablonkay: (Ágnes szavai nagy megnyugvást jelentenek neki. Egyrészt ez az egész kínos válás szépen intéződik el, másrészt úgy érzi, Ágnes Csiát végülis simán átengedi neki. Végül a maga módján szereti is az asszonyt, nem szívesen okoz fájdalmat neki és ő sem akar nagylelkűségben alatta maradni.) Megértelek téged Ágnes. Ezek a napok nagy gyötrelmem ideje neked és ez a mai nap is nagy harc. Nem is velem, önmagaddal. De hidd el, a világ nem olyan sötét, amilyennek most látszik és az élet sem olyan keserű, amilyennek érzed. Sok mindenben vitatkozhatnék azzal, amit itt az előbb elbeszéltél. Gyerekes dolog, ne haragudj, hogy én előre kiszámítottam Csia napját, az sem igaz, hogy én beütöttem a fejét, hogy elveszítette az eszméletét. Elbotlott és beverte a fejét. Véletlen. De hát nem érdemes itt a részletekről vitatkozni, ha már így történt. Egyet azonban hadd mondjak el neked – kedves. Lehet, hogy én most végzetes marhaságot csinállok és meg fogom bánni. Ezt nem tudom, és most nem is tudok magamnak parancsolni, hogy másképpen határozzak. De egy bizonyos, én téged igazán szerettelek. Bónalisan azt mondhattam nagyon szerettelek, de ez semmi. Az talán valami, hogy soha senki nőt úgy mint téged. És most már, talán éppen máttól fogva tudom, hogy talán soha mást jobban ezután sem. Akármilyen volt, az életemben, mindig az volt a jó, hogy hozzád hazajöhettam. És most sem azért megyek el, mert már nem szeretlek, hanem mert... En is hálás vagyok neked azért a húsz esztendőért és meglásd, mindig is hálás leszek. Nem akarok kisebb lenni annál a Jablonkay István-nál, aki voltam s aki még – valahol – lehetek. És nem feledkezem meg rólad – rólatok... Eleinte, mikor sehol sem találtam Csiát, azt hittem hazaküldtetek előlem Svájcba. Most, hogy mondod, teherben van, tudom, így nem külditek haza. Biztos vár már engem, tudja, hogy nem hagyom bajban és rögtön felkeresem. És ő – belátod – nem várhat hiába! Mondd

meg, hol találom, ne hagyjuk őt tovább – nélkülüm.

Ágnes: (Elképedve hallgatja, hogy magyarázza Jablonkay a helyzetet.) Micsoda? Te azt képzeled, hogy Csia vár téged? Hogy téged vár? Talán még szerelmes is beléd, nem? Ábrándozik rólad. Azt képzeled?!

Jablonkay: (Ugyancsak elképed, de nem akarja bántani Ágnes, türtőzteti magát.) Hogyhogy azt képzelem? Ne lovald bele magad megint valami beteges féltékenységre. Megmondta, hogy én voltam és én vagyok a férfi-ideálja. Gyűjti, megszerezte a fényképeimet. És tudom, hogy nem ment vissza. Nem is akart visszamenni! Szeret és vár.

Ágnes: Persze, hogy nem ment vissza. De hogy szeret és... Téged!... (Gúnyos nevetésbe tör ki, amely egyre hisztériásabbá válik, alig tudja abba hagyni.) Micsoda fantáziák! Világhódító feltupírozott nemiséged öngőze! Tudod, mi vagy? Pojácá! Rajtad fog rohogni az egész város! Hólyag.

Jablonkay: (Égő arccal hallgatja a hisztérikus kitörést.) Elhallgass!

Ágnes: Elhallgassak? Miért? Mindenkinek elmondom! Kikiabálok az utcán! Tudod mi vagy te a hím önteltségeddel? Egy hulla! Egy dög! Erkölcsei dög! És annyi eszed van, mint... (Jablonkay odalép hozzá, pofonvágja. Ágnes egy pillanatra elhallgat, aztán ugyanolyan erővel folytatja.) Te bárgyú állat! Te nemcsak idióta vagy, hanem... (Újabb pofon. Aztán összeveri az aszszonyt. Ágnes kezét arcára szorítva sír. Jablonkay összekészíti táskáját, beteszi a sálát, a szőrmét és be akarja zárni. Ágnes odamegy, görcsösen megfogja a kezét.) Ne, ne menj még.

Jablonkay: Mit akarsz?

Ágnes: Ne menj még. Ne hagyj itt így.

Jablonkay: Amíg melletted voltam, nem kaptál elég pofont az élettől. Ezután többet kapsz! Csak figyeld, csak győzd forgatni a fejed. De tőlem nem többet! Ezt sem. Csak még egyet Csián keresz-tül!

Ágnes: Könyörgök, egyet ígérj meg. Hogy Dombihoz nem mész el!

Jablonkay: Dombihoz? (Elfordul, újra a táskájáért nyúl.) Nekem te nem parancsolsz.

Ágnes: De Dombit ne bánts. Könyörgök... (Megfogja Jablonkay kezét, de az keményen megmerevedik, mire Ágnes nem fejezi be.)

Jablonkay: Nem kérek sem a tanácsaidból, sem a könyörgéseidből. De legalább – most már nem megyek el tőled üres kézzel. (Kifelé indul.)

(Sötét)

8. kép

(Árvay szobája az Intézetben. Mint a III. képben. Az egyik karosszéken Nagy Kázmér ül és várakozik.)

Nagy Kázmér: (Idegesen szívja cigarettáját. Leteszi a csikket, felkél, ablakhoz megy, kitekint. Új cigarettát vesz elő, rá akar gyújtani, de nem találja a gyufát. Gondol egyet, visszamegy az asztalhoz, felveszi a csikket, abban még van egy kis tűz, arról gyújtja meg az új cigarettát. Bosszúsan szipákol. Ismét az ablakhoz tér, véletlenül a zsebére üt, ott a gyufa, nagy lángon még egyszer meggyújtja a gyengén égő cigarettát. Hangok hallatszanak kívülről, a folyosóról. Idegesen székbe ül, majd felpattan és úgy helyezkedik el, hogy a belépők pillantása ne őrá essék nyom-ban, de ő rögtön láthassa a belépők kereső érdeklődését.)

Árvay: (Kedélyesen vezérli maga előtt Dombit) Itt hozom a mi delikvensünket. Kedvencünket, tanoncunkat és védencünket, a madarak barátját, az emberiség jóttevőjét és jóváttevőjét, a tudomány ígéretét és ornitomuzikológia bajnokát. (Amikor Dombi nem láthatja és szeme összevillan a professzoréval, segélykérő arc és kézmozdulat.)

Dombi: (Szinte gyerekesen egy pillanattig.) Ó, Nagy professzor úr! Tiszteletem professzor úr!

Árvay: Hát ez igazán nagy meglepetés! Mi?

Nagy Kázmér: (Némán kimozdul leshelyzetéből, ünnepélyesen, talán megrendülten ráz kezét a fiúval, még a szervuszt is nehezen mondja ki, mély légvétele, egész szónoki beszédre elegendő lenne, ehelyett kézfogás után váratlanul elfordul, hogy balkeze ciga-

rettáját gyors és gondos munkával, féligszívottan a hamutartóba fojtja.)

Árvay: Nem árultalak el, amint látod, csak annyit mondtam, kérlek, a fiúnak, hogy fontos, talán életbevágóan fontos látogatója érkezett. Megtiltottam neki a találgatást, mert egyrészt a kíváncsiság öregít, másrészt, a váratlan, a meglepetésszerű örömök meghosszabbítják a fiatalságot. (Kedélyesen hátba veri Dombit.) A hosszú fiatalságra már a bölcsőben készülni kellene, de ki gondol akkor még a jövőre, amikor saját pelenkájában gyönyörködhetik és kitapinthatja még a tojáshejat. Inkább öregíteni akarná magát! Mind!

Dombi: (Udvariasan, hol a beszélőhöz, hol meg a hallgatóhoz igazodik.)

Árvay: Ezúttal az lesz a helyes, ha vendégeddel semleges területen maradsz. Itt hihetőleg te sokkal többet mondatsz, mint a madaraid. S e célból az én szobám látszik legalkalmasabbnak. S mellesleg, kényelmes is. (A szekrényre mutat, de tudja, úgysem veszik igénybe.) Cigaretta, pálinka, keksz. Én nem is zavarlak és főként nem untatlak benneteket tovább. Ha szükségetek lenne rám, a hetes pavilon körül boldogítom az országos elmehigiénit! (Kedélyes kézmozdulattal sarkonfordul.)

Nagy Kázmér: (Ránéz a fiúra, de nyomban visszaveszi pillantását. Nagyon gondolkodik. Leveszi a szemüvegét, a szivarzsebből ki a finom kendőt, gépies mozdulatokkal tisztogatni kezdi a szemüveget, nagyot sóhajt, rálehel az üvegre, félszemmel belenéz, tiszta-e már, de nem hagyja abba, leül, félszemmel Dombi felé tekint, látszik, így nemigen látja, most végre felteszi a szemüvegét.) Miért nem ülsz le? Te vagy itthon. Vagyis hát, ki tudja. Ez, ez mégiscsak a főorvos szobája. Nem? Na, foglalj helyet.

Dombi: (Leül, de nem terpeszkedik el a kényelmes fotelben, hanem készenlétben ül, feszülten figyel a professzor minden mozdulatát, minden szavát.) Álmodni se mertem volna, hogy még egyszer találkozunk.

Nagy: (Mintha természetes volna, amit a fiú mond, elsiklik fölötte.) Árvay doktortól tudom: azóta is rendszeresen dolgozol.

Dombi: (Úgy érzi felelnie kell nyomban.) Időközben sokat foglalkoztatott a professzor úrnál tett múltkori látogatásunk.

Nagy: Elolvastam a dolgozatodát és az a véleményem, illetve az a laikus vélemény alakult ki bennem, hogy nem közönséges munka, amit asztalomra tettél. (Zavarja a fiú mohó, érdeklődő, többet, mindent váró nézése, feláll, hogy elfordulhasson.) Csodálkozol?

Dombi: Nem is merek kérdezősködni a részletekről. Bevallom egy kis bűntudatom is van. A főorvos úr pontosan megmagyarázta, milyen hibát követünk el, hogy engedély nélkül felkerestük.

Nagy: Meggyőztem a főorvos urat, hogy semmi sérelem nem történt az ő presztízsén. Mindenben alávetjük magunkat az ő orvosi tekintélyének, tudásának és tapasztalatának. Természetesen ezúttal magamat is beleértve.

Dombi: Ó nagyon makacs ám, ha a szakmájáról és az igazáról van szó.

Nagy: Szőke professzor rólad mondja ugyanezt.

Dombi: Tessék?

Nagy: Talán emlékszel, említettem, hogy Dubrovnikba készülünk, s visszatérve csak a múlt héten adhattam oda neki a dolgozatodat.

Dombi: Szőke professzornak? Jól érettetem?

Nagy: Végülis úgy döntöttem, hogy őt kérem meg. Ha valaki tanársegédecskére bizom, pusztán udvariasságból csupa kedvező általánosságokat mond, csak azért, mert érzi, hogy érdekelve vagyok az anyagban – tőlem kapván. Hiszen a te szakodban, ebben az ornitomizkológiában mégis csak ő, Szőke az egyetlen biztos tekintély ma kis hazánkban. Sőt, mint tudod, európai tekintély is.

Dombi: Elvállalta! És el is olvassa?

Nagy: Nagyon megkértem rá. Persze szabadkozott. Rettenetesen elfoglalt. De én tudom, anyád nem titkolta előttem, nagyon komoly, talán végletes döntések előtt álltok mindketten s ez a te dolgozatod próbakő lehet, ha úgy tessz határátkö a sorsotokban.

Dombi: Tehát elolvassa?

Nagy: Már elolvasta. Azt telefonálta, hogy nem küldi egyelőre vissza, még

- studírozni akarja, de annyit máris mondott, nagyon... hm figyelemre méltó mozzanatokot talált benne.
- Dombi:** (Felpattan, nem tudja, mitévő legyen, izgatott, mint egy nyugtalan madár, úgy repdes a keze.) Bocsánatot kérek, nem tudok parancsolni a kíváncsiságomnak.
- Nagy:** Többször említette, hogy bizonyos következtetéseiteid nagyon meglepték és különösen azt fantasztikusnak és szinte hihetetlennek tartja, hogy emberi melódiák átkerülhetnek a rigók mindennapi beszédébe. Nem tudom elég szakszerűen fejezem-e ki magam.
- Dombi:** Istenem! Szőke professzor?... Igazán felülmúlja reménységemet. Ez a professzor úr segítsége nélkül persze nem ment volna. Bocsánat, de most már félek, nem tudom őszintén megbánni, hogy a múltkor olyan tolakodó voltam!
- Nagy:** Ezen már rég túlvagyunk!
- Dombi:** Amikor meg szeretném köszönni, nem jut más eszembe.
- Nagy:** Valószínűleg személyesen is szót akar majd váltani veled Szőke. Tudja, hogy általam megtalálhat. Még arra is célzást tett, hogy ha nem is ebben a formában, de valamiképpen közölni szeretné a megállapításaidat, persze a te neved alatt, valami szaklapban.
- Dombi:** Akkor még dolgoznom kell rajta.
- Nagy:** Na ne hidd, hogy teljesen önzetlenül egyengeti az utad! Ugyanis, ha nem tudnád, a mi köreinkben az ember vagy ellopja tehetséges fiatal kollégák leleményét, vagy pedig, s ezúttal ez áll fenn, közzé teszi, nyilvánosságra hozza, hogy tovább fejleszthesse.
- Dombi:** Már én is tovább fejlesztettem! Vagyis hát: támadt néhány új ötletem.
- Nagy:** Előfordulhat majd, hogy a két „tovább-fejlesztés” vitázni fog egymással s te húszéves korodra bekerülsz a tudományos élet forgatagába. Csak aztán el ne veszítsd a fejed. De most nem erről akartam veled beszélni. Nem ülnél le kérlek?
- Dombi:** (meglepődik, tisztelettel leül)
- Nagy:** Mik a jövődö terveid?
- Dombi:** Tanulni. Sokat tanulni. Amíg lehet. Még elég jól fog a fejem.
- Nagy:** Tehát egyetem?
- Dombi:** Igen, természetesen és innen minél előbb szabadulnom kell.
- Nagy:** Ha jól értettem Árvayt, nem szívesen engedne ki még innen. És akárhová nem egykönnyen fog szabadon bocsátani.
- Dombi:** (elkomorodik) A múlt héten azt mondta, elenged.
- Nagy:** Orvos! Joga van, hogy mindaddig féltsen, amíg féltenivalót lát benned!
- Dombi:** Ha ránézek, mosolyog – ha elfordulok, komoran figyel.
- Nagy:** Árvaynak az a véleménye, nagyon sok függ attól, milyen körülmények közé kerülsz odakint. És a szokványos esélyek nem éppen jök számodra.
- Dombi:** Csak egy fekvőhelyem legyen, s párnám, ahova lehajtom a fejem.
- Nagy:** Tiszteletreméltó puritán romantika. Árvay ennél valamivel kedvezőbb körülmények között is veszélyeztetést gyanít. Az emberi környezeten múlik minden. Merült fel újabb megoldás?
- Dombi:** A főorvos úr azt mondja, túl nagy áldozatot kérek és várok anyámtól. Lehet, hogy teljesen a magam lábára kell állnom. Tanítani fogok.
- Nagy:** Arról határozottan lebeszélnelek, hogy egymagadban élj!
- Dombi:** (szünet után) Hát lehet, hogy nem magamban (elhallgat).
- Nagy:** Anyád mégis vállalná?
- Dombi:** Igen. Esetleg tervezi, hogy feljön Pestre, de ehhez az áthelyezést kellene megoldania. Én mindenesetre akár dolgozni is elmegyek, mert ha az ember tudja miért, akkor sok mindent elbír.
- Nagy:** Ez igaz, de azért a tudományos munka megsínyli, ha az elme másfelé figyel közben. Hogy csak saját példát vegyem. Az egyetemen tanítani számomra erkölcsi kötelesség. Én azonban, ha a kutató figyel bennem, érzem, kopik, porlad az érzékenységem, amikor tanítva sokszor ismétlem magam. Hidd el, tapasztalatból beszélek.
- Dombi:** Pedig nekem még tanulnom is kell! És boldog lenni is szeretnék. A munka, meg a kenyérkeresés mellett. Ez négy dolog, négy kötelezettség egymás mellett... De azért kérem, ne tesék engem lebeszélni. Úgyis hiába.
- Nagy:** (megint cigarettára gyújt) Csak próbálom beleképzelni magamat a te helyzetedbe. Mit tennék, ha most húsz

esztendő volnék. A te tulajdonságaidal, a te esélyeiddel. (Vár, kimondja-e a nehéz véleményt) Nem sokat aludtam az éjjel. (Felkél, az ablakhoz megy.)

Dombi: (szintén feláll, de rendszeretően a fotel előtt marad). Miattam?

Nagy: (hirtelen megfordul, egy lépést közelít) Úgy határoztam, meghívlak a házamba! Lakjál nálunk.

Dombi: (meglepődve mered a professzorra)

Nagy: Kapnál egy kis szobát, hozzá kulcsot. Nem kell senkihez alkalmazkodnod. Önálló leszel. De ha segítségre van szükséged, csak szólj, ott vagyunk. Segítünk. Valahogy így. Na, mit szólj hozzá?

Dombi: Én ezt nem értem. Miért? Professzor úr a múltkor azt gondolta, panaszkodom?... Vagyis hogy követelődöm.

Nagy: Bőven van helyünk és ne professzorozz. Magános villaházban lakunk a Pasaréten. Egy kicsit nagy is nekünk négyünknek, hogy őszinte legyek. S a feleségem olykor fél este, ha nem vagyok otthon idejében. S a nagyobbik lányom is. A kicsi az nem. Mit nem értesz?

Dombi: Az egészet. Nagyon restellem magam.

Nagy: Idehallgass, a dolog úgy áll, hogy a lányoknak külön-külön hálósobájuk van! De ez teljesen fölösleges, aludni együtt is tudnak. Most is elalvás előtt úgyis összesűgnak s vagy itt, vagy ott lepi meg őket az álom.

Dombi: Tessék meggondolni a dolgot alaposan. Biztos, hogy nagyon alkalmatlan lennék!

Nagy: Helynek bőviben vagyunk! Ha otthon akarsz dolgozni, még a dolgozószobámat is igénybe veheted – nappal – én csak legritkább esetben kerülök haza alkonyat előtt.

Dombi: Félek, hogy valami végzetes félreértés történt. És magamat sem szeretném becsapni. Csakis azt hihetem, hogy a múltkori felelőtlen célzásaim vésődtek túlságosan a professzor úr emlékezetébe és így akar segíteni rajtam, annyira megsajnál.

Nagy: A képlet világosabb, mint gondolod. A sajnálni, megsajnál ígét pedig egyszer és mindenkorra ejtsük el. Se-

gíteni akard rajtad! De egyedül magadért!

Dombi: Két év alatt, úgy látszik teljesen kiestem a világból és elveszítettem minden mértéket, és már nem látom, vajon akinek jóindulatát szeretném elnyerni, attól mit kérhetek, s mit nem. És most eszembe jut még az a bizalmaskodó „Kazi bácsi” is. Kicsúszott a számon, tessék elhinni. És ezért a megszólításért külön is kérem utólagos elnézését.

Nagy: Még mindig sok a félreértés közöttünk. S egyre tisztábban látom, ha nem fogalmazunk egész pontosan, egyre szaporodnak a félreértések... Ami a megszólítást illeti, valami mást kell majd kitalálnuk a professzoruramozás, meg az örökös tetszikezés helyett!

Dombi: (zavarban) Nem tudom a legheylesebbet megtalálni.

Nagy: A te helyedben én most azon törném a fejemet, hogyan és mikor költözzem át a Pasarétre.

Dombi: Félek, hogy az ajánlatát nem fogadhatom el. Mert ajándékot kínál. Ekkora ajándékot nem szabad elfogadni.

Nagy: Megáll az eszem! Én azt képzeltem, nem tudsz majd hova lenni az örömtől. Ilyen lehetősége nincs mindkinek. És neked sem lesz életedben a mostanin kívül s az én életemben te vagy az első és az utolsó, akit házamba fogadni hajlandó vagyok.

Dombi: Hogy tudom én ezt viszonzni?

Nagy: Ki beszél itt viszonzásról? Itt te rólad beszélünk. A jövődről. Árvayval madarat lehetett volna fogatni, amikor meghallotta tervemet. Szerinte az egyetlen, megnyugtató lehetőség, hogy kiengedjen.

Dombi: És anyám?

Nagy: A formásokat anyáddal megbeszélem majd. Költöztetésedhez elég lesz talán a kocsim. Hacsak nem szeretnél idebent egy lakásra való bútort.

Dombi: Nincs más saját bútorom, csak egy sámlim. Az is Gyöngyösön. Gyerekkoromból maradt. Ilyen, mint ez. (A szoba zugába húzódik, ahol Árvay lábtámasztó széke van. Ráül, emlékezőn.) Sámli a gyerekkoromból. A gondolataim előre futnak és vissza. Nekem még soha nem volt ekkora szerencsém. A madarak ilyenkor elkezdnek fűtyülni. Ha ilyen öröm éri őket. Nincsen

jobb kifejezési forma az ember számára sem. Minden együtt. Ösztön-érzés-gondolat. Lehet, hogy valamikor az emberiség is eljuthat ehhez a beszédhez. Híradás magunkról, amikor meg vagyunk elégedve a világgal.

Nagy: Jól van. Minden rendben lesz.

Dombi: (Küzd a meghatódottság ellen)

Árva főorvos úr nekem mindig azt magyarázza, vigyázzak, mert a világ nagyon kemény, kíméletlen és kegyetlen. Ehhez az elképzelt, kemény világhoz kell nekem szoktatnom magamat, s az ő edző módszere is az emberek várható kegyetlenségéhez igazodik. Ez a mai nap a cáfolat! Ennyi emberi jószág... Én igazán... Megmondom neki, hogy megbukott a világnézete, s az általános prognóza. Ha rigó volnék, 64-szeres lassításban belefűtül-ném a világba, hogy minden-minden jóra fordulhat itt, emberek! A világban előbb-utóbb célba ér a jóindulat. És az ember jó, inkább jó... (elszégyelli magát, elhallgat.)

Nagy: (zavartan, elfordul) Egyetlen esetből ítélsz.

Dombi: (szinte magának) A világ magatartását hozzám mindig egy-egy ember hozza el. S most is egyetlen személy a létező jószág abszolút érvényének üzenetét. És milyen furcsa ez a világ, most éppen ezt az egy embert nem tudom megszólítani, úgy, amint illenék, amint szeretném vagy méginkább úgy, hogy ő is meg legyen elégedve a megszólítással. Így aztán annyiival is többet kapok, mint amit kiérdemeltem, mert hálálkodni sem tudok. És ami a legfurcsább, ráadásul most nem is félek.

Nagy: (háttal) Mért kellene félned? Szoktál félni?

Dombi: Erről még senkinek nem beszéltem. Egy visszatérő álom? Azt álmodom, hogy szólni akarok – az apámhoz. Beszélni akarok vele. Jelen van, ismerem is, mondani akarok neki valamit, de az arcát még nem láttam, amiatt beszélni sem tudok vele. S a félelem mindig az, hogy felébredek, mielőtt meg tudok szólalni! Ez is gyerekkori maradvány lehet nálam. De most nem félek. Ha madármód fűtül-nék, most a szárnyaló trilláim között a jófülű szakértő sem hallana ki riadt felhangok jelentkezését. Pedig a madarak

is tudnak ám félni. A szokatlantól, a váratlantól, az idegenektől. Én már nem félek az idegen emberektől.

Nagy: (megfordul, hosszan nézi, sóhajt. Egy széket fog, odaviszi a fia ülőhelyéhez.) Az imént a pontos fogalmazást emlegettem. Követelmény... Nem rád... magamra értettem. Elsősorban. Csodálkozol az önzetlenségemtől és ajánlatomat a világ jóságával azonosítod! Nyíltan meg kell mondanom neked valamit s azzal minden további félreértést és képzelődést is kiküszöbölhetünk. Minél tovább halogatom, annál nehezebb lesz nekem is. Elkezdni.

Dombi: (kicsit csodálkozva várja, mi az értelme ennek a körülményes okfejtésnek.) Jó hallgatni a szavát.

Nagy: (felpattan, körbe járja a szobát, megáll a közepén) Húsz évről kellene számot adnom, talán huszonegyről. Hosszú és fölösleges beszéd lenne. Elég, ha a végpontokat kötöm össze. Sejtetd már? Világosodik?

Dombi: Semmit sem értek.

Nagy: A háború végén nem apádnak voltam barátja, hanem anyádnak.

Dombi: Igen. Ezt tudtam. De az apámnak is.

Nagy: Nem. Neki nem! Három hétig együtt éltünk anyáddal, mielőtt a front-ra indultam volna. Ha visszatérek, úgy határoztuk, összeházasodunk.

Dombi: Ön? Az anyámmal? Össze akart házasodni? De miért?

Nagy: Igen. A háború után. Csakhogy én a háború végén fogságba kerültem. És négy év telt el indulásom és érkezésem között. S ezalatt megszülettél te. És rólad én semmit nem tudtam. Érted? Semmit. Magamnak meg holthíreket költötték. Borzasztóan nehéz nekem ezekről beszélnem. És éppen veled. Legjobban szeretném, ha folytatni tudnád magadban a történeteket, hiszen minden motívumot kezdedbe adtam.

Dombi: Nem tudom folytatni.

Nagy: Anyád nem várt rám. Amikor megérkeztem, nemcsak tégedet találtalak a szoba-konyhás lakásban, hanem egy idegen férfit is. Te hozzájuk tartoztál. Hozzám csak később kapcsolt egy közlés, amelynek abban az esetben számomra semmi értéke nem volt. Ha valami tartalmát éreztem emlegetésed-

nek, azt legfeljebb zsarolásnak tudtam volna nevezni.

Dombi: (feláll. Megindul. Nem Nagy Kázmér felé. Csak egy pillantást vet rá. Megáll, mert az ablak s a bútorok megállítják. Az asztal előtt úgy áll néhány másodpercig, mintha szakadékbá nézne.)

Nagy: Te felnőtt ember vagy. Magad is férfi már. Meg kell értened, mi viharzott bennem akkor. És mi ütött szíven most. A mulasztás. A visszahozhatatlan. S azt én mátol kezdve törleszteni akarom. Visszahozni mindkettőnk számára valamit abból, amit elmulasztottunk. Azt kérem én, azt akarom, hogy ismerj el apádnak.

Dombi: (szembefordul Nagy Kázmérrel. Reszket a lába, remeg a szája.)

Nagy: (riadtan) Rosszul vagy? (le akarja ültetni) Várjál, egy kis vizet. Hívom Árvayt.

Dombi: (megrándul) Nem, nem! Őt ne! Mindjárt elmúlik. (Próbálja összeszedni magát.)

Nagy K.: (leülteti) Nem kérek és nem akarok mást, csak a mostani szándékomat ismerd el: és fogadd el, ha úgy tetszik.

Dombi: A jóság... és az emberi jóakarat! A főorvos mekkorát nevetne rajtam!... A halott apám. Aki nem akart soha kézenfogni... álmomban.

Nagy: Nem gondoltam, hogy ennyire megrémítlek. S hogy ennyire kifosztott voltál.

Dombi: Én vagyok a hibás. Erősebbnek kellett volna lennem. Legjobb volna, ha magamra hagyna. Vagy talán én megyek el.

Nagy: Nem kívánom, hogy ragaszkodj hozzám és azt sem, hogy szeress.

Dombi: (ridegen) Köszönöm, hogy végülis megszánt. Ezért mindenképp hála jár! Igaz? Most kérem, hagyjuk abba. Ön is beleizzadt. Látom.

Nagy: Ez nem a szánalom verejtéke, hanem a jóvátétel igyekezete. Nem tudok jobb szót! Nem akadályozhatod meg, hogy akár üldözzelek is gondoskodással, amíg csak el nem fogadod! S amint negyedórát alatt megismertelek – lehetségesnek kell tartanom – soha nem akarod segítségemet elfogadni. Akkor is keresek módot, míg erőmből, lehetőségemből futja.

Dombi: Úristen, mi lenne, ha ezt a dolgot nem írom meg! Vagy ha rosszul sikerül! Ha tehetségtelen vagyok. Vagy ha csakugyan beteg vagyok! Akkor az én apámnak soha, soha nem lenne arca!

Nagy: Ne gyötörjük most még azzal is magunkat, mi lett volna, ha másképpen történik.

Dombi: Persze: most olcsón, önköltségen alul, áron alul megvenni egy felnőtt fiút. (reszketve) És az anyám: mibe kerültem az anyámnak! És nemcsak a ruházatban és a táplálékban. Idegekben.

Nagy: Anyádnak tudtommal soha nem kellett nélkülöznie, egy percig sem.

Dombi: (kitör) Hogy mondhat ilyet! Eltúrte, hogy egy másik ember tartja el a gyerekeit!

Nagy: Nem másik ember! Az én számomra ő az a férfi, akit az anyád távollétében – énhelyettem – választott. De érts meg! Nem akarom bántani anyádat.

Dombi: És ezt rajtam bosszulta meg?

Nagy: Értsd meg, nem akartam elhinni, nem tudtam elhinni, hogy az én fiam vagy. A keserűség és a szegényen a saját tükrében mutatja a világot. És az torzít. Ugyanúgy, mint most a te tükröd. Legszívesebben visszamentem volna akkor a fogságba. És az a férfi nem azért volt melletted, mert téged szeretett. Nem te voltál a célja.

Dombi: Nagyon kérem, azt az embert ne bántsa!

Nagy: Eszem ágában sincs bántani. Csak a tényekre utaltam. Téged pedig nem akarlak megvásárolni: sem áron alul, sem árodon felül. Sem olcsón, sem drágán, sem másképp! Ha nem ismerlek fel a dolgozat által, nem vagyok itt. De felébresztettél bennem valamit, amit nem szüntethetsz most már.

Dombi: És ki felelős ezért a húsz évért?

Nagy: (kitör) Én nem akarom tagadni a felelősségemet! Ha úgy tetszik bűnöm! És nem tagadom, az igazi felismerés nemcsak személyed által vágott belém, hanem amikor a dolgozatodat elolvastam. Ezt én beismerem. Az írásod logikája mellé én a saját két évtizedes szakdolgozatomat tettem és a két hang hasonlatosságából jöttem rá – nevetséges és kétségbeejtő módon

nem a stílusunk, hanem a gondolkodásunk logikájának belső hasonlatosságára. És te engemet ezért felelősségre vonsz. Amiért meg kellene rendülnöd! Mi lett volna, ha!... Nem tudom! De akkor volnék rongy ember, ha ezzel a rádöbbenéssel szívemben otthon maradok, hallgatók, és nem kérlek meg, nem kísérlem meg, hogy gyere haza, hanem tovább folytatom a zavartalan életemet, óva a családi harmóniát, a megteremtett családi boldogságot, nehogy felzavard, megkavard csendjét!... (Megremeg a hangja) Fiam. Dombi!... Nem érted? Nem érzed?

Dombi: Egy teljesen idegen családban otthon tudtam volna talán érezni magam. De haza nem akarok menni idegenek közé. Idegennek.

Nagy: Idegenek közé? Azt hiszed, hazugságba akarlak vinni? Nem kérdelek, mit mondtam a feleségemnek és mit mondott ő, mert nem ismered! Már a tengerparton, Dubrovnikban észrevette, hogy gyötör valami.

Dombi: Gyötörte? Valami?

Nagy: Lehet, hogy a szó közönséges, de igenis gyötört a gondolat, hogyan tehetnék jóvá mindent. S ott a tengerparton elmondtam a feleségemnek mindent. És fel volt háborodva, ellenem. Még haragosabban, mint te az imént: a gyermekkorodtól fosztottalak meg! S nemcsak attól, magunktól is. Ő találta ki, mindjárt ott a szobát is. Minek két hálószoba a két lánynak? És tudod, mit vágott még a fejemhez? Ha bíró volna, a két év előtti szerencsétlenségért engemet is felelősségre vonna, akár utólag is.

Dombi: Azért én magam is vállalom a felelősséget.

Nagy: Pedig neki van igaza. Aztán odahívtá a fürdőzésből a két lányt. Klári tizenhét, Panni tizenöt. És nyersen, nyíltan elmondott nekik mindent. Amikor meghallgatták és meghallották a feleségem szoba-átrendező ötletét, nyomban terveket kovácsoltak veled. Kiderült, hatalmas vágy élt bennük fiútestvér után. Egy idősebb fiútestvér! Báty! Panni máris velem akart jönni ma, hogy elsőnek lásson meg a családból. (Szünet. A professzor Dombi háta

mögött áll. Keze megindul egy első apai simogatásra, de félúton leereszkedik.)

Dombi: Nem szabad neheztelnem magára. (lehajtja fejét) Mégsem fogadhatom el!

Nagy: Azt fogod mondani, hogy zsarolalak. Ezt is vállalom. De értsd meg, Árvay főorvos aligha bocsát téged el, ha bizonytalanabb körülmények közé próbálsz kitörni (szünet).

Árvay: (belép) Nos uraim? (aggodalmasan néz körül, megpróbálja felmérni a helyzetet. Óvatosan) Nos? Hol tartotok? (Dombihoz) Mindent tudunk? (Kezdi érteni a helyzetet) Elakadtunk? Pedig fiam, azt hittem, diadallal fogadsz. Lelkendezve, hogy ugye neked volt igazad, mert ez a mai olyan váratlan megoldása minden problémádnak, mintha maga a jóisten intézte volna.

Nagy: Nem olyan egyszerű ez, amint azt elképzeltek.

Árvay: (Dombihoz) Látod, ilyen helyzetekben pedig nagyon is bízom – bened. Nem vagy gyerek, férfi vagy. És hogy apád van, az tény. Ebbe bele kell törődnöd. Nemsokára ki fog derülni, hogy ez nem is olyan nehéz. (Csönd. Nagy Kázmérhoz) Te értesítetted Ágnest, hogy idekészülsz?

Nagy: Nem. Csak az este határoztam el. Miért?

Árvay: Az előbb telefonált. Interurbán, izgatottan a gyöngyösi állomásról, hogy a miskolci gyorssal jön és érkezett-e váratlan vendége Dombinak? Tréfálkozni próbáltam, de olyan rémülten könyörgött, hogy várjunk rá, mintha félne valamitől.

Dombi: Neki nincs mit félnie.

Nagy: Helyes volna, ha kimennék eléje a Keletibe?

Árvay: Az helyes is meg okos is lenne.

Nagy: Mennyi időm van még?

Árvay: Jó háromnegyed óra.

Dombi: Addig leforgathatnék néhány új tekerést.

Árvay: A madaraidtól? Kinek?

Dombi: (Zavartan hallgat. Nagy Kázmér felé fordul.)

Nagy: Nekem?

Dombi: Természetesen.

(Sötét)

(Dombi erkélye az Intézetben. Nagy Kázmér, Árvay és Dombi)

Árvay: Nézz csak körül kérlek erről az erkélyről is. Ennek a tartózkodási helynek nagy része van fiad eredményeiben. Az oknyomozó tudománytörténet számára alkalmasint jelentősége lesz. Nem is szólva arról, hogy délutánonként itt remekül lehet napozni.

Nagy: Értem a célzást. (Dombihoz) Akármilyen jól érezted itt magad, azt hiszem – és itt nem akarom a magas tekintetű Intézet érdemét kisebbiteni – az új helyed nálunk legalább ilyen kellemes lesz.

Árvay: Ne hencegjünk. Ezt most már majd Dombi állapítja meg.

Nagy: Kijössz velem délután megnézni a szobádat?

Dombi: Igen.

Árvay: „Igen, apa.” Így kell mondani ezután. Vagy: Igen apám! Nincs mit tenni, most már meg kell szokni. De mondhatsz Tyatyót, tatát, vagy apuskát is. A választék bőséges.

Nagy: (kicsit elkomolyodik) Neki sem könnyű. (Dombihoz, derűsebben) Alighanem össze kell tegezödnünk, ahogy ma szokás szülők és gyerekek közt. (Árvayhoz) Képzeld, hazamegyek, kibontok egy üveg cirfandlit és pertut iszom a fiammal. (A két felnőtt nagyot nevet. Lentről kiabálás.)

Fértilhang: Főorvos úr! Árvay főorvos úr! A hatosban várják!

Árvay: Na látod. Így megy ez hétről hétre, napról napra, sőt éjjel-nappal. (A korláthoz megy, lekiált) Hallottam, kérem! Rögtön megyek! Mindig kilesik merre járok és alighogy feljövök Dombihoz, harsog a távbeszélő, sőt távkia-báló, akár föl két emelet magasságba: „A hatosba, a négyesbe, az irodába!” (Nagy Kázmérhez) Azt hiszem te is indulhatsz, ha nem akarod lekésni a miskolci gyors érkezését.

Dombi: (Árvayhoz) Nem mehetnék én is?

Árvay: Apáddal? Nem. Szüleidnek most olyan közlendőik lehetnek egymás számára, amelyek legjobb, ha négy szem-közt hangzanak el.

Nagy: Hát akkor... (ölelés helyett megszorítja a fiú két karját)... viszontlátásra, Dombi.

Dombi: Viszontlátásra. (A két férfi ki-megy. Dombi lassan odamegy a párkányhoz és nézi, mikor tűnnek fel alatta az úton. Egyszer csak hirtelen felkapja a kezét és integet. Nyilván lent – bizonyára az apja – még egyszer viszsza-int neki. Egy darabig néz utánuk, aztán megfordul – és az ajtóban ott áll Jablonkay. Dombi egy pillanatra meglepődik, aztán örömmel siet hozzá.) Szervusz, Pista bácsi!

Jablonkay: (kezében táska, csomag) Szervusz kisöreg! (kezet nyújt Dombinak, aki erősen, hosszan rázza a kezét.)

Dombi: Úgy látom leszereltél? Kár, hogy civilben jöttél. Szerettelek volna egyenruhában látni!

Jablonkay: Arra most már várnod kell a legközelebbi fegyvergyakorlatig. Hadd nézzelek. (Elégedetten gusztálja a fiút.)

Dombi: Anyát hoztad? (hirtelen) Ja, akkor szólni kell, hogy ne menjenek érte a Keletibél!

Jablonkay: (kicsit meghökkenve) Anyádat várod?

Dombi: Nem együtt jöttetek? Reggel telefonált, hogy jön. Kérdezte van-e látogatóm. Nem téged gondolt?

Jablonkay: (kapcsol, aztán gyorsan alkalmazkodik) Ejnye ez az Ágnes, ez az Ágnes. Hát a te anyád megéri a pénzét. Említettem neki, hogy benézek hozzád, erre hevesen lebeszélt, hogy árt neked az izgalom. De mondom, mért izgatna az téged, ha én meglátogatlak. Ezen összeszólalkoztunk, végül hogy megnyugtassam, ráhagytam, nem jövök el. De remélem, te nem haragszol?

Dombi: Dehogyan haragszol. Inkább nagyon is örülök. Jobbkor nem is jöhetél volna. (Kicsit elszomorodik) De azt hiszem e mögött az összeszólalkozás, meg a hirtelen feljövétel mögött biztos megint valami féltékenykedés van.

Jablonkay: Na, hagyjuk ezt. Nézd, mit hoztam neked. (Előveszi a nylonba csomagolt nyári férfinget). Hogy tetszik?

Dombi: Irtó guszt! Köszönöm. Köszönöm, Pista bácsi! (Maga elé teszi, nézi, hogy áll majd.)

Jablonkay: Na ugye. Az ember csak legyen kemény, ne engedje magát eltéríteni az akaratától. Az ellenfelek majd

beadják szépen a derekukat. Emlékszel mit mondtál tavaly ilyenkor?

Dombi: Nem.

Jablonkay: Hogy minek neked divatos holmi, ruha, meg színes ing. A madaraknak ez is jó és így tovább és így tovább. Egyre nyomtad a sódert. Jól mondom? Pedig egy fiatalembernek öltöznie kell. Örülök, hogy megjött az eszed!

Dombi: Az más volt. Pista bácsi az egész más volt. Akkor csakugyan ki sem mozdulhattam innen. Egész nap csak tanultam, meg a madarakkal foglalkoztam. De most! Hogy kimegyek. Végleg!

Jablonkay: Mi a csuda? Mégis?

Dombi: Mégis. Hű, mennyi minden történt azóta! De ülj le már. Tedd le azt a táskát.

Jablonkay: Nem maradhatok soká, kis-öreg. Sietnem kell.

Dombi: Hogyhogy? Mennyi időre jöttél?

Jablonkay: Még nem tudom, amennyi idő alatt el tudom intézni az ügyeimet. Lehet, hogy két napra is. A könnyűipari, a kirendeltség, vízumok, Gyurján Árpának is valami komissió, de nem is sorolom, mert búskomor leszek. Igazis, itt van ez a boríték, ez is. Anyád – nem, a szülei küldték Csiának. Na nézd csak, elfelejtették rávésni a címet. Persze, valami cédulára írták. Hova is tettem? (kutat a zsebeiben, nem találja.)

Dombi: (nevet) Te semmit sem változol!

Ha valami fontos neked, annak minden kis részletére évekre visszaemlékszel. Ami meg nem fontos, azt öt perc múlva elfelejted. Na ne keresd olyan kétségbeesetten, megmondom én: Csia lakása Hajós utca 5/c., az Opera mellett.

Jablonkay: Hajós utca 5/c? Várj, ráírom ide a borítékra. (ráírja) Most már aztán biztos nem felejttem el. (Láthatóan megkönnyebbül.) Na akkor én megyek is.

Dombi: (csalódottan) Csak nem mész el máris!

Jablonkay: Mondtam, hogy sok a dolgom. Majd holnap visszajövök.

Dombi: Csak nem azért sietsz, mert anyám azt mondta, hogy... Nem akarod, hogy itt találjon? Még be sem ért a vonat. Nagyon fontos dolgot akarok neked mondani. Nagyon fontos dolog történt. Csak egy percre maradj.

Jablonkay: (az óráját nézi) Na jó, egy percre.

Dombi: (odahúz neki egy széket) Ül le. *Jablonkay:* (leül) Tessék. Hallgatlak kis-öreg.

Dombi: (leül vele szemben, nagy lélegzetet vesz) Pista bácsi nekem Nagy Kázmér professzor az apám! (Vár, hogy mit szól hozzá Jablonkay, de az nem szól semmit.) Nem szólsz semmit?

Jablonkay: Mit szóljak? Rég tudom.

Dombi: Mióta?

Jablonkay: Tizennyolc éve. És te honnan tudod?

Dombi: Egy órával ezelőtt mondták meg. A professzor maga.

Jablonkay: És? Mi lesz most?

Dombi: Az egész még olyan friss. Nézd, hogy remeg a kezem. Azt mondta, hogy költözzem hozzájuk. Hogy lakjam náluk.

Jablonkay: Prima ötlet. És te mi felettél?

Dombi: Először úgy feleltem, mintha valaki más helyett kellene megadnom a választ. Tudod milyen dacos tudok lenni. Féltizenkettőkor kimondtam, hogy nem. Aztán tizenkettőkor... Tudod, hogy két húgom is van? Aztán még nagyon furcsa. Még rettenesen furcsa. Anyámat persze megértem, hogy nem mondta. De hogy tudtad megállni te? Mért nem árultad el nekem?

Jablonkay: Hogy mondhattam volna meg? Amíg kis gyerek voltál, úgysem értetted volna meg. Tulajdonképpen nem is lett volna értelme. Később meg annyira ragaszkodtál hozzám, nekem imponált, hogy megőrizhetek valamit, hogy is mondjam neked, abból a kettősségből, hogy olyan, mintha vérségi-leg is hozzám tartoznál. Nem tudom érte-e?

Dombi: De mennyire értem. Pontosan ezt a sejtelmes kettősséget éreztem én is. Most ez is megszűnik.

Jablonkay: Oda se neki. Ez a világ természetes sora. (Feláll) Mindenesetre nagyon örülök, kisöreg. Ez majd megoldja minden problémádat. Most ne haragudj, mennem kell, de majd visszajövök és még beszélünk róla. Igazán örülök.

Dombi: Mikor jössz vissza?

Jablonkay: (hogy elejét vegye a további kérlelésnek) Hát mondjuk délután. Délután talán ötre végzek, ez jó lesz?

Dombi: Nagyon jó lesz. Csiát is itt tartom. A főorvos úr biztos megengedi, hogy hármasban elmenjünk egyet csavarogni. Esetleg felmennénk a Hármas-határhegyre.

Jablonkay: Csia idejön?

Dombi: Persze, körülbelül egy óra múlva. Már biztos el is indult hazulról. Erről meg is feledkeztem, mert megszoktam. Előbb bemegy itt felülvizsgálatra, aztán mindig rögtön idevezet az útja. Most jut eszembe, a levelet itt is hagyhatod neki, én előbb találkozom vele.

Jablonkay: (elkomolyodik) Csia idejön felülvizsgálatra? Mi baja?

Dombi: Ja, anyu nem mondta el? (észbekap, hogy ilyesmit egy lányról nem szokás elmesélni. Ő is elkomolyodik.) Akkor én sem akarok pletykálni. Ha ő akarja, majd magától elmondja. (Újra élénken) Akkor én most azt ajánlom, Pista bácsi, menj vissza a városba, intézz el mindent, amit tudsz, aztán siess vissza, mi Csiával megvárunk és csinálunk egy kis kiruccanást.

Jablonkay: (komoran) Akkor anyád előbb találkozik vele és... (leteszi a táskáját) Akkor inkább én is megvárom. Az ügyek várhatnak sorukra.

Dombi: (ámulva) Hogyhogy? Mért baj az, ha...? Nem értem.

Jablonkay: (gondterhelten) Na, ülj le. (Ő is leül. Most már nem megy el, mert ha Ágnes előbb találkozik a lánnyal, most már ki tudja mit tesz, vagy hová rejti. És akár Ágnes, akár Csia jön meg, most már nem lehet a fiú elől titkolni a helyzetet.) Idehallgass. Öszinteséget az öszinteségért. Énvelem is történt egy és más az utóbbi időben. Ami fontos.

Dombi: Anyám?

Jablonkay: Nézd, te ismered őt. És nem vagy gyerek. Sok mindent észrevettél, megfigyeltél, tudom. Akkor talán azt is láttad, hogy az utóbbi időben egyre nehezebb lett vele kijönni. A bevonulásom előtti hetekben rettenetes légkört teremtett maga körül. Szinte azt mondhattam, szándékkal maga ellen dolgozott. Én már valósággal féltem találkozni vele. És most, hogy hazajöttem, az első találkozásunkkor – ha lehetséges – még rosszabbodott a dolog. Mit nyújtsam a dolgot. Szakitottunk.

Dombi: Sejtettem. Látom rólad, ideges vagy te is. Téged is megviselt a szakítás. De hidd el, én ismerem anyámat. Néha csakugyan szinte kibírhatatlan. De aztán maga bánja meg. Nehéz természete van, de alapjában igazán jó. És eddig is mindig kibékültetek. Lehet, hogy most is azért siet.

Jablonkay: Most nem. Ez most egészen más dolog. Mert ha ő akarná is, én nem akarom visszaállítani a régi helyzetet.

Dombi: Nem?

Jablonkay: Nem. Talán nem is kellene neked beszélnem róla. Nem tudom mennyire ismered te a szerelmet. Mikor idedugtak még kölyök voltál, azóta nem is érintkezel emberekkel, biztos csak regényekből ismered az emberek közötti kapcsolatokat. Én jól ismerem, tudom mi az és most nyakig benne vagyok. Sőt, itt már többről is van szó, mint szerelemről, az egész életéről. Persze most el kellene mondanom, hogy mennyire és miért van elegem mindenből, hogy nem látom így perspektíváját az életnek, hogy anyád a maga elsvárosodásával szinte maga készített elő erre az új érzésre, de ez most mind nem fontos. Részletkérdés. A lényeges, hogy egy új szerelem az életem egész megoldása.

Dombi: Nem lehet az, hogy az is elmúlik hamarosan?

Jablonkay: Nem lehet. Az egész életemre, az egész jövőmre kiterjed.

Dombi: Pista bácsi, ne haragudj, én ismerlek téged. És te is nem először vagy őszinte hozzám. Volt már úgy, hogy egy-egy hölgyemény... Azt hitted, életre szóló! Aztán szépen nyomtalanul eltűnt.

Jablonkay: Ez most más mese. Nagy a különbség minden eddigihez képest. Eddig örültem, ha a hölgyemény, ahogy mondd, előbb-utóbb nyomtalanul eltűnt. Most én ragaszkodom. Persze, tudom, hogy ez veszélyes. Először is így az ember sokkal jobban beleesik a nőbe. Egy kicsit maga is áldozattá válik. Mennyit röhögtünk Ágnessal, hogy a Tamásék konyhájában még ma is ott van a falvédő, hogy „Képeddel alszom el, képeddel ébredek.” Hát akár hiszed, akár nem, én ezekben a hetekben szinte minden nap ennek a lánynak a képével aludtam és ébredtem.

Dombi: Lány?

Jablonkay: Anyád nem mondta?

Dombi: Velem anyám ilyesméről nem beszél. Az utóbbi időben pedig kerüli még a neved említését is.

Jablonkay: Hát ezért. De ez még nem minden. Ott van a nagy korkülönbség is. És persze anyád mindent elkövet, hogy a lány családjával, a barátnőikkel, az ismerősökkel, mit tudom én kívül szövetkezve, a lányt eldugja előlem.

Dombi: Kiről beszélsz?

Jablonkay: Jól gondolod, Csiáról.

Dombi: (felugrik) Csiáról!

Jablonkay: Tudtam, hogy meg fogsz lepődni. De ülj le csak. (Leülteti Dombit, de az rögtön feláll) Ne féltsem engem. Én is tudom, hogy a szerelemben az a gyöngébb, aki ragaszkodik a másikhöz. De engem nem ilyen fából faragtak! Az én önbizalmam attól nem esik össze. Sok mindent láttam, tapasztaltam már én életemben a szerelemből. Elhiheted, tudom milyen eszközöket kell alkalmaznom, hogy felül maradjak.

Dombi: (sápadtan) Akár erőszakot.

Jablonkay: Tehát mégis tudsz róla. Igen, akár erőszakot!

Dombi: Védtelen lánnyal szemben?!

Jablonkay: Ugyan ne légy már olyan naiv. A lányok legtöbbször szándékosan válnak védtelenné. Mondhatnám cinikusan azt is, hogy ez olyan sebesülés, amelyből a lányok még eddig mindig kigyógyultak. De a valóság sokkal egyszerűbb! Az igazság az, hogy egyrészt a lányok szeretik, ha ilyen sebet ütnek rajtuk, másrészt a világ minden kincséért sem engedik soha azt a rajtuk ütött sebet beforrni, mert annak az örömét ők egész életükön át élvezni akarják.

Dombi: (reszketve) Ez aljasság!

Jablonkay: (most már kicsit ingerülten) Hogy beszélsz? Mi az hogy aljasság? (Újra megpróbál a fiú értelmére hatni) Idehallgass, Dombi. Te ismersz engem. Aljas ember vagyok én? Bántok én valakit is ok nélkül? Megütöttelek én valaha téged? Soha, arra példa nem volt. Nagyon jól tudod, hogy senki előtt egy szalmaszálat nem teszek keresztbe. Ha nem bántanak. Ha nem akarják a terveimet kereszttezni. De azt én eltiprom,

aki énellemem fordul. Látod, ez a különbség köztünk. Te is épp olyan tisztességes ember vagy, mint én. Te sem bántasz senkit. Csak ha elfut a méreg! De te a vakvilágba sújtasz, valami ismeretlen, soha nem létező cél és eredmény érdekében. Nem is egészen értem a reflexeid működését. Emberiség? Útsz és maximális erőfeszítéssel maximális vereséget aratsz. Én viszont csak a saját érdekemben ütök. De akkor kő kövön ne maradjon. Ott fű ne nőjön többet! Annak megvan az eredménye, ha én ütök!

Dombi: Aljas!

Jablonkay: (indulattal) Most aztán elég legyen! Taknyos! Ne kívánd, hogy rajtad mutassam meg! (Nagyot csap az asztalra) Én vagyok az aljas? Miben különbözök én a többiektől? Gyere ide, nézz le! Nézd azokat az ápolókat vagy látogatókat, orvosokat, vagy mit tudom én kiket. Azok nem ugyanúgy élnek? Mindenki így él, mint én, legfeljebb gyávábban és ezt fogadja el normálisnak! Te mért kockáztatsz? Az emberi-ségért? Visszafizeti neked az emberi-ség azt, hogy börtönbe jutsz? Az emberiség azt védi, aki a saját érdekében kegyetlen, mert akkor az olyan mint ő. Segíts magadon, az isten is megsegít! A háborúkat talán szentségből csinálják? Az osztályharc talán jótékony-ság? Ha tiz ember végignéz egy gyilkosságot, börtönbe csukják őket? De ha egy beleavatkozik és öl, akár a jog védelmében, rendőrbilincsben állhat a bírák előtt. És igazuk van! Mit prédikálsz nekem? Én tudom a magam dolgát! Én nem a gyöngék, hanem az erősek közé akarok tartozni. És igenis, ha kell erőszak! És ha a gyöngé jajgat, az az én fülemben biztatás! A könnye az én tűzemre olaj! És nem engedek most sem!

Dombi: Takarodj! Egy percig se maradj tovább! Takarodj innen! És látni se akarlak többé! Nem vagy barátom!

Jablonkay: (most már élesen szemügyre veszi a feldúlt fiút) Mi bajod? Megbő-londultál?

Dombi: (odalép a korlát mellett álló Jablonkayhoz és leköpi. Jablonkay elengedi a korlátot és indulatát már nehezen fékezve mozdul a fiú felé. Még nem tudja, ne roppantsa-e össze a ná-lánál gyengébb fiatalembert. Nem őt

tartja a főellenfélnek és nem akarja elhamarkodni a csapást. Dombi erre felkap egy széket és két kézzel a feje fölé le akar vele sújtani Jablonkayra. Jablonkay villámgyorsan odaugrik és két kézzel elkapja a széket. Dombi erre elengedi a széket és ellöki magától Jablonkayt, aki elveszti az egyensúlyát és a székekkel együtt átesik a korláton. Csönd, majd egy sikítás, kiabálás, futkározás hangja. Dombi mozdulatlanul áll. Hosszan néz maga elé, majd lassan egy székhöz vánszorog, leül és néz maga elé. Ezalatt lent változatlanul folytatódik a kiáltózás, futkosás és egyre több ember hangja. Hosszú szünet után itt fent is zaj és a terasz-ajtóban kilépve megjelenik Ágnes, nyomában Nagy Kázmérral.)

Ágnes: Fiam! Édes fiam! (Odarohan Dombihoz és magához öleli a fejét.) Mi lesz velünk!

Nagy: (elhúzza tőle) Hagyjuk most őt egy kicsit. (Dombihoz) A főorvos rögtön jön. Arra kér, hogy addig feküdj le. Gyere fiam. (Bekísérné a szobájába.)

Dombi: (feláll, de nem megy) Most kezdem megérteni, mi történik körülöttem. Eddig nem ismertem az embereket! Különös, hogy az emberi szándékok, a jók és a rosszak majdnem egyforma ruhában járnak. Azonos színben, azonos úton, azonos vizeken. És milyen soká! És szinte csak az utolsó pillanatban válnak egymás ellentétévé. Az egyik emberré, a másik sárkánnyá. És mindig van egy utolsó pillanat.

Nagy: Ne nyugtalanítsd most magad. Ez az ember gonosz ember volt.

Ágnes: Nyugodj meg kisfiam, jól tudod, sárkányok nincsenek!

Dombi: És aki embert eszik! Itt a szemem láttára, a fülem hallatára kezdett

növekedni alig egy félórája... két aszszonyt pusztított el egyszerre... (Ágnesből kitör a zokogás)

Dombi: Kit siratsz anyám?

Ágnes: Hát persze, hogy téged, aki élsz!

Dombi: Áldozat, aki nem hisz a sárkányban.

Nagy: (félkarjával átöleli és magához szorítja a fiút, majd egy mély sóhajtás szakad fel belőle.) Minden ország határán, minden város alatt sárkány tanyázik. Már az ókori mondák tudták ezt. S a sárkány naponta egyet kíván a szép és érett fiatalok közül. És minden nap megemészt egy ifjút, ez az ára, hogy a többi békén hagyja. S mi odaadjuk minden hajnalon serdülő és maradék gyerekeink közül a legszebbet, mert félünk a sárkánytól. Valamennyiünknek fáj s szégyelli is mindenki, hogy a maga haladékát az ártatlanok pusztulása vásárolja meg. De az emberiség hurcolja magával a naponta gyáván felajánlott és kiontott vér tudatát.

Ágnes: Huszonegy éve mondtál hasonlókat nekem. Akkor sem értettem egészen.

Nagy: A sárkányokat a kiöntött vér tartja életben.

Ágnes: Egyszerű, így mondtad akkor is.

Árva: (megjelenik az ajtóban, ott lihegve megáll, visszaszól a nővérnek.) Készítse elő, nővérke, az injekciót!... (Aztán kijön a teraszra, a méregtől szinte rikácsol) ... Persze, megint az lesz a vád, hogy nem normális! De az kérem, még nincs eldöntve, hogy az-e a normális, hogy a világ ilyen szörnyű, vagy az-e, ha valaki azt nem tudja lenyelni!... Még nem dönt el – s ugyan ki döntené el – betegség-e a tiszta lelkiismeret! (Aztán komolyabban Dombihoz) Most gyere, adok egy nyugtatót. (Kivezeti Dombit).

F ü g g ö n y

PÁL JÓZSEF

Én mondom

*becsüld meg
becsüld meg szobád négy falát
sírhatsz ki hallja sírhatsz ki hallja
a fal az jó barát
szerelem galamb szerelem
arcod ráncait vési mind
el az ablakból a hold
fényét vásznakra hinti kint*

*Te szegény
szegény sebhelyes
te földre köldöklánccal köpött
szőknél akár Illés szekeren
bár rúdja kereke kopott
hogy jöttél szárnyán a hajnalnak
a baba vízzel mosdatott
s ha mégyszárnyán az estének
vízzel mosnak le halott*

*Nem könny
kő kopog most szemedből
kínod meteora sistereg ki épp
lábad önmagad körül körbejár
a megváltó árnyékba kilép
az iker ágyék iker ágy
arcod ráncait vési mind
el az ablakból a hold
fényét vásznakra hinti kint*

Egy öreg emberről meséltél

*aki valamikor
még egészen a tavasz kezdetén
amikor éppen megmozdultak a rügyek
tanítód volt*

*A folyó mellett
a sétányon mentél
a mederben víz helyett
fény csobogott
uszályok úsztak
s az égen fehér madarak*

Szemben jött
görnyedten
botikálva
őszén
egy öreg ember
aki valamikor tanítód volt

Te lány
de szép asszony lettél
mondta
és tovább ment
a folyó mellett

Bőröd bizsergett a fényben
s a folyón uszályok úsztak
az égen fehér madarak

Egy öreg emberről meséltél
aki valamikor
még egészen a tavasz kezdetén
amikor éppen mozdulnak a rügyek
tanítód volt

Azután elaludtunk

Egy csepp tenger

Véméndi változások

A TÉKOZLÓ EMBER

Népszerű, bár ez a népszerűség néhány ponton kérdőjelet érdemel. Barátok vagyunk. Olyannyira, hogy már-már a hibáival szemben is érzéketlen vagyok. A hibáival szemben, amelyeket mások felnagyítanak, ő pedig mély büntudattal hadakozik ellenük. A rossz éjszakák után bezárkózik a pártirodába. Akik valamiért neheztelnek rá, ilyenkor azt mondják rosszindulatai: „A sebeit nyalogatja”. Ilyenkor vezekel. Nehéz őrlőmalom ez, amely nem feloldozza, hanem feldolgozza a lelkét. Az estéket gyakran kint tölti a pincék hűs világában, pörkölte és zamatos borok mellett. Beszélget az emberekkel, tanácsokat ad nekik, velük van, közöttük érzi magát, és ha bizalmasan elmondanak neki valamit, ez boldoggá teszi.

Töprengve az asztalra támaszkodik. Keze a telefonkészüléken, mintha fontos bejelentés előtt állna. Az arcán rejtélyes mosoly nyílik, aztán gyorsan bezárul, és marad egy rejtőzködő, kamaszlelkű ember zavara... Egyszer váratlanul érkeztem. A pártirodában aggódó pillantások fogadtak. Nehéz, súlyosan aggódó parasztcarcok. Ő csendes nyugalommal ült a neheztelő pillantások metszésében és mosolygott. Őt perccel előtte telefonálták a járási pártbizottságról:

- Igaz, hogy a vásárt elmosta az eső?
- Igaz.
- Akkor mi lesz estére, ha kimegy a megyei titkár?...
- Estére elbukunk a megye előtt – szólalt meg egy kun bajusz alól a bús hang. – Ötven ember se lesz azon a gyűlésen, nemhogy háromszáz. Pedig háromszázat ígértünk.
- Ha jól dolgoztunk, akkor este nem fogunk itt elférni – mondta ő, a párttitkár. – Lehet itt akármilyen idő. Viszont, ha rosszul dolgoztunk, akkor legjobban ha elfutunk innen, még időben. Én elől, maguk meg utánam.

Este a békegyűlésen nem fértek el a nagyteremben.

Ha megérkezik a napok nehéz óráiból, a termelészövetkezet megbeszéléseiről, a határból, a járási értekezletekről, otthonról vagy a pincéből – verseket olvas. Sokszor csak néhány sort, legfeljebb egy-egy szakaszt. Íróasztalán Burns, Csoóri, Szécsi Margit kötetei. Az iroda csaknem rideg, szegényes. Azt is mondhatnám, hogy elhanyagolt. A sarokban irodai fogas árválkodik. Fényezett szarvain téli sapkák lógtak utoljára. Átlósan a másik sarokban televízió vakoskodik, a tetején világvevő rádió. Az a gyanúm: egyik se működik. A polc tetején a telefon. Az íróasztal közelében háromlábú vasmosdó áll, mellette egy kiszáradt almazöld vízeskanna. Az íróasztal azonban egészen életserű. A tálcán a kancsó, három kiszáradt, vízköves pohár. Középen az öreg táskairógép uralkodik. Hengerére most is friss papír fűzve. Semleges területen, az asztal széle felé egy kezitűkör lefordítva szégyenlősködik, mellette a gyomorsav elleni gyógyszerek kiürített dobozai. S mint egy diszkrét mozdulat: karcsú vázában néhány szál virág illatozik. Az ablakon szigorú vasrácsok. A falon egy lelkesítően nagy, színes nyomat, Nyikolajev: A nép búcsúja Lenintől...

Ez az pártiroda. Ez az ő irodája.

- Az életed... A pályád... – szólalok meg korholva, de bizonytalanul, csak körvonalazva azt, amire gondolok.

A válasz rövid. Csaknem elutasító.

- Összeforrt a mozgalommal.
- És a céljaid. Mintha eszedbe se jutnának egy idő óta...
- Nem kell azokról beszélni.

Keskeny vágású szeme haragosan kinyílik... Aztán a fiókba nyúl, mintha egész idő alatt ezt a mozdulatot latolgatta volna, majd kitesz az asztalra néhány régi, rossz helyesírással gépelt levelet.

- Inkább ezeket olvasgasd!... - biztat. - Sokat tanulhatsz te is belőlük...

„Megyei Tanács Oktatási Osztálya!

Pécs.

Bejelentjük, hogy Demkó Rudolf véméndi lakosnak leánya, Demkó Gizella Pécssett jár tanítóképző iskolába, és ott kollégiumban van. Mégpedig a sétáttérrel szembeni kollégiumban. Annak idején még nem tudtuk azt, hogy Demkó Rudolf, vagyis az apja kulák. F. évben megállapítást nyert az, hogy a község legnagyobb kulákja, amit csak most sikerült felfedezni. Nem szeretnénk, hogy a lánya tanító legyen, és a jövő ifjúságát, a pártunk tartalékát ő tanítsa, ezért javasoljuk és kérjük az elbocsátását. Apja a község hivatalos kuláklistán szerepel, ami jóvá is van hagyva. A szíves válaszukat várjuk. Vémemd. 1952. január 10.

Aláírás.

MDP csúcsvezetőség titkára.”

„MDP Szervezet!

Véménd.

Az MDP Véméndi Szervezet Demkó Gizella I. o. tanulókkal kapcsolatban olyan átiratot küldött a Baranya megyei Tanács Oktatási Osztályára, amely szerint tanulónk édesapja a falu legnagyobb kulákja, és ennek alapján kéri az iskolából és kollégiumból való eltávolítását. Az Oktatási Osztálya végrehajtás végett kiadta nekem az iratot. Én beszéltem a kislánnyal is, majd behívtam az édesanyját azzal a szándékkal, hogy a lányát vigye haza. Édesanyja nálam elmondta, hogy sem Szlovákiában, sem itt semmiféle vagyonnal nem rendelkeztek. Szlovákiában, mint molnársegéd dolgozott a férje, majd itt Magyarországon először a Futura gabonafelvásárlója lett, majd betelepítettek hozzájuk egy idős házaspárt, akiknek juttatott földjének egy részét művelték két éven át. Azóta már ezt se művelik, és a házaspár is elköltözött. Demkóné tehát tiltakozik az ellen, hogy őt kuláknak minősítsék. Az Okt. Osztállyal folytatott megbeszélésem alapján igazoló iratokat kértünk be, amelyben az előbbi jelentést adó MDP-szervezettől módosítást adnak. Demkóné tegnap bejött, és közölte, hogy párttitkár elvtárs iskolán van, és helyette senki sem ad ki írást, tekintettel azonban arra, hogy itt súlyos politikai kérdésről van szó, ami igen gyors intézkedést kívánna, felkérem, szíveskedjék még egyszer kivizsgálni, hogy Demkó Rudolf valóban kulák-e, és milyen szerv nyilvánította, minek az alapján kuláknak? Meg vagyok róla győződve, hogy az Elvtársak nagyon tisztán látják ennek a nagyfentosságú politikai jelentőségét, és az ügy gyorsaságára való tekintettel a kivizsgálást gyorsan megejtik, és expresszlevélben válaszolnak rá. Ennek hiányában nem tudjuk mi sem intézkedéseinket foganatosítani.

Aláírás

Tanítóképző és Övönöképző
Diákotthon igazgatója.”

„Tanítónő- és Övönöképző Diákotthon Igazgatóságának!

Pécs.

A 3/1952. szám alatt Pécssett, 1952. január hó 24. napján kelt levelüket megkaptuk, melyben ismételt írást kérnek tőlünk, „esetleges módosítást”, hogy Demkó Gizella iskolán és kollégiumban maradjon. Közzöljük, hogy a párt határozatát nem változtatjuk meg, mert a valóságot fedi. Ezen alkudozás nincs. Kérjük az Elvtársakat, hogy ne hallgassák meg a kulák siránkozásait, inkább lépjenek fel keményen ellene. Kulákká az arra illetékes szervek minősítették, a község kulák-

listáján szerepel. Nincs mit vizsgálni, kulák. Kérjük, ne kételkedjenek a vémemdi egységes falusi pártbizottság levelében, hanem igenis azt szíveskedjenek végre-hajtani! Mi az eljárással egy politikai kérdést oldottunk meg, ezért vált szükségessé az ő hazahozása. Ami a döntőbb, az, hogy az iskolán egyik alapszervi, de pártbizottsági titkár sincs. Itthon voltunk, beszélünk is a kulákkal, mert fölkeresett bennünket, de el lettek utasítva. Ebből a példából is látható az, hogy a kulák mennyire raffinált, hogy akar bomlasztó munkát végezni, bent maradni a tisztességes emberek között megbújva. Hazudik, mindenkit be akar csapni, még a pártot is igyekszik a maga céljára felhasználni. Az elvtársak nyugodjanak meg, itthon vagyunk, az ügyet ismerjük, és kérjük, minden további alkudozások nélkül a leányt hazaküldeni. Elég nagy ahhoz, hogy hazataláljon. Vémemd. 1952. január 28.

Aláírás
MDP titkára"

Gondterhelten néz, mintha a régi levelekben foglaltakról most neki kellene döntenie. Furcsa, fanyar mozdulat jelenik meg a szája szélén, valami lemondás ez, vagy kényszerű megbocsátás. A leveleket gyors mozdulattal visszazárja a fiókba, mintha semmissé akarná tenni mindazt, ami bennük van.

– Az a legborzasztóbb – mondja –, hogy ezek az emberek biztosak voltak a lelkiismeretükben. Biztosak voltak, hogy ezzel a legjobbat teszik a proletárdiktatúrának.

Harminchét éves. Két gyermeke van. A felesége pedagógus. Tizenhét éves kora óta tagja a pártnak. Az apjának három hold sovány földje volt Zalában. Ő főiskolára készült, DISZ-titkár lett. Amikor megkapta a tanári diplomát, a járási DISZ-bizottságra helyezték.

– Jó – mondta beletörődve. – Szeretem a mozgalmi munkát, de tanítani is szeretnék. Legalább három-négy órát hetenként.

– Állítsd talpra a járásban az úttörőmozgalmat! Most ez a legfontosabb! Tanítani más is tud – mondták a megyénél.

Tizenkét évvel ezelőtt helyezték ide iskolaigazgatónak azzal a megbízatással, hogy vegyen részt a helyi politikai életben is. Egy év múlva megválasztották községi párttitkárnak. Hét éven át volt egy személyben iskolaigazgató és a falu párttitkára. Társadalmi összejöveleteket, gyűléseket, kultúr műsorokat szervezett, színdarabokat tanított be, néprajzi gyűjtéseket irányított, riportokat és beszámolókat írt a megyei újságba a falu életéről. A munka határait nem érzékeli. Nála nincs kezdet és nincs befejezés. Három éve élt itt, amikor megkezdődött a falu szocialista átszervezése. Az iskola pedagógusai a szervezés első napján saját kezű aláírásukkal ellátott felhívást intéztek a parasztsághoz, és az ő irányítása alatt az első naptól kezdve részt vettek az agitációban. Őt, akit három éve oly gyorsan megkedveltek a faluban – most sokan elkerülték. Fenyegető leveleket küldözgettek a lakására, a pincéjébe fekete kutyát dobtak, a nyakában egy cédulával:

„Hozzon ez az állat szerencsétlenséget magának!”

Megtartotta a kutyát. Jóbarátja lett.

Az első tsz-gyűlésről a mentők gyomorvérzéssel szállították a kórházba.

– Az átszervezés volt eddig a legnagyobb politikai megbízatásom – sóhajt, és hosszan, kissé bágyadtan néz. – Nagy idegmunka volt az, barátom! Azt az időszakot nem lehet elfelejteni! De meg is látszik rajtam, ami akkor történt. Fiatalon kerültem vezető beosztásba, nem volt sok időm a magam dolgaival foglalkozni. A főiskolán még udvarolni sem nagyon. Amikor meg ide helyeztek, megint rámszakadt a munka meg a felelősség. Így utólag azt hiszem, nem ártott volna egy kicsit megosztani a felelősséget...

A kék szőlők felé ballagunk. Már csaknem este van. Kalapos, széles mozgású férfi közeledik kerékpáron. Fékez, leteszi a lábát a földre, de nem száll le. A kormányra támaszkodik. Valami gyűlésről váltanak néhány szót.

– Itt van például ez a kerékpáros ember... – szólal meg, amikor kijutunk a homokos részekről. – Tanító. Holnapra békegyűlést szervez... Csak az a baj,

hogyan nem ő találta ki, hogy békegyűlést kellene szervezni. Én találtam ki. Készségesen részt vesz a munkában, de csak akkor, ha kérem. A többi tanító is ilyen. Maguktól ritkán kezdeményeznek... Ez nagyon foglalkoztat most engem. Mi lehet az oka? Fáradtak volnának? Mitől? Vagy bennem a hiba? Valamit nem jól csinállok? Ezt ki kell derítenem...

A pincében a nagy díófa alá ülünk. Házigazdánk, az elnökhelyettes leteríti az asztalt. Mackósan mozog ide-oda. Kis poharakat törölget. Barátom érzékeny idegzetű arca elmélázik. A gondolatai láthatóan messze járnak. Talán mind a ketten ugyanarra gondolunk. Azokra a családi felhőkre, amelyek egy idő óta az élete fölött tornyosulnak.

– Lassan tíz éve vagyok itt párttitkár – szólal meg. – De minden reggel úgy kezdek munkához még ma is, mintha az első nap volna. Vagy az utolsó, és holnap már semmit se pótolhatnék be abból, amit ma elmulasztok.

Nem nyúlunk a piros poharakhoz, pedig csaknem kínoz bennünket a szomjúság. Váratlanul, valósággal megzavarodva teszem fel magamnak a kérdést: vajon, ha majd télen megint eljövök, ő lesz-e még itt a párttitkár...

Rámpillant. A meszelt épület homlokán égő lámpás fénye megvilágítja az arcát. Keskeny, érdes arc.

– Elmegyek innen – mondja halkán.

– Elmész?

– El.

– Miért mennél el?

– Érzem, hogy elmegyek. Mást nem is tehetek. A járási bizottságon jók voltak hozzám. B. elvtárs azt mondta: segít nekem, hogy rendbe hozzam a családi életemet, de döntsem el végre, hogy válok, vagy nem válok? Igazán rendes dolog volt tőle, hogy így törődik velem. De én ebbe az ügybe nem engedek beleszólást senkinek. Ez az én dolgom. Én főztem, nekem főzték. Nyilván nekem kell ezt megenni.

Szomorúan ingatja a fejét.

Vékony, legényes alakja fel-feltűnik előttem, mint egy régi technikájú mozgófilmben – ahogy napközben, mintha a föld alól bújna elő, fel-felbukkan az utcán, a majorban, a sajtüzemben, a keskeny, agyagos dűlőutakon, mint egy garabonciás. A magasból lehet ilyen tehetetlenül figyelni egy ember útját, aki hajmeresztő vakmerőséggel és makacssággal száguldozik a maga választotta úton, és valami félelmetes önfejűség folytán ragaszkodik ehhez az úthoz, mignem – mind érezzük – belezuhan majd egy szakadékba. Száguldozik, eldöntve sorsát, mint a katona, aki a háborúban egyetlen, végzetes hivatásaként azt vállalta, hogy hősi halált fog halni.

Ha lesz másik párttitkár a téltre – mert biztosan –, talán több lesz a higgadsága, pontosabb a célszerűsége, látványosabb és hasznosabb az adminisztrációja. Talán kevesebbet jár-kelel a szőlőkben, és nem fog érzelmi örvényekkel, családi gondokkal viaskodni. Lehet, hogy nem fogja olyan mélyen szeretni a feleségét. Vagy nem is lesz felesége. Lehet, hogy jobb párttitkár lesz. De – sohase lesz olyan fáradhatatlan, olyan lelkesen, már-már naívu egyszerű, az igazságért azonnal halni is kész, a pillanat szépségeire és nagyságára oly érzékeny, annyira eltökélt és makacs, mint ő – most még párttitkár, s aki önhibájából nem marad az.

A SZÉKELY

A falu leghosszabb utcájának az alsó részén, nem messze a bozsoki sorompótól, ahol az utca iszapos folyó módjára kiszélesedik – ott laknak a székelyek. Sok erre a gyerekek. Napközben kint élnek a ház előtt, mint a dús növényzet alatt csipegető szárnyasok, aztán alkonyat körül megjeiennnek a hallgatag öregek, száraz arccal és feketében, letelepednek a ház elé a keskeny padokra. Nem sokat beszélnek, egymást nézegetik.

Ezen a részen él Márton Lázár.

Éles arcú ember, csontos, szögletes, mint a mozdulatai, melyek csak a munkában tudnak igazán értelmet nyerni és kiteljesedni. Minden más mozdulata – kivéve a kézfogást –, ami nem függ össze a munkával, a szerszámokkal: életlen és bizonytalan. Lassan, tagoltan beszél, mintha mindig csak az utolsó pillanatban találná ki a megfelelő szavakat. Az „i” betű hangját csodálatos gyöngédséggel s komolysággal „ü”-nek ejti. Szép, hangulatos Ű-hangok ezek, mindben van valami ősi szépség, valami karácsonyas, valami kisdedszerű.

Mi-mű... Idő-üdő... Kisdéd-küsdéd...

A ház, amelyben lakik egyszerű, fekete és fehér, zöldek az ajtók és az ablakkeretek. A fehér az élet színe. A fekete a szenvedést jelzi. A zöld a remény. A fák zöldje árnyékolja be az udvart. Az árnyék alatt gubancos kutya kergeti a farkát.

Hátul az istállóban bika hűsöl. Az erős, dupla lánc, mint fényes dísz lóg a nyakában. Az erős állat a rácsozaton át megérdemel egy óvatos, bizalmatlan pillantást. Tegnap nagy riadalmat okozott. Az állatorvos kivezettette az udvarra, hogy vért vegyen, a bika azonban alighanem megsejtett valamit, mert egyetlen rövid rántással elszakította a vadonatúj láncot, majd a másik láncon Márton Lázárt kिरántotta az udvarból. A család és az állatorvos dermedten nézték az ember és az állat küzdelmét. Márton Lázár engedte a bikát, ahogy bírta, lépést tartott vele az utcán, majd egy pillanatnyi előnyt nyerve, a hosszú láncot egy villanyoszlopon hirtelen körültekerte. Remegett az ember, a bika és a villanyoszlop.

Kritikus pillanatok voltak.

S akkor Márton Lázár beszélni kezdett a minden ízében remegő állathoz. Szépen, okosan, határozottan. Eszébe sem jutott, hogy a bika nem érti. Lassan, csak egy mozdulatot engedett a lánc feszességéből, aztán mind többet, mind többet. Aztán a bikát szép csöndesen, nyugodtan, mintha ember és állat közös akarata lett volna – a kertek alatt belevezette a mély szántásba. Estig járatta, hogy kifáradjon. Utána az állatorvos elvégezhette a dolgát.

- Nagyon kell ügyelni rá – mondja Márton Lázár, és kiakasztja a rácsozatot.
- Meg erő kell hozzá.
- Erő? ... Az kell – bólint.

A hatalmas állat ártatlan egyszerűséggel bámul ki. A nyakán meg se csörren a lánc.

– Lappang ez is, mint a székelység – szól Márton Lázár egy kis bánattal a hangjában.

- Lappang?
- Vagyis fél.
- Egy ilyen erős állat?
- Minden kis jelből arra gondol, hogy igazságtalanság éri.
- Mint a székelységet?

– Az idősebbje még most reszket esténként, amikor rájön az álom. Fel is riadnak. Én is felriadok. Mi nagyon elnyomott nemzet voltunk. Én például hat osztályt végeztem, de magyarul egy szót se tanítottak az iskolában. A székelgyerekek évente húsz-harminc napot, ha jártak iskolába. A tanító nem örült ennek, de a szülők nem bánták. Azt mondták: Ne búsulj, úgyse lesz pap belőled... Aztán kijöttünk Bukovinából, de a szülők bánata nem szűnt. Éjjel-nappal sirtak. Szenvedtek. Horthy becsapta a székelységet. Bácskában beültetett bennünket a mások fészkebe. Az apák bevonultak katonának, kimentek a frontra. Az asszonyok meg otthon maradtak a picinyekkel. Én is, csak amikor hazajöttem a frontról, akkor tudtam meg, hogy mit szenvedtek a szülők, meg a testvérek. Aztán Bácskából rövidesen menekülni kellett. Nem volt ott jogunk, de mi erről nem tehattunk. A menekülésünket pedig úgy találták el, hogy végül a két front közé keveredtünk.

– A háború után sok minden változott.

– A háború után azt mondták nekünk, hogy telepedjünk le Tolnában, Baranyában a némettség vagyonaiba. Ez megint úgy látszott, hogy más holmijába ülünk bele. Elcsigázott bennünket a nagy sors. Így aztán örültünk is a meghívásnak, meg

nem is. A család alapján megkaptuk a házat is, a földet is. Amikor megjöttünk ebbe a faluba, voltak köztünk, akik az utcán aludtak, nem volt a fejüket hová lehajtani. Mentünk mi a jegyzőhöz, meg a biztoshoz, de a székelynek nem is voltak akkor még olyan szavai, amivel rendesen kifejezhette volna magát.

– A székelyek most már megálltak a vonulásban – mondom vigasztalva.

– Úgy néz ki. Ma jól van a székelység.

– Örülnek, hogy megtelepedtek.

– És szeretik a kormányt. A székely hálás nép. Szereti a hazáját, és miután most a hazájában él, szégyent nem vallhat. Sem egyszer, se többször. Nagy dolog, hogy a székely annyi idő után helyet talált itt magának, és a termelőcsoportban is olyanok kerültek az élre, akik szeretnek dolgozni.

– Az elnök kemény kezű ember.

– Az.

– Nehéz vele dolgozni?

– Nem nehéz.

– Az emberek nem panaszkodnak rá?

– Nincs helye már az ellenkezésnek! Az elnök, valóban kemény kezű. Most is az. De, ha nem lett volna ilyen, a nép nem juthatott volna ehhez a jövedelemhez. A jó munkához kell a kemény ember. Én ezt mondom. Alá is írom. Az a hadsereg szétzúlik, amelyiket nem fogják keményen. Mi most kilenc éve együtt vagyunk. Ha így egyetértünk, mint eddig, akkor az elnökünk is velünk húzza a sorsot tovább. Miért is változtatnánk?

– Jó most az egyetértés a székely és a németiség között.

– Most jó.

– Jobb nem lehetne?

– Vannak eltérések, de hát az ujjunk sem egyforma.

– Volt más idő is. Igaz?

– Volt.

– Ne beszéljünk erről?

– Beszélhetünk. Akkor is az volt, hogy ember állt szemben az emberrel, nem pedig egyik nép a másikkal. Én már akkor az egyezséget szerettem volna, mert minden nemzetben van becsületes is, hitvány is. Minden közt volt minden. Ezt nem szabad elfelejteni. Hogy ezek a németek itt háborús bűnösök voltak? Beszéltek ilyeneket, de hát, kisemberek voltak ezek, mint mi. Porszemek. Rájuk a háborúban is, meg utána is nagy sors esett itt... A székely bosszúálló nép volt. Ezt el kell ismerni. Volt, aki visszaadta a nagy fájdalmát. De jelenleg jó kerékvágásban vagyunk. Ezt nem azért mondom, mert most hangzik el. Ez így van itt Véménden.

Magára hagyjuk a súlyos bikát.

A bikát, amely nem barátunk. Nem is ellenségünk. Erejével megriaszt, zavarba hoz bennünket és alig hihető, hogy a valóságban ő riadtabb és zavartabb nálunk.

Lám, milyen egyszerű, s mégis mennyire érthetetlen...

Vacsora alatt nem sokat beszélünk, inkább a régi dolgok fölött tűnődünk. Ráadásul én még külön is röstellem magam egy régi dolog miatt. Három éve, vagy több is már, amikor Márton Lázár rövid levelet küldött: meghív a lánya lakodalma. A fiatalok esküvői kártyáját borítékban, ajánlva küldte el. A boríték szélén, postailag szabálytalanul, ákom-bákom sor figyelmeztetett:

„Okvetlen elvárom. Maga nélkül nem kezdjük el a vacsorát.”

Az utolsó nap mondtam le a meghívást, a lakodalomhoz képest hiábavaló dolgok miatt. Márton Lázár utasítására az esti vonatig vártak rám, hátha mégis meggondolom magam. Másfél órát várt az esküvői vacsora... A tányér fölött átpillanatok: legalább előhozná már, hogy mondhatnék valamit. De nem szól, fogaival egyenletesen őrli az ételt.

Éveken át egyszer sem említette az esküvőt.

Váratlanul poharat emel.

– Száz ember várta itt akkor magát – mondja csöndesen. Korholás nélkül.

Két nap múlva összetalálkozunk az utcán. Az arca piroslik a haragtól.

– Mi történt?

– Mi? – horkan fel.

– Mondja, hát!

– Nagy igazságtalanság történt.

– Igazságtalanság?

– Súlyos...

A termelőszövetkezetből előző nap felmondtak három éjjeliőrnek. Alighanem a véletlen műve lehet, hogy mind a három székelly ember.

– Véletlen? – csóválja gyanakvóan Márton Lázár a fejét.

A három öreg az átszervezés idején összesen ötven holdat vitt be a közös gazdaságba. Lelkesen tettek-vettek a majorban, a színek körül, majd amikor nem akadt ember, aki elvállalta volna az őrseget, ezek hárman azonnal jelentkeztek. A legzordabb időben is kitartottak a helyükön, a kukoricaszár között gubbasztottak ébren éjszakákon át, kékre fagyva, csontig ázva. Reggel a munkások zavarták őket haza, hogy melegítsék fel végre fagyott csontjaikat. Tavasszal, jó időben kaszálgattak is az öregek, látszott, hogy a szövetkezet kedvébe akarnak járni. Most egyetlen szóval elzavarták őket. A vezetőség egy fiatalembert állított a helyükbe.

Ennyi a történet.

– Mert székellyek? – nézek a szemébe, melyben tiszta kék szomorúság úszik.

– Nem azért! Én ezt megmondtam az öregeknek még az este, amikor oda-jöttem hozzám az udvarba, és férfi létükre sírdogálni kezdtek. De itt emberi igazságtalanságról van szó. Székelly, vagy nem székelly... Mindegy az.

Az arca elkomorul, és egyszerre súlyosnak látszik.

TAMÁS MENYHÉRT

Hajnalra kibontom

*Kétség, vigasz. Majd megint
kétség: hová érünk,
ha minden méter után
csak nő vereségünk?*

*szaggatom nehezülő
éjszakáim csöndjét,
mint akinek homlokát
kő-prés alá lökték.*

*Torkot maró télelem,
kín, verejték. Már-már
foglyul ejt a csüggedés:
mindenre halál vár,*

*emberre, madárra,
kőre, virágokra,
minden kéz-alkotta Mű
széthull darabokra*

*s meddő terhével kereng
a Föld, ahogy régen,
mikor még zord testtel
tévelygett végtelenében!*

*Remény, vigasz. Majd megint
remény, fényt váró hit –
hajnalra kibontom
tű-zöld lobogóit.*

Emberi határ

*Szétágazok a néma fákban
Égnek tárják sóvárgásomat
Águk közt a csönd sem lakatlan
pillanataim madarak*

*Nemcsak előre: összevissza
burjánzó időben élhetek
Földet eszem szemem beissza
az égi fényt mint vizeket*

*Így csirázik bennem a lélek
mely vasat olvaszt rak talat
Adom isten eszméletének
már fölismert halálomat*

*A mindenség sirom játékom
anyámon át majd visszavár
Amit hihetek az a célom
Országom belső szemhatár*

Talán felnőttem

*A kistű kavicsot keresett
és a tőba dobta
Nézte a puha gyűrűket
középtől távolodva*

*Már a szavakat dobom így
s velük repülök el
De csak a csönd hurkol körül
fojtó gyűrűivel*

Több szólamra

1
*Bekapcsolom a sötétet hogy lássalak
Igazak e szavak bárhogyan is játszanak*

2
*A mélységek felé tartok
Nem nézem várnak-e partok*

3
*Mindenség malmában csillag-buzaszemek
hullnak a garatba: lisztjük lesz a fény
Őrlik őrlik áttetsző lelkemet
pillanattal pereg szítalódik sorsom
a végtelenség hűs anyaölen
Nincs megírva és nem tudhatom
rólam majd melyik fénysugár beszél
ha sötétségemet körém kapcsolom
s a falakon át megindul a szél*

Költészet és önismeret

Jegyzetek Csorba Győző válogatott verseihez

1.

A költészet léte valaha természetes volt, mint az égbolté vagy a madaraké; az ember verssel élt, népdallal vagy Goethe, Byron és Petőfi műveivel. Manapság aztán kérdésessé vált a költészet léte is, mint annyi másé; és újra meg újra felhangzik a kérdés: minek a vers, szükség van-e rá egyáltalán? Hiszen a szociológia és a lélektan hitelesebb képet ad az emberi élet természetéről és társadalmi szövevényeiről; a filozófia módszeresebben gondolkodik, a napi sajtó hatékonyabban politizál. Mintha a tudós, a politikus és az újságíró jobban végeznél azokat a feladatokat, melyekre valaha senki más, csak a költő vállalkozott. Sokan felesleges fényűzésnek is tekintik a költészetet, álmodozónak a költőt. Mindannyian ismerjük a könnyen szerzett konzumműveltségnek azokat az öntelt képviselőit, akiket untat vagy idegesít a vers, s akik a társadalom atavisztikus szokásának vagy luxusának tartják, hogy a világ megtűri a költészetet.

A modern világ bonyolult kulturális munkamegosztása, információs csatornáinak változatos bősége látszólag csökkentette a költészet esélyeit. A valóságban azonban visszaadta ősi hivatását és rangját, egy olyan küldetést rehabilitált, amely szinte feledésbe merült az idők során. A verset a filozófiák, a szaktudományok, a napisajtó információs kínálata sorra megfosztotta kommunikatív feladatainak jelentős részétől; e veszteség mégis nyereség lehet. A költészet ugyanis, így kifosztottan és látszólag megbízatás nélkül, valami lényegesebbéhez találhat vissza. Nem kell pedagógiai, didaktikai és epikai megbízatásokat vállalnia. Visszatalálhat a líra legősibb feladatához, ahhoz az állapothoz, midőn még *mindent* jelentett, de *semmit* sem akart elmesélni, bizonyítani, kifejtetni. Midőn a vers – a varázslat, a ráolvasás, a himnusz – az ember sorsának végső értelmét, helyzetének meghatározó törvényeit és alakzatait fejezte ki. Midőn a költészet nem *egy* volt a kifejezés lehetőségei közül, hanem maga volt *a* kifejezés: a tagolt beszédben megnyilatkozó emberi aktivitás. És persze ebből az aktivitásból – a sorsértelmezésből, az emberi létezés egyéni és közösségi törvényeinek kutatásából – lett filozófia, pedagógia és politika. Ezért mondhatta Robert Musil, aki nemcsak modern regényírónak volt kitűnő, hanem modern gondolkodónak is: „nem a világ létesítményeinek szerkezete, hanem a világ szerkezete jelöli ki a költő feladatát.”

Csorba Győző is azokhoz a költőkhöz tartozik, akik felismerték a versnek ezt az ősi és korszerű küldetését, s akik be tudják tölteni azt a hivatást, amit e felismerés szabott. Szükséges emberi és társadalmi feladatnak tudja a költészetet, s józanul értékeli a költészet helyzetét. Két csapdát is elkerül. Nem tekinti vátesznek a költőt, vezérnek, akinek történelemcsináló küldetése van, és aki önmagában látja megtestesülni a kultúra értelmét. De nem tartozik a „líra defetistái” közé sem, akik pusztán játéknak tudják a verset, és szégyenlős bizonytalansággal mérik fel azt a helyet, ami a társadalmi munkamegosztás terepén jutott nekik. Csorba hasznos munkának, szükséges mesterségnek tekinti a fogalmazást, az emberiség humanizálásában, a nyers ösztönök domesztikálásában, a technikai civilizáció emberhez formálásában látja a vers értelmét. Egyik nyilatkozatában így beszél: „a költészet hasznos, és nemcsak érdemes művelni, hanem kell is. A költészetnek mindig igen fontos feladata volt – persze más művészetekkel együtt – a tárgyi világ humanizálása, vagyis az emberhez

alakítása, illetve az ember alakítása hozzá. Itt van például a kilépés az ürbe, a Holdra szállás. Az emberiség mindezt inkább még csak tudja, csak értesült róla, de aligha építette magába. A művészetek, köztük a költészet képes érzelmileg is tulajdonába adni. Vagy említhetném a sokat emlegetett elidegenedés problémáját. A költészet nélkül lehetetlen sikerrel küzdeni ellene."

E néhány mondat a mesterség etikáját fogalmazza meg. Csorba tudja, hogy a költészet olyan *magányos* erőfeszítés, aminek *közhasznú* eredménye van. A költőnek magányban, műhelyének „belső” körében élve kell alkotnia, a vers azonban nem maradhat meg ezen a belső körön: mások felé sugározza a felismeréseket, az eszményeket. A magányos alkotás eme közhasznú hivatását hirdeti szép verse, a *Faültető*:

*Az örök folyamatra, az élni akaró
élet folyamatába iktatódva,
mint eleven csatornán a célba áradó
víz, ömlik rajta át a lét, hogy folytatódva
őrizze ismerős világunk legnagyobb
kincsét, míg ő magát tenéig üresíti,
s vállalva, disztelen cseléd-szolgálatot
a győztes ívet a jövő felé teszi.*

*Egyébhez nincs köze. Az élet megy tovább.
Nélküle vagy vele? Ugyan ki bánja!
A mű marad s hordozza majd nyomát,
virágzóbban, mint emléket hiánya.*

Ezt a verset akár „ars-poeticá”-nak is tekinthetjük. A költő benne sűríti érzékeltes jelképbe azt az etikát és hivatástudatot, amely a művészet egyik alapvető tulajdonságából – a magányos alkotás kollektív értelméből – következik.

Csorba jól tudja ugyanis, hogy a zárt, műhely, az önvizsgálatra berendezkedő szellemi koncentráció még korántsem jelent elzárkózást; nem jelenti azt – amivel vádolni szokták –, hogy a művész elszigeteli magát a közösség igényeitől és mozgalmaitól. Ellenkezőleg, a költő töprengései, magányos kutatásai valójában a tágabb közösség szolgálatába állíthatók; s általában éppen az alkotók maguk kívánják ezt a termékeny, habár feltűnés nélküli és magányos szolgálatot. A meditációt, ha valóban átélte és őszinte, ha valóban igazságok felismerésére törekszik, ha új gondolatokat ad, közérdekű tevékenységnek kell mondanunk. Külön-külön minden ember talánynak érzi azt a sorsot, melyet be kell töltenie, talánynak érzi önmagát, a szerelmet, a halált; s várja a választ vagy azt legalább, hogy homályos sejtelmeit tiszta kérdésekben fogalmazza meg valaki. Ha a költő képes megismerni önmagát, ha át tudja világítani saját sorsának és lelkének ismeretlen mélységeit, ha választ képes adni saját szorongató kérdéseire, másoknak is segített valamiben. Akkor is, ha tekintetét túl se emeli saját létezése szűkre szabott határain (ami különben Csorba esetében nincs is így, hiszen verseinek van egy extenzív, a világ jelenségeivel számot vető rétege is!). „Az ember – írta a fiatal Németh László – egy módon használhat a világnak, ha rendbe jön önmagával.” Weöres Sándor pedig éppen Csorba Győző költészetének elemzése során állapította meg az önvizsgálat és önismeret költészetének közhasznú érdemeit. „Az önismeret – írta – sosem volt olyan sürgős, mint most, amikor az emberiséget saját elszabadult szenvedélyei egyre nagyobb csapásokkal sújtják; szükséges, hogy az ember a szenzuális rétegei, külső-énje alól felszínre hozza ismeretlen mélyvilágát, igazi önmagát” (Válasz 1947.)

Ennek az önismeretnek a költője Csorba Győző. S az önvizsgálat évtizedekre kiható feladatköre határozta meg életrendjét, költői műhelyét, azt az életformát, amely nem az irodalmi élet nyilvánosságán, indulatos küzdőterein valósul meg, hanem az elvonultságban, a magányos alkotó munka – de nem magányos élet! – küzdelmei kö-

zött. Az önvizsgálatnak ugyanis a magány a terepe. Csorba kezdettől fogva tudja ezt, ezért választotta a magányos alkotás aszkézisét. Már idézett nyilatkozatában így világítja meg önvizsgálat és magányos alkotás összefüggéseit: „Azt hiszem, hogy aki a nagy élmények jelentkezését, az élet nagy dolgaival való találkozások pillanatait a külső mozgalmassággal kapcsolja egybe, az téved. Éppen az eseménytelenség, a csönd, a környezet nyugalma a legalkalmasabb állapot arra, hogy az emberre rátörjenek a ritka rémek, de hogy meghallja a kivételes jó hírmondók szavát is. A külső izgalmauktól, kalandoktól mentes, tehát egyúttal azok védelme nélkül is élő meztelen lélek sokkalta inkább ki van szolgáltatva a végső kíméletlenségnek. Bár a tiszta örömök is inkább az övéi. Bizonyára könnyebb annak, aki napjai és órái mozgalmassága, szüntelen forgandósága miatt nem tud befelé hallgatni. Én azt hiszem, túlon túl sokat is lázadok. Csakhogy a lázadásaim belül s többnyire magam ellen történnek.”

Magányban él tehát, de ezt a magányt szüntelen önvizsgálat, kutatás, gondolkodás tölti ki; vagyis a költészet ad tartalmat neki. A költészet, amely Csorbánál ugyanúgy, mint a legnagyobbaknál „metafizikai aktivitás”, lázadás a lét korlátai ellen, a *minden* elmondásának, egy emberi helyzet, közérzet és lelkiállapot kifejezésének eszköze. A költészetnek – miként a legősibb korban, s miként korunk modern költőinél – az ő műhelyében is ontológiai szerep jutott. A személyiség önismeretét, a külső világgal épült kapcsolatainak hálózatát, az ember helyzetérzékelését és öntudatát foglalja a nyelvi kifejezés alakzataiba. Ezért lehet Csorba számára a költészet és az élet szinonim fogalom, noha ezt a szinonimiát korántsem úgy használja, mint a szimbolisták vagy a romantikusok. Nem az életet akarja költészetté varázsolni, hanem a költészetben találja meg az életet; a teljes életet, a méltó emberi sorsot, amelynek közegében előre juthat, önmagát, saját személyiségét teremtheti meg. *Ocsúdó évek* című lírai önéletrajzában arról beszél, hogy már eszmélkedésének kezdetén is a költészetben lelte fel a teljes életet:

*A vers, az ének! Gyönyörű világ,
világ világa! Alakult már bennem,
alig ocsúdtam. Vár és barikád
a nyers valóság ellen s vele szemben.
Védő s támadó tegyver, front és térszek:
bújásra, harcra egyaránt való,
kápráztató, szellő-szelid ígézet,
ígézetes, szelid kápráztató,
élet-főlölség, nékem szinte élet,
csak addig éljek, amíg él az ének.*

Ezt a korai felismerést avatta élettervévé, sorsának törvényévé. És ezt a törvényt szolgálja ma is, szolgálta mindig három és fél évtizedes költői pályája során.

2.

Csorba Győző költészete kezdettől fogva egy filozófiai dráma középpontjába helyezkedett. Az emberi létezés korlátait érezte meg, az ember ontológiai helyzetén töprengett, a pusztulással szállt vitába. Az élet esetlegessége és korlátozottsága ellenére kialakítandó méltó emberi sors esélyein gondolkodott. Költészete éppen ezért lett drámai: az ember metafizikai konfliktusait szóltatta meg; a pusztulás és a megmaradás, a vergődés és az alkotás fogalmait avatta e dráma propagandistáivá. Vívódásra, nem egyszer tragikus összeütközésekre vállalkozott. Naponta élt át olyan élményeket, amelyekkel más ember legfeljebb a pusztulás közvetlen közelében találkozhat. De mint-hogy vállalta a tragédiát, s nem rejtőzött el az emberi létezés kérlelhetetlen tényei elől, el tudott jutni a katharizshoz is. Meg tudott fogódzni az életben, legyen az bármennyire is korlátozott; ki tudta alakítani az emberség és az alkotó munka eszmé-

tavaszi virágzás! / A terhes teljesség felé közelget. / Csirát sarjaszt a végső megalázás, / csontváz-sereg hódítja el a kertet. / S ez így megy minden évben rendületlen: / tavasz, nyár ős, tél és megint előlről. / Ki látja ezt és olvas a jelekben, / csoda, hogy bírja, hogy bele nem őrül” – a Nyár szavai szerint így keltenek szorongást a változó évszakok. S ugyanígy válik e szorongás forrásává a másokat felszabadító utazás, amely különben Csorbát is kilendíti a magányos töprengés bűvös köréből; ám nem annyira, hogy meg tudna feledkezni filozófiájának szorongató törvényeiről. „Közelebb itt se vagy az éghez, / közelebb itt se vagy a földhöz, / magányod itt se lett nagyobb, / de elviselhetőbb se. / Rettegsz, hogy semmit el ne tévessz, / komor hévvel gyűjtöd a szépet. / Akár egy unott hivatalt, / végzed naponta dolgod” – írja Itáliában kedvetlenül (*Agrigento*).

A világ – a természet, a táj és a kozmosz – tehát ugyanúgy egyfajta filozófiai közérzet táplálója és kifejezője lesz, mint a magányos lét, a „befeledélés” köznapjai. Minden a pusztulásról beszél, a természet feldúlt csatamező, amely jelképes erejű diszletként veszi körül az emberi tragédiát:

*Nyúlt-ívű csóva pántja leng a szótalan csúcsok között,
a völgyek nyirkos útjait borzongás kergeti,
kiáltás éled, száll a hang: nincs, aki sorsát mentheti:
a mell szorongó fészke vad sárkány-fiaktól sir, nyüzsgő.*

*Érdes kövek csattognak és sikoltanak reménytelen,
nem nő a zúgás, nem lohad, csak forr kegyetlenül.
A hold derengő fénye, mint a víz, a töprengőre dül,
szelid csónakként ring odébb a megfárasztott értelem.*

*Nyitott tenyérre fekszik és megcsillan a kemény közöny,
halott mocsár-szag hömpölyög a roncs mező felett,
sudárló nyárfák töre szúr a légbe: ó, nincs enyhület!
s a szél egy ág hegyére ül, tollászkodik szégyenkezően.*

...

*A hajnal éledő jelén dühödt bikák tipornak át,
rikoltás tűr az ég felé, a táj tűzvészt nevel,
király-sasok keringenek az áramlás erőivel,
a tolluk lángoló vörös, karmuk galamb husába vág.*

*Kicsendülő ének bolyong a réteken, fódrozva hull
a fűre, csapzott sír-helyét hullám-vonal disz-
ti, száll a fény, árad-terül, az üldözőket üldözi,
bősége homlokukra ég reszketve, mozdulatlanul*

– hangzik Csorba egyik legszebb verse: a romantikusok vizionárius pesszimizmusát idéző *Szabadulás*.

Az élet unt teherre válik így, a létezés pedig börtönné, amely egyre fojtogatóbb falakkal övezi a kiszolgáltatott és magányos embert. Ebben a börtönben nincs esélye a cselekvésnek, a szabadulás amúgyis reménytelen, egy marad: a meditáció. Csorba költészete is ezt választja, s így kerül kapcsolatba a keleti filozófiák elmélkedést, önvizsgálatot és megigazulást hirdető tanításaival (akárcsak előtte Szabó Lőrinc vagy mellette Weöres Sándor). „Gáncsvető követ gurít az út elébem, / rácsot ejt a dárda-fényű ég fölébem, / jobb, ha bölcsen meg se mozdulok – / csak magamba nézek, és szemem bogozza: / merre jár a vágy, ha néha visszahozza, / merre nem szorul köré hurok” – ír életbölcseletet a *Fogyó világban*. Az *Októberben* pedig szinte a Tao-te Kinget követve jelöli meg az ember korlátozott lehetőségeit: „Az egyetlen tudomány

a világon: / tudni, hogy keskeny az út, / kicsiny a kapu, s aki meg se moccan, / az a legmesszebbre jut. / Akinek a keskeny út se kell már / és a kicsiny kapu se kell, / csak hanyatt fekszik heverőjén, / olykor kérdez, de sohase felel.” –

Régi igazság, hogy a kiábrándulás csak egy bizonyos határig juttat, a végső vere-ségtől megóvjá az embert a lélek önvédő rendszere. Vörösmarty is mindig vissza-fordult azon az úton, melyen a pesszimizmus hajtotta előre, mélyebbre, s a mindennel dacoló élet üzenetét fogalmazta meg újra és újra a kétségbeesés poklaiban. Élet és filozófia egymás ellenjátékosai, s amit a töprengő én megfogalmaz, az még nem rontja le az élet érveit. Csorba költészetében is diadalmaskodnia kell a vállalkozókedvnek, az élet igenlésének, annyi szorongató belső vita, annyi kínzó felismerés után. A *Ta-vasz* ezt az „igent” hirdeti: „sajgón hasit belém / az annyiszor feledt és annyiszor / kicsinylett és most tündökölvén újra / föltámadó igazság: élni, élni, / hogy élni kell s nem töprenkedni rajta!” Vagyis a létezés problematikáját – mint annyiszor a husza-dik századi gondolkodás történetében – önála is felváltják az élet kérdései. És ez az új kérdésfeltevés vállalkozókedvet, bizalmat, reményt hoz, talán derűt is, legalábbis némi nyugalmat a halálversek után. „Csak kezdeni kéne s folytatni serényen, / rend-jén befejezni a félbemaradottat, / hogy férfi lehetnék: a régi kísértőt / kijátszani végre örök magamból” – hangzik a vállalkozókedv híradása (*Kijátszani végre*); s utána az otthontalálása, a *Biztató*:

*Hát ha nincs kivétel, mért félsz? –
Nem könnyekért, örömekért élsz.
A lélek magánya ha nő is,
a test lassan megtészkelődik,
s a hajló ív hízó homálya
a zárt kart és combot kitarja.
Amint megérted egyre jobban,
hogy mankód s nem marsallbotod van
s neked, nekünk, mindegyikünknek,
amint lényed mélyebbre süllyed
az érzékelhető anyagba:
úgy lelsz másokra és magadra;
úgy mozdul szádon, nől az ének
csöppjévé hangok tengerének,
s úgy hullsz majd – céljaid betöltve –
csirát rejtő magként a földbe.*

Így megerősödve azután ahhoz is hozzáláthat, hogy megkeresse most már nem-csak az élet lehetőségét, hanem értelmét is. Hogy ismét számot vessen a pusztulással, és megpróbáljon győzni felette. Hogy tiltakozzon, s hogy új terepet keressen az élet, a megmaradás lehetőségeinek. „Kétségtelenül – írja már idézett nyilatkozatában – sokat foglalkozom a halál problémájával, de nem azért, mert vonzódok hozzá, mert jól érzem magam a halálgondolat társaságában, mert az élet hiábavalóságát akarom igazolni. Éppen ellenkezőleg: az élet legszörnyűbb velejárójának tartom a halált. Nem tudom elfogadni, végtelenül megalázónak, emberhez méltatlannak vélem, s szüntele-nül kerülgetem, összecsapok vele, le akarom leplezni, megnevezni, hogy valamiképpen fölébe kerekedjem.” E küzdelemnek kétféle harcmodora van Csorba verseiben: egy ontológiai és egy lélektani. Az ontológiai „harcmodor” a létezés dialektikus egysé-gében és egy személytelen létezés lehetőségében keres menedéket a pusztulás fenyege-tései elől. A világmindenség tágasabb dialektikája az, amihez Csorba fellebbezni tud:

*Így szabálytalanul szabályos.
A kis káosz nagy geometria.
Görbe ágak közt görbe szél,
örvény a lélek mélyein.*

*alvás, evés, szeretkezés,
 henyélés, munka: kődgomoly,
 nyúló, forgó, magába botló,
 hunyászkodó, erőszakos,
 földön fekvő, ágaskodó,
 s mind együtt: ritmus, rend, zene.*

– kutatja fel a diszharmóniák mögött rejlő zenét, az ellentmondásokban munkálkodó titkosabb rendet (*Ritmus, rend, zene*).

E vers olyan világról beszél, amely a dialektikában valósítja meg az öntörvényű harmóniát, amely végső soron önmagában hordozza értelmét és célját, s az ember legfeljebb megismerésére törhet, de törvényeit el kell fogadnia. Ez az utóbbi mozzanat jelöli meg a lélektani „harcmodor” feladatait: nem panaszkodni kell, hanem meg kell nevezni a szorongásokat, a gondokat. S a fogalmazás, mint egyféle pszichoterápia, oldja fel majd az ember belső zavarát, rémületét. Erről a pszichológiai gyógymódról vall az *Ars poetica*:

*Kimondani kimondani –
 Ismerni kell a rejtezőket
 A köddel együtt eltűnnek a rémek*

*Miért örülnek szörnyeimnek?
 Minek botránkoznak meg értük?
 A saját szörnyeikre néznek*

*A pokol korhoz kötött Újra újra
 alá kell szállni ellene*

Fekete szavak szárnyán kél a nap.

Valóban „ars poetica” érvényű sorok ezek: bennük ölt alakot Csorba költészet-tana; az a terv, az a gondolat, amely a költészetet az ember önvédő rendszerében helyezi el, s neki szánja a szorongások leküzdésének egyre fontosabb feladatát.

3.

Az eszmélet filozófiai küzdelmei, a szorongások ellen folytatott intellektuális harcmodor teremti meg Csorba költészetének belső törvényeit és jelöli ki stílustörténeti helyét. Ez a hely – mint ismeretes – a „harmadik nemzedék” sorában van, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Takáts Gyula, Rónay György, Képes Géza és Hajnal Anna társaságában. „Az individualizmustól eltávolodva – írja Rába György a »harmadik generáció« költőiről – művészi fejlődésük általános tüneteként az én-líra költészettanával szemben kialakítanak egy filozófiai igényű szintézis-verstípust, mely lírai indulatot és epikus szemléletet egyesít.” Vagyis „hidegebbek”, mint az előttük járók, szenvedélyeiket lejjebb csavarták, a gondolkodásnak, a töprengésnek s éppen ezért a filozófiai ihletnek adnak inkább szerepet a versalakító erők közül. Csorba költészete is ilyen, de ő társainál még jobban eltávolodott a líra korábbi eszményeitől. Verseinek – a képalkotás olykori romantikus színezettsége ellenére – van valami „parnasszista” jellege: zárt szerkezeteket alkot, a végsőkéig feszíti a kompozíciót, „érméket” mintáz lelkiállapotaiból és felismeréseiből, mint a Parnasse művészei. Első kötete, a *Mozdulatlanság* szinte módszeres leszámolás a lírai impresszionizmus és a hagyományos én-költészet eszményeivel. Kristályos képei, jéggé dermedt kompozícióinak kohéziós fegyelme egy új költői ideál jelentkezését sejtetik.

Ennek az ideálnak a követésében talán ő jutott legközelebb az „Újhold” költőinek – Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Rába György – versépítéséhez és kom-

pozíciós eljárásaihoz. Vagyis ahhoz a poétikához, amely a szerkezetek zártsága, „embéma”-szerűsége révén akarja megnevezni a lélekben rejtező-mozgó titokzatos jelenségeket, s a fegyelem kristályrendjeivel kíván erőt venni a költőt övező világ káoszán. A kifejezendő érzés komplexitása, belső dialektikája és a kifejezés letisztult belső rendje, arányos szervezettsége a legszorosabban összefügg ennek a generációnak – ahogy mondani szokták: a „negyedik” nemzedéknek – a munkáiban. Az ő poétikájuk, lírai-ideáljuk felé lépett Csorba Győző költészete is. Ha az „Újhold” formateremtő vállalkozásairól beszélünk tehát, tudnunk kell, hogy ebben az eredményben része van Csorba műhelyének, kísérleteinek és teljesítményeinek is. Eredményei ma már beépültek a magyar költészetbe, az utolsó három évtized lírájában nélkülözhetetlen szerepe és kitüntetett helye van. A válogatott versek kötete – *A lélek évszakai* című gyűjtemény – is ezt a szerepet igazolta, ezt a helyet mérte fel.

Bartók és a Madéfalvi veszedelem

Látogatás Szervátiusz Tibornál

„Nekünk a legszebbik estét
Fekete színre festették...
Rajtunk a bú hármát hajlott
De bezzeg hogy elhervasztott”
(Domokos Pál Péter gyűjtéséből)

Aki Szervátiusz Tibor sötéten égre mutató, hatalmas felkiáltójelét: három méteres, csontkemény szilfába faragott szobrát, a *Madéfalvi veszedelmet* nézi, egy másik felkiáltójelre, a „vitam et sanguinem”-et megpecsételő gesztusra gondol. Ez is, amaz is Mária Terézia uralkodásához kapcsolódik. Az „életünket és vérünket”: a nemesi felbuzdulás-diktálta SZÓ, a lovagias megajánlás ott Madéfalván lett tényvéssé egyben visszavonássá. A hatmázsás fekete fejfa, Szervátiusz Tibor alkotása üszkös ujjként ugyanazt írja az égre, mint amit az 1899-ben állított emlékműre ráirt az emlékezés: SICULICIDIUM. S azt is, ami ez aranyozott felirat alatt állt: „A határőrség szervezésekor Madéfalva határában 1764. január 7-én hajnalban a császári katonaság által védtelenül lekaszabolt Csik-Háromszéki vértanúk emlékére, akik az ősi szabadság védelméért véreztek el, emelte az utókor halás kegyelete.”

S ahogy a felirat: a SICULICIDIUM nagybetűi részben római számok is, ahogyan a szó pontos évszámot is jelöl, ugyanúgy figyelmeztet az időre a kolozsvári szobrász műve is. De nem önkény és áldozat romantikus dialógusával. A szobor nem irodalmat: tényt jelenít meg. Nem halállal: élettel érvel. – Mióta e szobrot láttam, tudom: nem igaz, nem lehet igaz, amit a regényíró – és épp a második világ-háború, a német előretörés idején – mond, hogy ez a sokat próbált, török-tatár-dulást, úri huncutságot átvészelt néptöredék itt meg akart volna halni. Hogy a „vértanúk titokzatos erejével és hitével”: halálával akart az önkényre ráduplázni. Ezek a csikiak itt nem ismerik a „lássuk uramisten, mire megyünk ketten” fájdalmas kihívását, amiről Arany János ír. Madéfalvának nincs Nagyidája: az aranyjánosi „kétség” esett kacaj” idegen tőle. „Különös, félelmes föld” lenne épp ezért? Ahogyan a végső szentenciát a regényíró Mária Terézia szájába adja? Nos, a szobrász épp e „különösség”, „félelmisség” s az önkéntesen vállalt mártírium sallangjától: az irodalomtól mezteleníti le szobrát; mint mondja:

„Én az irodalom ellen szobraim formájával küzdök. Egyik alapvető problémám tehát a kifejezés és forma közti arány megtalálása. A forma hivatott arra, hogy a ráépített vitális: belső feszültséggel átitatott kifejezéseket hordozza. Mármost a vitális kifejezés jellegét mindig úgy szeretném megformálni, hogy sose váljék irodalmivá: epikává. Hanem ez az anyagból, arányokból, szerkezetből, a felület kezeléséből, belső feszültség árán, külső nyugalmon keresztül oly természetességgel adódjék, mint amilyen természetes számunkra az, hogy a virágok szépek, a fák arányai nemesek, vagy a gömbölyű kőben óriási feszültségek lappanganak. S ebben Bartók a példaképem. Aki nagy műveiben nem konkrétan, nem irodalmian, nem programszerűen bont ki gondolatokat, élményeket, művei mégis végtelenül kifejezően az emberi léthez és sorshoz kötődnek. S e földiséget kozmikus, éterivé tudja emelni; egy tiszta és magas művészi kicsengésben tudja kitejesíteni.”

Mindebből következik, hogy a Madéfalvi veszedelem: a keresztről leoldott Krisztushoz hasonló, elomló székely, s a mögéje és föléje növekedő asszonyalak, az

egész paraszt Pietá, amennyiben jelkép, jel is. Nemcsak az emberalakok beszélnek, de a feketére-üszkösre égetett hatalmas fatörzs is, melynek „arányai nemeseek”, így a fa önmagáért, önmagában is felkiáltójel. Úgy fejfa, hogy tilalomfa is. S ha Amerigo Tot a keresztből csinál protesztet, mennyivel inkább tiltakozhat a halál ellenében épp egy fejfa, egy óriás kopjafa. Miért ne hirdethetne a fába faragott zártság kiszakadást, a körülkerítettség kitörést? Amikor erről kértem, a szobrász a Cantata profanával érvel:

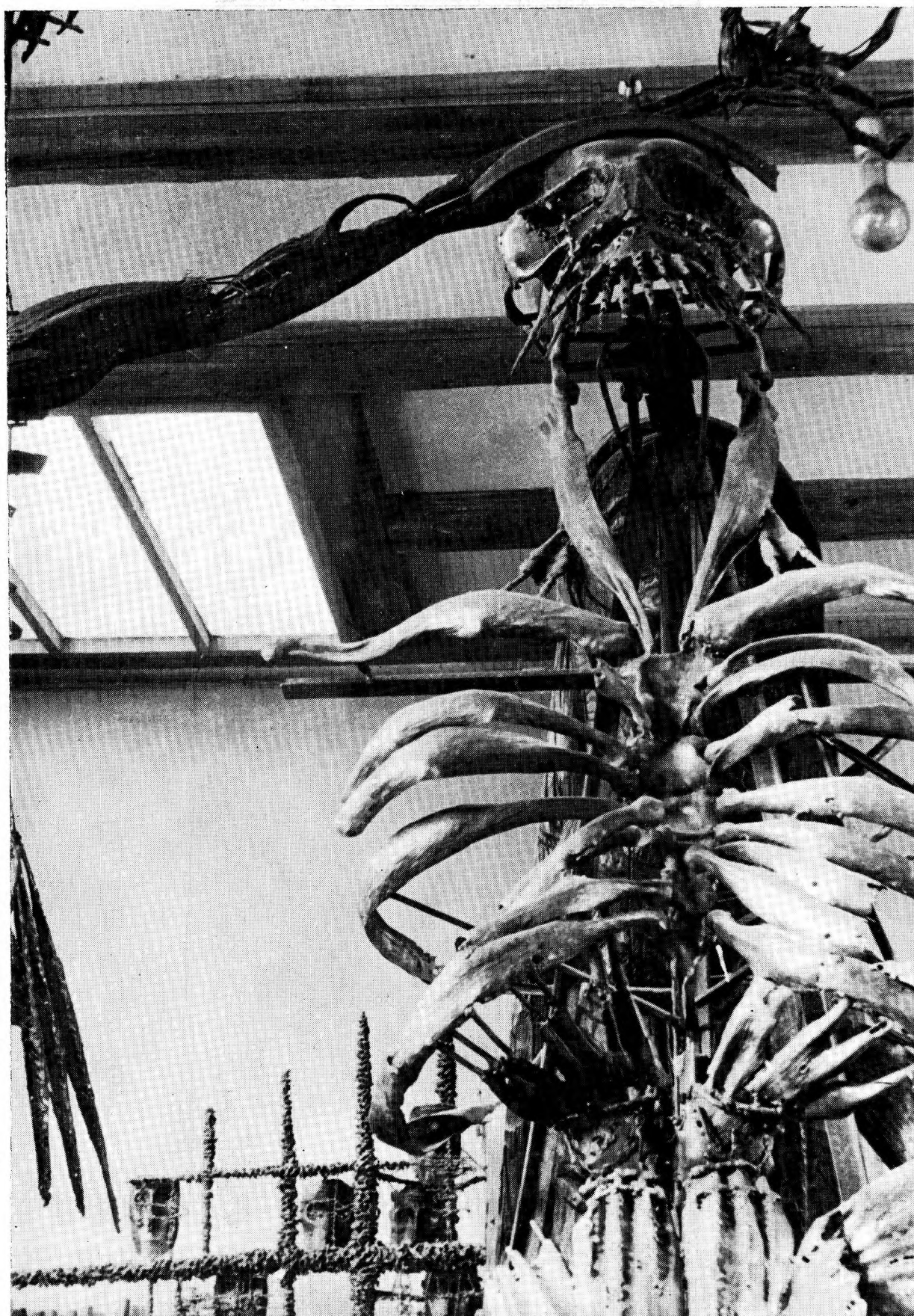
„Én a Cantata profanát – a magam értelmezésében – programzenének érzem. A bartóki művek emberközelségét leginkább sugárzó műnek, mely a legteljesebben kapcsolódik a havasi világ s a lélek valóságához. Szinte programszerűen mutatja fel a tájban élő embert, a természet erőit, a világmindenség ősi elemeit, misztikáját. A mű szimbolikája rendkívül mélységes és rendkívül ősi. Az emberiség tiszta érzéseit, igényeit követi. A szarvasoknak a zártságból, kötöttségből való kitörése, kitörésre való vágya voltaképpen a havasi ember érzésvilágát tükrözi. Amennyiben a havasok bezárják az ott élő embereket, körülveszik, szorítják, kötik. Sok a lükettetés a hegy és völgy között. Sok a vergődés az innen oda s az onnan vissza között. A hegyi balladák azért olyan drámaiak, törvényeik azért oly kegyetlenek, embereik azért oly viaskodók. Mert vajon jelenthet-e kiutat az ember, a szarvasok kitörése, amikor csak a legközelebbi hegyig lehet eljutni, s onnan újra egy bizonyos pontig lehet széttekinteni, tehát nem mint az alföldön, végtelen távlatokig. És a hegy után újabb hegyek és hegyek, völgyek és ismét hegyek következnek, amelyek szintén szorítanak és nyomasztanak. Talán innen a Cantata szenvedélyes, vergődő, küzdelmes ritmusa, többszöri nekifutása. És talán azért szeretem annyira ezt a művet, mert sokat éltem a havasokban, a havasi emberek között, és én is odatartozónak érzem magam, és ezek az én alapvető élményeim is.”

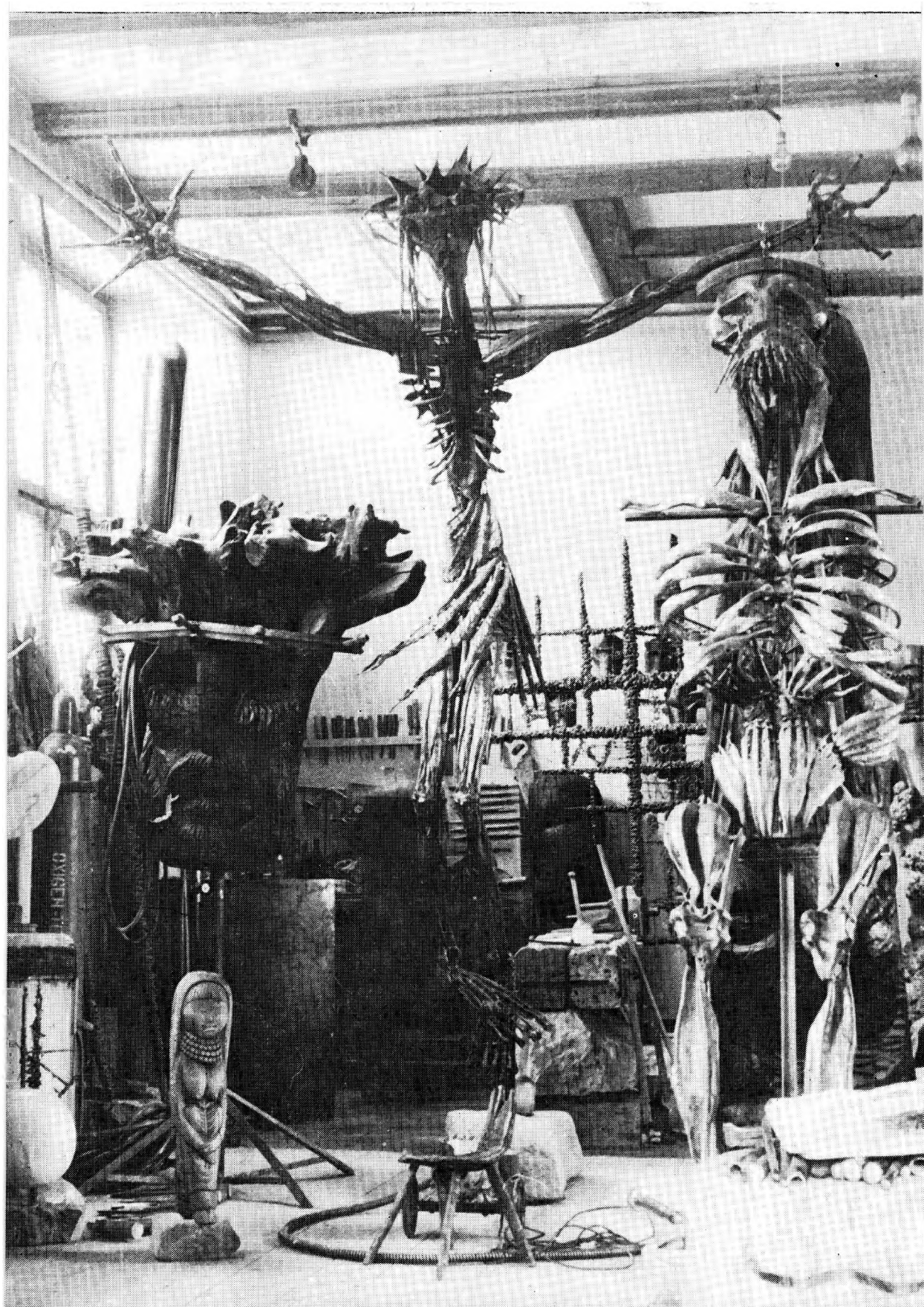
A havasi ember, aki Szervátiusz Tiborra a legmaradandóbb hatást tette: a gyimesi csángó. A Setétpatak hegyi népe a furcsanevű Naskalat hegy lábainál. Egy Középkorra tett kirándulás egyik résztvevője, Csanádi András grafikusművész ma, másfél évtized után is így emlékezik a közös élményekre: „A Tatroszhoz ereszkedő szűk patak völgyekben meghúzódó szállások az emberi világ végén állanak. Itt a természet oly szorosan veszi körül őket, már olyan szigorú, hogy nem tűr semmi bizonytalankodást, felemásságot. Csak egészen tiszta formák, zárt alakzatok maradhatnak itt fenn. A csángó élet ilyen. Szellemi és anyagi szálai tömören összeszövődnek. Nyelve árnyalt finomsággal képes számot adni mindenről, ami benne zajlik s megesik. Mindent meg találja az illő szót, a mondat alkalmas szerkezetét, lejtését. Ez a rend nemcsak az embereken belül áll fenn, hanem az ember és a természet között is. Nem zárkozik el a természettől. Helyet szorít benne magának és harmonikusan beleilleszkedik. Így a természet is átjárja az embert. A táj hatalmas formái, az állat- és növényvilág társasága nemcsak körülveszik, hanem megnyilatkoznak benne magában. Gondolkodásának, képzeletének tempójában; eszközeinek formájában, épületeinek arányaiban; minden mozdulatában, csinálmányában.”

És természetesen zenéjében is. Szervátiusz Tibort azzá, ami, – maga mondja –: a gyimesi népdal nevelte. Táj és művészi jelleg viszonyát, törvényeit e zenéből bontotta ki. Ebben találta meg a havasok mását, a díszítésben felszökő hegyességet, benne hallotta a hegycsúcsoknak a felszökő-visító hangjait, fájdalmát, jajgatását. A gyimesi „hegyes” s az alföldi „lapos” zene egybevetése után a népi építkezések, a népi szerkezetek, a népi formavilág tanulmányozása következett. Ekkor tudatosodott benne, miért hogy saját művei is föllele törnek, vertikálisak: nem egymás mellé, hanem egymás fölé építi alakjait. Így jutott el Bartókhoz is.

A Cantata s a Madéfalvi veszedelem tehát valóban összetartozik a szobrászművész világában. Szervátiusz Tibor a művészetet olyan mágának tartja, amely emberen túli életet ad. S a mágia egy fajtája: „zene és formák játékanak” társítása, amivel az egy-kéz jegyét-pecsétjét viselő rokonművek különbségét ugrasztja ki. A hangversenyteremnek is beillő műteremben, a kitűnő erősítő-berendezésen át felcsendülő Máté-passióra – legalábbis a szobrász így látja –: a Krisztus-szobor mozdul meg. Bár a szobor nem a barokk krisztusok, inkább Dózsa családjába tartozik.

Ugyanakkor a Dózsa, Petőfi, a Madéfalvi veszedelem leginkább Bartók-zenére szólalnak meg. Olykor a Cantata zenéjére.

Elképzelhető, én legalább magam előtt látom, mint kel életre a Madéfalvi veszedelem e zene hangjaira, mint „árulja el a beléfojtott és belérett gondolatok maximumát”, hogyan mond egyszerre alkotója számára is „új és váratlan gondolatokat és képzettársításokat”, mint ismerkedik így a művész szobrával s mint születik meg az a kérdés, hogy „az emberiségnek ezek a vívódásai, küzdelmei vajon értelmet nyernek-e?” S mint erősödik egyre biztosabbá a tudat, hogy Madéfalva nem volt hiábavaló, hogy ott, azon a hajnalon halomralóttek „élete haláluk után kezdődik. Amikor már nem fizikai valójuk, hanem örökké fennmaradó szellemük válik – igen: anyaggá”.

Ezt mondja el minden irodalmi programnál hangosabban a Madéfalvi veszedelem, ezt az újabb szobrok: a Dózsa, Petőfi s a Krisztus is. Azt, hogy a végső megoldás voltaképp élet után (de nem feltétlenül halál után!) adódik. A Madéfalvi veszedelem, a szobor: a székellyharisnyás, has-sebét égő kráterként feltáró haldokló s a kerekfejű gyermekecske, akinek haján az apa keze pihen: a három egymás fölé épített alak, csakúgy, mint a hegyek, az egymás fölibe növekedő falak azt bizonyítják, hogy kiút csak hegytől hegyig, mint a népdal mondja: faltól falig lehetséges. Hogy minden magasság, minden menedék viszonylagos. Hogy a *lent* lehet *lent* is, egy még magasabb hegyről nézve. Ez a katlan-közérzet Szervátiusz Tibor valamennyi szobrából kiált. A „lüt és hág” (a lejtő és hágó) hullámszámai szobrai jellegében s egész művészi ars poeticájában jelenvaló.

Ómaga táj és művészi jelleg kapcsolatát a hegycsúcsról lefele néző ember pozíciójából vizsgálja: „A zene, a gyimesi csángó dalok mintájára, kezdtem szemügyre venni saját munkáimat. Észrevettem, hogy az én szobraim is fölfele törnek. Ám, amikor egymás fölé építem alakjaimat, egyben a hegy csúcsát a feje tetejére állítom. Szobraim így nem a földbe gyökereznek, hanem a magasban teljesednek ki. Vagyis a szobor csúcsa lent, egy pontban, egy kövön nyugszik, míg az alap fent, a levegőben terül szét. Talán legjobb példa erre Krisztus-szobrom. A felfeszített Ember lába szinte nem is éri a földet; ha érné is, csakis a lábujjával tehetné; karjai pedig, mint a hegy „lába” szétterülnek, fent teljesednek ki, szinte görcsös, gyökérszerű szétágazásban. Ott van a hegy alja, vagyis a szobor lefele tekintve is fölfele néz: a csúcsra. Igaz ugyan, hogy a hegyi ember erősen kötődik a természethez, ez azonban nem jelenti azt, hogy érzései, a földi életet tekintve ne lennének rendkívül bizonytalanok. A megoldás, a végtelen kiteljesedés csak a hegycsúcsok fölött, az égben, a levegőben, az atmoszférában teljesedhet ki számára.”

Ez az ars poetica – az apa, Szervátiusz Jenő hagyatékaként – a Madéfalvi veszedelem előző változataiban is tettenérhető. De a művészi tudatosság erejével a harmadik és negyedik változatban él. Innen van, hogy e szobor előzményeit Szervátiusz Tibor túlságosan romantikusnak, utóbb kissé teátrálisnak is tartja, s csak későbbi szobraival látja elértni a célt, hogy „a szoborból belülről kiáradó feszültség és tömörség időtlen és megváltozhatatlan módon tükröződjék”. Ebben is Bartók s a nép természetes variációs készsége a példa, az a gazdagodás és egyben letisztulás, mely e variációkra jellemző. A Madéfalvi veszedelem idővel csakis a kompozíciót őrizte meg. Az utolsó variációk egészében újak. A művész – maga is érzi –: megtalálta azt a formavilágot, azt a felület-kezelést, azt a komponálást, ami jellegzetesen övé. El kellett telnie egy évtizednek, hogy e határmű megszülessék. Hogy a monumentális, egyszerű vonalvezetés vibráló, gazdag textúrájú, helyenként még a szű-evést is utánozó felület-kezeléssel társuljon, hogy a maradandóságot az anyagnak az időben való kopása, változást jelző egyenetlenségei ellenpontozzák s támogassák.

Így „a Madéfalvi veszedelem többé nemcsak Madéfalvi veszedelem, aminthogy a Dózsa sem csak Dózsa, s a Krisztus sem csak Krisztus. Hanem minden egyéb, ami az emberi szenvedéssel, kínlódással és a földi élet megoldatlan problémáival kapcsolatos”. – Megoldatlanság, mely megoldás: ezt mondja a Madéfalvi veszedelem. Ahogyan ezt mondja Bartók határműve, a Cantata is. A térben elhelyezett három dimenziós szobrászi forma mellett így jut szóhoz az igazi megoldás: az IDŐ. Szer-

vátiusz Tibor szerint a szobrászi építkezés ugyanis nem a pillanat kérdése. A forma akkor válik számára *értékké* – így mondja –, amikor a negyedik dimenziót: az időt is megvillantja. Vagyis, amikor „a behelyezett élet már időtlenné, kozmikussá, mindent átfogóvá válik”. Hogy a Madéfalvi veszedelem szobrán a haldokló élete nem záródik le, nem semmisül meg fizikai, élettani valója megsemmisülésével, annak hordozója az IDŐ-t szinte fizikai kézzelfoghatósággal megjelenítő asz-szonyalak. A szobron ő a főszereplő: a legmagasabb csúcsról völgybe tekintő, élet és halál titkát kifürkésző mindentudó. Ismerős ő az apa, Szervátiusz Jenő csángó siratóasszony-szobráról. Itt, akárcsak ott, a sirató egyben siratott is. Ám a koporsó-egyengette *mozdulatlanság*, a maga elé meredő szikár alak, a paraszt-Krisztus mögött és fölött, több ennél: nemcsak túlélő; ő a megmaradó is. Ő az „elcsángáló”, az „új Székelyföldet” megálmodó, de az otthonmaradó is. Még a gyermekecskénél is erősebben: ő a jövő. Aminthogy a múlt és jelen is. Janus-arcai nem előre és hátra: felülről fölfelé tekintenek. Ő sugalmazza azt is, hogy a haldokló, szinte a szemünk láttára önmaga kontrasztja lesz. Különös, bizarr kontrasztot *támaszt* (mily találó a szobrász szóhasználat: hisz önmagát támasztja fel!), hogy „a fizikai létükben összszezsugorodott, enyészetnek indult s az idő által már kikezdett formák is képesek életrekelni”. Szervátiusz e művészi szándékát utóbbi „fekete korszakának” összes nagy műveibe új Midásként kiáltja, zenéli bele.

A Madéfalvi veszedelemben beleénekelte dal – az egész szobor *egyéniisége* bizonyítja – nem lehet több: csakis egyetlen csángó dal, „Az, amelyik úgy szól – dúdolja a szobrász –, hogy: *Annyi bánat a szívemen, Kétrét hajlott az egeken, Ha még egyet hajlott volna, Szívem kettéhasadt volna*. Ez a népdal tökéletesen kifejezi ennek a népnek s ennek a küzdelemnek a teljes lényegét, s azt is, amit az előbb említettem – folytatja a dal eléneklése után a művész –, hogy a havasi ember, habár lábai a völgyben gyökereznek, mégiscsak fent szeretne kiteljesedni, minél magasabban, a csúcsokon. Ahogyan a dal is mondja: kétréthajlva az egeken. Érzései tehát annyira kiszöknek a völgyből, a hegycsúcsokon is túl, hogy már csak az egeken, a fellegeken, a csillagokon tudnak megtörni. Persze, hogyha oly nagy a bánat, mint a hegy, akkor az egeken sem tud kétréthajlani, ilyenkor aztán az ember hasad ketté, az ember szíve hasad meg belé.”

Nem találkoztam még művésszel, aki annyira törekednék arra, hogy művészi álmainak konkrét, kézzelfogható indítékaira rámutatva, a nézőt *teljesen* meggyőzze, úgy hívóul szegődtesse, mint Szervátiusz Tibor. Ezúttal a Madéfalvi veszedelemre mutat: a szobor közepén egy óriási repedés húzódik végig, hosszant-irányban kettéhasítva a szobrot, éspedig ott, ahol a népdal is mondja: a szív tájékán. A szobor mégsem a népdal művi illusztrációja. Több annál. Szervátiusz a másik „szellemidéző” műre, a húros-ütőhangszerekre és celesztára írott *Zenére* hivatkozik, amelynek hangjainál a Madéfalvi veszedelem szobra leginkább megnyilatkozik: „életre kel”. „Én ezt a zenét – mondja a művész – példaként emlegetem, valahányszor arról beszélek, hogy a művészet nemcsak lépést tart a világgal, de meg is előzi azt. A *Zene* harmadik tételéből mindig azt hallom ki, hogy abban Bartók már megálmodta az ember űrben való lebegését. Vagyis a *Zene* kozmikus viszonylatban, felfele fordított hegycsúcsként „kétrét hajlik az egeken”, amint az ősi keserves mondja: a mindenségben teljesedik azzá, ami.”

A Szervátiusz-féle mágia titkának fellebbentésére, itthon a csángó népdalok tudós gyűjtőjét, a moldvai csángókat egykor ekhós szekéren meglátogató, településeiket tenyereként ismerő Domokos Pál Pétert vallattam ki: hogyan érzékelhető a hegycsúcs szervátiuszi látomása a népdalok valóságában. A zenetudós bölcs mosolyából azt olvasom ki: nem Szervátiuszon, rajtam derül: S mintha a világ legtermészetesebb *tényét* világitaná meg, máris mutatja a Gyergyóújfalun énekelt – egy frumoszabeli, moldvai csángó népdal rokonát: kottával a „földről fölfelé nézés” írott és íratlan törvényét: „A pentaton dallam főcezúrája nem más, mint a kezdő hang és az első sor ezzel azonos záróhangjának egy oktávval mélyebben való megszólaltatása (szerkezetileg a „hegycsúcs aláfördítése”), melyet még a harmadik záróhang is megismétel.” Ezekután a mágia folytatásának látszott az is, hogy a Szervátiusz Tibor által

énekelt dal gyűjtője (talán épp a Cantata román népi alapszövege lejegyzésével egyidőben): Bartók Béla volt. S a dal? Mi más lehetett volna, mint az „Annyi bánat a szívemen”. Igaza van Csanádi Andrásnak: „Szervátiusz a művészet ördögös és szent varázsló-mesterségét, annak lényegét értette meg a törmelék-népben”: a gyimesi csángókban.

S amit Csanádi, a középkori kirándulás egykori résztvevője – kérésemre – e népről elmondott, csaknem szó szerint a szobor, a Madéfalvi veszedelem jellemzője is. A mű zárt tömbbe kényszerített, a fa törzsét szinte eredeti formájában viszszaadó, erős abroncsba fogott három egymásra épített alak a gyimesi csángók életének „feszesen zárt, bontatlan egységét” jeleníti meg, azt a „tiszta, szilárd alakzatba fogott életet”, melynek „összetevői a fejlett, iparosodott életmód bonyolult rendszerében, annak gyors változásai közepette nem igen tudnak így egyesülni”. Ahogyan a Tatros völgyének mezőit ellepő, a hegyek védelmét kereső, majd a vízmosságok mentén egyre feljebb szoruló falvak újabb és újabb magasságokkal ismerkednek, ugyanúgy a madéfalvi veszedelmet megjelenítő szobor is útjelző: „fel, addig, amíg az emberi élet még egyáltalán meg tudhat kapaszkodni valamiben a sziklás, szálerdős hegyek oldalán”. A *fent* és *lent* viszonylagos voltát ezek a csángók is: az IDŐ-re függesztett Janus-arccal egyengetik mélységgé és magassággá: életformává, mely „életformában nem a pillanatnak, a futó jelennek szánja csak magát a lélek, hanem személyes sorsán is messze túl, nyúlik és kapcsolódik a múltba. Ugyanakkor folyton készülődik és várja a jövőt. Mindenfelé messzire nyújtja gyökereit, hogy a víz el ne mossa, a szél ki ne döntse.” Kétrét hajolva földön és égen.

A Madéfalvi veszedelem ebben az értelemben az utóbbi korszak műveinek összefoglalása s így válasz a korábbi vívódásokra, a szobrász eddigi kérdéseire: lehet-e ma a *tiszta forrásból* meríteni? (Az, hogy *kell*: Szervátiusz számára nem vitás). Természeti és művi kapcsolata megteremthető-e a város embere számára? A Cantata világa, a Hója-erdő, a Hargita belopható-e a kolozsvári műterem falai közé? Választ, mégpedig *fent* és *lent* kettős viszonylatában újra Bartók adott. „Egyrészt arra tanított – mondja beszélgetésünk összegezésésként Szervátiusz –, hogy a művész nem reprodukálhatja a jelenségek külső formáit, hanem a világmindenség törvényszerűségeiből, az egész életet, társadalmat összefogó jelenségek belső rendszeréből szintézist, addig nem létező új valóságokat hívjon létre. Másrészt – és különösen a Cantatával – rávezetett: minden művész az által lesz modern értelemben realista, ha az ön-maga által így létrehozott új realitásokat a természet részévé teszi. A természetbe mintegy visszahelyezi. A Cantata abban is programot adott számomra, hogyan lehet szabad asszociációkkal nagy emberi élményeket felmutató formákat *teremteni*. Több ízben beszéltem, írtam minderről. Arról, hogy a művész teremt. S ez vívódással jár. Szenvedéssel. Még akkor is, ha bennem a város és természet schizmája nem olyan mély, mint Bartókban. Ha nekem a csövek, lemezek, gépek, egy Schöffer Miklóst kizárólagosan foglalkoztató geometrikus alakzatok helyett, az erdő, a vízmosság közvetlenebbül beszél, egyértelműbben, ha a kerek kőbe szorított emberi tartalom, mint művészt jobban érdekel, mint egy acélszerkezet. Bár annak is lehet tartalma.”

Acélszerkezet és kerek kő, inkább mint ihlető forrás különül el ily végletesen a szobrász distinkcióiban. Ami az eredményben: a szoborban, a belülről kirobbanni kész feszültségből „kikristályosodik”, amit elsiertet megfogalmazással a művek „dinamizmusának”, a szervátiuszi „expresszionizmusnak” mondanánk, mindaz – a lekerekített formák ellenére bár – acélszerkezetre is utal. Vademecuma a kötől az acélszerkezetig megintcsak a zene. És Bartók. A zeneszerző „visszatért lelkét”, „megkristályosodott tiszta szellemiségét” megjelenítő Bartók-szobor: „szigorú, hatalmas, zárt acélszerkezet, zenéjének szétnyíló diszharmóniája talán éppen ezt hangsúlyozza, a zártságból, kötöttségből kirobbanni akarás feszültségét”. S ahogyan a mésző, a „primitív anyag, lyukacsos felülete természetszeretét, (Bartók) egyszerű emberségét sugallja”, ugyanúgy a „hazai és idegen faragott népi maszkokra utaló” egyszerű, homogén forma is „az egyszerű népi forma... zenei megfelelőjével, a pentatonnal” cseng össze. Hogyan lesz a „kerek kőből” végülis acélszerkezet? A szemünk láttára. A fülünk hallatára. A

szobrász a III. zongoraverseny lassú tételét idézi, ami „alig bonyolultabb ennél” az egyszerűségnél. Am a kőmaszk belsőjében, a mély szemüreg által sejtetett sötétségben, a „lefojtott, feszült szuggesztív nyugalom” mögött ott lappang a szervátuszi titok: diszharmónia a harmónia mögött. S e kontraszt: (a „külső, lefojtott, feszült szuggesztív nyugalom” s a „belső, robbanékony, bonyolult szerkezetű érzésvilág” között) a Madéfalvi veszedelem „titka” is.

Pedig – látszólag – nincs még két szobra Szervátusz Tibornak, amelyek annyira külön-világot jelenítenének meg, mint éppen a Bartók-portré s a Madéfalvi veszedelem. Az első elvontságával „kristályosít”, konkretizál, a másik konkrétumával, kézzelfoghatóságával. Az első a zene „légies anyagtalanságát”, a másik a népzene pentaton *formáját* testesíti meg. A Bartók „portré” a szellemi ember, a Szólóhegedű szonáta szerzőjének „éteriségét”: magasságot érzékeltet, azt a Bartókot, aki „minden embersege ellenére „ember az embertelenségben” hazájában, a nagyvilágban bolyongó, világvárosokban is nagy magányos”. S a Madéfalvi veszedelem? Mi köze a hármasszoborcsoporthoz a bartóki, a szervátuszi magányhoz? És mi köze Dózsának? Mi Petőfinek? Mi a hegesztett vas-Krisztusnak? Mit jelent Szervátusz Tibor megfogalmazásában: embernek lenni az embertelenségben? Hogyan értelmezi Ady Petőfire alkalmazott megállapítását, azt, hogy aki önmagát nagyon-nagyon és érdemesen szereti, az önmagát mészárszékre viszi?

Igen: ez a mészárszék-revitel, e pokolraszállás rokonítja az éterien világító Bartókot s a sötéten fenyegető Madéfalvi veszedelmet. Nem a magasságban vezet híd: a mélységben. Nem az életben: az élet utáni léthez. Élet és halál határmezsgyéjén. A természetből kifogyott Bartók s a világból kiforgatott madéfalviak: ki-ki a maga formavilágán keresztül, kerek kőből, arányosan nőtt fából vagy éppen acélszerkezetből is: egyazon organikus emberi létről adnak hírt. A maszk mögül, akárcsak a megtörtetett testből (mely végtére szintén egyfajta maszk) a *forma* lép elő, egyfajta teljesség, mely mégsem a testi. Még kevésbé a testi épsége. A *forma*: a szobrász megfogalmazásában a testiséget megtoldó, azon túlmutató „titok”, mely a „ráépített vitális: belső feszültséggel átítatott kifejezéseket hordozza”. Az ÉLETET. A két mozdulat közötti mozdulatlanságot. Ezt jelenti e szobrok expresszivitása. Tényt, állapotot, végső redukciót.

S ha a Madéfalvi veszedelmet az előbbiekből felkiáltójelnek mondtuk, ugyanannyira jel a Bartók-szobor is. S ugyanannyira jelek: a Dózsa, Petőfi, a Krisztus szobrok, amelyek csakis a felkiáltójel végletességét (de nem véglegességét) türik meg, vagy még azt sem, hisz a tömondat, amit *önmagukban* kifejeznek felkiáltójel nélkül is felkiáltás: „íme, az ember”. A Bartók és Dózsa közötti rokonságot a *honnan* s a *hova*: a fent és lent viszonylagossága határozza meg. A zeneszerzőt, lényegét a kivájt ablakon: a mély szemüregeken át, az agyba, idegek közé hatolva „lent”: a mélyben találjuk meg; Dózsát az elmetszett, égre meredő gyökérkoronán *kívül*, „fent”, a külső látványt: tuskó-létté, egyfajta maszkká *egészítve ki*, a nemrég még földbekapaszkodó gyökereket újra földbeásva, ahogyan Csoóri Sándor látta, látja. Amikor a gyökerek „nem is gyökerek már, hanem fájdalom-tüskék. Nem is tüskék már, hanem lángok – testet, koponyát, történelmet megemésztők. A vas-abroncs, a szigorú korona-pánt is ott feszül már az elszenesedő homlokcsont körül; egy ember, – vagy egy nemzet? – összeszorított állkapcsa fölött.” Igen: ez az igazi Dózsa-maszk: a fa, amint szegeket vernek belé. Amint sercegnék, ropognak a rostok, ahogyan Csoóri hallja a fa „évszázados idegeinek” zenéjét, és látja az „összetéveszthetetlen látványt”: „Dózsa élet és halottas arcát”: a *megmunkált* tuskót.

Am a gyökér-ember, épp tuskó voltánál fogva, mint jel, nagyon is „összetéveszthető” a másik jellel: a Bartók-„portréval”, a „kerek kő”-vel, e kritikusok által ridegnek és embertelennek bélyegzett Bartók-maszkkal. Egyfajta lárvával, mely először egy folyóiratban vas-nyakravalóval felfüggesztve, megtörturázott Mandarinként hőkentett meg, s mely most, utóbb egy imbolygó gyertya fényében, a művész újabb „mágiájának” jóvoltából „elevenedett meg”, s lett a szemem láttára emberivé, *portrévá*: egyszerre hasonlított. S a gyertya alulról világító fénye hirtelen nemcsak a tüzes trónt, nemcsak az *élő* faklyaként világító Madéfalvát, de a bartóki Éjszakát is bevi-

lágította: mutatta az utat, mely a Cantatától a másik természetélményig, az *Éjszaka zenéjéig* vezet. Kétfajta kiszakadáshoz, mely mégis annyira – egy. Annyira földhöz-kötött és annyira kozmikus.

Mert ha a hegy, az erdő, a fák, a „felülről-fölfelé-nézők” jóvoltából megfordíthatók, tótágasra állítható maga a Cantata-élmény is. Ezért van igaza Juhász Ferencnek, amikor vers-Cantatájában: *Szarvasénekében* a tiszta forrást nem a szülőföld-mítoszba, hanem a város gépi világába, egy új, profán mítoszba vetíti, a szarvassá változott fiú agancsát „dübörgő világfává” terebélyesíti, óriás töviskoronává lényegíti, mely voltaképp felfordított hegyként, levegőégbe fúródó gyökérként „kétrét hajlik az egeken”. A mondatot: „az én lombos szarvam dübörgő világfa. / csillag a levele, tejút a mohája”: nemcsak Juhász Ferenc szarvasa, de Szervátiusz Dózsája, Krisztusa, madéfalvi székelyei, s maga Bartók is elmondhatta volna. Miután a *tiszta forrás* csak erkölcsi kizárólagosságot, de nem a *fent* és *lent* elhatároltságát, sőt: e két kategória viszonylagosságát, mindenkor megfordíthatóságát jelenti.

Mivel mond mégis többet a Dózsa, a Madéfalvi veszedelem a Bartók-portrénál? Amivel a szobrász – úgy tartja – maga is többet mond a zeneszerzőnél: „Én úgy érzem élet és halál dolgában tovább mentem Bartóknál: az én alakjaim még haláluk után is visszatérnek: úgy próbálják feloldani a tragédiát és kilátástalanságot.”

Az így feloldott disszonáns életérzés képletét Szervátiusz Tibor ars poeticája is tükrözi: „Én úgy vagyok vele: bár tudom, hogy szavamra nem mindig jön válasz, vagy nem értik a szót, titokban mindig azt remélem, eljön az idő, amikor az emberiség kibontakozását, tiszta harmóniáját kialakító tényezővé válik minden embernek nevezhető cselekedet. Addig? Addig azért készítem e portrénak nem nevezhető szobor-sorozatot azokról, akiket közel érzek magamhoz, hogy majd egyszer a sarokban elhelyezve az egészet, közéjük ülhessek, s belőlük erőt meríthessek jövő küzdelmek számára.”

* * *

Hogy mennyi erő sugárzik e szobrokból, arra hadd hozzam fel példának a kolozsvári Petőfi-estet előkészítő főpróbát. Ehhez kapcsolódik a történet. Az öreg Sinkó Pista bácsit, ragadványnevén Jézust, a híres győronostori nótafát (akinek édesanyját, Jézus Erzsit Bartók is megénekelte), a juhok mellől, a termelészövetkezetből vitték egyenesen a színpadra. Odaállítva Szervátiusz Tibor Petőfi-szobra elé, figyelmzettették: ne féljen a reflektorfénytől. „Dehát én nem is félek – felelte Pista bácsi –, ketten vagyunk a színpadon a költővel: mintha éppen rám nézne onnan a magasból”.

Törvényszerű volt, hogy akkor, ott, azon az ünnepségen, a Petőfi-versek után felcsendülő Cantata zenéje értette meg velem végképp a titkot: táj és művészi jelleg bonyolult viszonyát, erdélyi zeneszerző és szobrász s a dunántúli költő addig csak sejtett rokonságát. Azt, hogy a hegyről, az „idő hegygerincéről” le- és ugyanakkor fölfelé nézés mennyire nem csak a hegyi ember sajátossága, mennyire nem földrajzi-topográfiai kérdés, mennyire nem helyhez, hanem Térhez, mennyire nem naptárhoz, hanem Időhöz kötött. Aminthogy századoktól független a mindenkor *Egy gondolat* is: a sorsot, sorsát kihívó Petőfitől a Bartók- s a Szervátiusz-féle pokoljárásig, s mindenfajta, önmagunkat mézszárszékre-juttató Gondolatig, azonos út vezet. Erre az útra, erre a madéfalviak s a művész közös hídjára leltek rá Bartók szabadságszerető szarvasai, a zene: e XX. századi „farkasok dala”, s erre talált rá ösztönösen a vendégül látott színművész, Sinkovits Imre is, amikor hirtelen, a műsor menetétől eltérően, megnyitóul Illyés Gyula Bartók-versét szavalta el. A „felülről-fölfelé-nézők” titkát fogalmazva újra:

Ím, a vég, mely előre visz...

Ím, a nagy lélek válasza a létre

s a művészé, hogy megérte
poklot szenvednie...

A DRÁMA-MODELLEK ÉS A MAI DRÁMA

V. A MISZTÉRIUM-DRÁMA MODELLJÉNEK RÉSZEI A MAI DRÁMÁBAN

E fejezet címe nem azt akarja sugallmazni, hogy a mai drámákban a misztérium-drámákra jellemző eszközök az uralkodók. A misztérium-drámákra jellemző írói eszközök vizsgálatát azért tartjuk mégis fontosnak, mert – úgy gondoljuk – egyrészt ha nem is egyoldalúan dominálók, mégis nagyon fontosak és jellemzőek, másrészt pedig épp ennek a kérdésnek szenteltek eddig a legkevesebb figyelmet. Dolgozatunk – eme nagyon is lerövidített változatában – a misztérium-drámák modelljének részeivé tett tényezőkkel szeretnénk foglalkozni: először a szereplők bemutatásával és a figurális interpretációval; azután a két világszint bemutatásával és annak használatával, illetőleg a rituissal.

A drámák szereplői

A misztérium-drámák szereplői mind vagy egyoldalú jellemek, vagy absztrakciók voltak. Az ókoriakban nem lehetett szó jellemekről; pl. „Az Utódlás Misztérium-Drámájá”-ban, akár Horus, akár a Főhivatalnok nem más, mint elvi funkció, és vagy valamiféle „világerő” megtestesítője, egyéni jelleg és jellem nélkül. Nem ők a fontosak, nem a személy, hanem amit jelentenek. Ábrahám és Noé sem körüljárható és részletesen bemutatott jellem. Igaz, hogy különösen Ábrahám igen erősen egyénített, de kizárólag egyfajta viszonylatban és egyetlen szituációban. Ha a műben (pl. az angol chesteri ciklusban) megjelenő Ábrahámban sok minden ismerős is az adott nézőközönség számára a mindennapiasságból, nem az egész ember az, hanem csak szeretett fiához és az Istenhez való viszonylatában; tehát abban, amit a mű szűk szituációja enged tudni róla. Mindenféle misztérium-dráma alakjairól állítható, hogy túlságosan egyoldalúak. Annyira egyoldalúak, amennyire egyetlen hagyományos vagy középpont-drámája szereplője sem lehet az sohasem, még a legeggyoldalúbban jellemzettek sem.

A mai drámák jó részének szereplői ebből a szempontból nagyon hasonlítanak a misztérium-drámák alakjaihoz. *Beckett Godotra várva*, vagy *A játszma vége* című művének szereplőiről, vagy a *Legényekről*, *Mrozek Mulatságában*, vagy a *Férfiről* és a *Betőrőről* (*Hildesheimer: Éjszakai színjáték*) nem tudunk többet, csak annyit, amennyit a dráma alapszituációja enged tudni róluk. Azaz, amit egy viszonylataiban nagyon szűk és egyoldalú szituáció, mert ők még szövegükkel sem utalnak másféle viszonylataikra, s az alapszituációhoz nem kapcsolódik mellékszituáció. Éppúgy az írói szándék kifejezői ők, mint pl. egy Bűn-alak valamelyik moralításban, vagy Noé, avagy Noé egyik Fia a középkori misztérium-drámákban. A példabeszéd-szituációnak, vagy absztrakt-szituációnak s nem az életfolyamatnak van rájuk szűksége; azaz ők csak közegek, amelyeken keresztül egy elvi tétel, vagy egy „világról alkotott vízió” kifejezhető. *Harold Pinter Condnok*-ának három férfinőjéről lényegében azt tudjuk csak, hogy mi a viszonyuk egymáshoz és a szobához. A szobában a két testvér közül az idősebb, Aston lakik, de az a fiatalabb, Mick tulajdona. A harmadik szereplőt, a legidősebbet, Davies-t, Aston egy napra, egy éjjeli szállásra enged be. Davies elvesztette állását és lakását. De kiderül róla, hogy saját azonos-

ságát is elvesztette; az ő valódi neve Davies, de évekig a Jenkins nevet használta. Hogy ő itt maradhasson, a két testvért játssza ki egymás ellen: hol az egyikőtől, hol a másiktól kapja meg az engedélyt, hogy még maradhasson továbbra is. A mű végén nem lehet eldönteni, hogy végképp itt marad-e vagy sem. Valószínűbb azonban, hogy marad. Pinter alapszituációja az, hogy az adott szoba a menedék, az óvóhely, ami körül egy meg nem jelenített, de mégis állandóan fenyegető és félelmet keltő külvilág van. A három ember az eme alapszituációból következő legalapvetőbb magatartásnak a megtestesítője. A tulajdonhoz való három viszony: Mické a szoba, Aston lakja, Davies a betolakodó, aki itt akar maradni. A három célra törő három magatartás: Aston kívül akar egy „sufnit” építeni, ezért mindenféle ócska anyagot és szerszámot összehord; Mick a szegény nyomortanyát csodás, modern lakássá akarja változtatni; míg Davies hol az egyiknek, hol a másiknak akar segíteni (persze hazudik, valójában nem segíteni akar, de ennek látszatával megszerezni a testvérek engedélyét az ittmaradáshoz). Ezen kérdésekhez való viszonyukon kívül alig-alig van másirányú viszonyulásuk. Ők csak e viszonylatokban élnek, a szituáció engedte szűk viszonylatokban, s alakjuk ezért hasonlít a moralitások egy-egy tulajdonsággal felruházott alakjaira. A mű világán (a szobán) kívülre nyúló „csápok és indák” lemeteszése, hiánya eredményezi, hogy ez a világ a világnak tetszik, magának a Földnek, amit az ismeretlen és félelemteli űr fog körül. Pinter alakjainak pl. egyetlen eszméhez sincs viszonyuk, de nincs a szexualitáshoz sem, politikához sem.

Ionesco Kopasz énekesnő-jének alakjait ugyancsak az teszi egyoldalú absztrakciókká, hogy szűk a mű alapját jelentő szituáció, s már ez is teljesen absztrakt. Mrs. és Mr. Smith vacsora után vannak, de a felhangzó szöveg egyáltalán nem valódi vacsora utáni beszélgetésre utal, hanem csak annak lényegére. A kispolgárok társalgása vacsora után lényegében ilyen ostobán unalmas. A kispolgári vendéglátás „eseményei” és társalgásai lényegében ilyen ostobák és felszínesek, mint ahogy az a két házaspár között előtűnik lezajlik. A beszélgetések nem egy valódi beszélgetés formáját mutatják, hanem annak lényegét, már absztrakt lényegét. Az alakok tehát nem valódi kispolgári figurák, hanem azok lényegének kivonatai. Ami a mű alakjainak megrajzolásában Ionesco kiindulópontja: az más, régebbi művek esetében a megérkezés szintje: ezt kell a nézőnek tanulságként levonni. Itt ebből a tanulságból indul ki, s alakjai ezért vesztik el „valódi” jellegüket, jellemüket, hogy már önmagukban nevetséges absztrakciókká váljanak. A kispolgári társaságbeli viszonyoknak és a kispolgári alakoknak olyan sűrű megfogalmazását kapjuk, amilyen sűrű megjelenés volt a moralitásokban egy-egy Bűn-alak. A két házaspárnak szintén nincs más viszonya, mint a színen lévő jelenségekhez; a külvilághoz nyúló minden más indát itt is lemetsezett az író. Mrs. Smith-ék szobája ezért ismét a világnak tetszik, az egyedülinek, ahol az alakok teljes absztrakciók. „A Kopasz énekesnő, miként A lecke – írja Ionesco – más dolgok között megkísérlik azt is, hogy megteremtsék a drámai funkció mechanizmusát a vákuumban. Ezek az absztrakt, vagy nem-képmásszerű dráma kísérletei.”

A mai drámák egy része a szereplők bemutatásának egészen újfajta és speciális módszerét is alkalmazza. A középkori moralitások szereplői arányosan oszlottak meg a jó és rossz között. Pl. az angol „Állhatatosság Vára” című moralitásban megfigyelhetjük, hogy minden negatív szereplőnek megvan a pozitív párja. E szereplők egyike a Bűn, másika az Erény. Egy-egy párhuzamba állított Bűn és Erény a világ hasonló jelenségeivel való ellentétes magatartásnak felelnek meg. Kapcsolatuk tehát a világ egy-egy adott jelenségében realizálódik, különbségük pedig az adott jelenséggel való ellentétes viszonyuk. Ha tetszik egy-egy sajátos párt alkotnak. A mai drámák egy részében is találunk egészen sajátos párokat. Ezek „tartalmukban” nem azonosak a moralitások Bűn–Erény páraival, de mégis – talán – ide eresztik gyökereiket. Ilyen párok pl. Beckett-nél: Vladimir–Estragon, Pozzo–Lucky, Hamm–Clov, Nagg–Nell; Hildesheimernél: Férfi–Betörő; Genet-nél Claire–Solange (A cselédek); Albee-nál: Peter–Jerry (Állatkerti történet), Martha–George, Honey–Nick (Nem félünk a farkastól); Ionesconál: Tanítvány–Tanár (A lecke); Mrozek-

nél: I. Úr–II. Úr (Strip-Tease). De találhatunk ugyanilyen hármas csoportokat is, mint Aston–Mick–Davies Pinter-nél, vagy B., S. és N. legény Mrozsok Mulatságában stb. Mielőtt ezen párok „tartalmáról” beszélénk, hadd említsük meg, hogy bizonyos értelemben „párokkal” már a régi drámák némelyikében is találkozhatunk. Ezek azonban egymástól is nagyon különbözőek. Más pl. a Rosencrantz–Guildenstern pár, mint pl. a Dobcsinszkij–Bobcsinszkij, de megint más pl. a Macbeth–Lady Macbeth, vagy a von Walter–Wurm pár. A régi drámáknak csak egy-egy jelenetében kialakuló „párok” pedig az előbb felsoroltaktól is különböznek (pl. Lear–Bolond, Lear–szegény Tamás). Miben található, fogalmakba öntve, az ezen párok között fellelhető különbség? A Rosencrantz–Guildenstern pár, vagy a hozzájuk hasonlók mindegyike azonos jellemű. A drámán belül az írói terv egy részének megvalósítását szolgálják, vagy egy szereplő tervének végrehajtását abban az esetben, amikor ennek megvalósulása egyetlen személy által valószínűtlen. (Claudius tervében Hamlet ellen egy ember valószínűtlen; egy szeleburdi hírharang nem oly humoros, mint kettő.) A Macbeth–Lady Macbeth pár a kitervelő és végrehajtó viszonyban van, vagy – ha tetszik – az egyik a másik egyéniségének „sötétebb”, merészebb stb. része, de ugyanezkor teljesen önálló jellem is. A Lear–Bolond pár közül az egyik a másik rejtett gondolatait mondja ki. A mai drámákban található párokra ezek közül a „humoros” párok (Dobcsinszkij–Bobcsinszkij) hasonlítanak legjobban. Azok szövegeiben találjuk meg u. i. azt, amit e párok egy részénél ti. a szavak nem kommunikációs eszközök, hanem olyanok, mint két teniszjátékos (nem versenyző!) számára a labda; a szavak abban, akihez szólnak nem hagynak nyomot, nem kap az illető általuk semmit, s nem is válik a kapott kommunikációs tartalom valaminek (újabb gondolatnak, tettek) a kiindulópontjává. A párok beszédének ez a sajátossága különösen a Godotra várva, A játszma vége és a Strip-Tease című drámákban található. Ha egy fokkal mélyebbre nézünk, e szövegek tartalmából azt vesszük észre, hogy az említett párok mindegyike voltaképp ugyanarról a témáról, tárgyról (egyszóval: jelenségről) tapasztalható dolgoknak egy-egy részét tapasztalja csak; egyik részét az egyik, másik részét a másik szereplő. Nem arról van azonban szó, hogy a szóbanforgó jelenségnek ellentétes részét, oldalát, vagy ellentétes jellegét stb. tapasztalja a másik, hanem ugyanannak az oldálnak, jellegnek stb. egyik részét. Azokat a tényeket tehát, amelyeket egyetlen ember szokott tapasztalni, ezekben az esetekben két szereplő tapasztalja, s a szövegekben a tapasztalatok reflexiója jelenik meg. Egyetlen példa; a Godotra várva-ból: „Estragon: És mit választott? Vladimir: Hogy majd meglátja. Estragon: Azaz nem ígérhet semmit. Vladimir: Mert meg kell hánynia-vetnie az ügyet. Estragon: Pihent aggval. Vladimir: Megbeszéli a családjával. Estragon: A barátaival. Vladimir: Az ügynökeivel. Estragon: Az üzlettársával...” Ezért néha az az érzésünk, hogy a szereplők nagyon sokban azonosak, sőt, néha az a benyomásunk: nem is két szereplőről van szó, csak egyről. Ez a fajta párosítás új jelenség. Nem pszichológiai párosítás, nem olyanfajta drámairói megoldás, mint az a rendezői, amely pl. Hamlet szövegeit három színész között osztja fel, Hamlet egyéniségének három részét hangsúlyozandó. Az ember bensejének a felosztása ez, de nem jellemének, pszichikai szférájának a felosztása, csak az egyetlen ember által tapasztalt tapasztalatoké, vagy azok reflexióié, de főként a gondolatban (nem hangulatban, érzelemben) realizált tapasztalataié. Ezért is érezzük (az előbbieken elmondottakon kívül), hogy ezek a szereplők, miként a moralitások Bűn-alakjai, nem jellemek. (Noha más ok miatt nem azok.) Mert nem jellemük gazdagszik vagy – ha tetszik – szegényedik ezáltal. A párnak mind a két tagja elvi magatartássá alakul. Az nem állítható, hogy e párok mindkét oldala mindig teljesen azonos. Ha ugyanazt tapasztalják is, magatartásuk a tapasztalt jelenséggel szemben nem mindig ugyanaz. A párok egyik tulajdonsága ezenkívül az, hogy nem lehetnek meg egymás nélkül. A moralitások alakjai sem lehettek meg, hiszen Bűn és Erény együtt járnak. Itt pl. Estragon és Vladimir nagyon sok szöveget mondanak, amely arra vonatkozik, hogy egymás nélkül nem lehetnek. Ha nincsenek együtt – félnek, s érezhetően „fél-emberek”, vagy valaminek csak a fele a másik nélkül az egyik. Pozzo is hozzákötött Luckyhoz, miként Claire Solange-hoz (Genet: A cselédek) és

fordítva; s ezek esetében látjuk: ők még kevésbé tudják létüket élni a másik nélkül. De pl. a párok egyike-másika még párosan is hozzákötött valakihez. Estragon és Vladimir egymáshoz kötött, de együttesen kötöttek ők Godot-hoz; vagy Claire és Solange a Madame-hoz.

Vajon találunk-e a mai drámákban figurális interpretációt a szereplők bemutatásában? *Beckett: Az utolsó tekercs* című egyfelvonásos teljes egészében a figurális interpretációra épül. A szalagokba zárt, halott, csak múltbeli hangjával élő Krapp életében voltak kisebb örömök, még átélt egy szép szerelmi jelenetet a csónakban, de ez már akkor magában hordozta a teljesen örömök nélkül élő, öreg nőekkel, önmaguk hajdan-voltjának csak árnyékával szerelmeskedő mostani Krap-pet. Ő éppúgy árnyéka hajdani önmagának (s ez a kiteljesedett figura), mint a hozzá járó nők. Ebben az összefüggésben nem az számít, hogy régen volt öröme, volt valami könnyebbség az életében, hanem az, hogy ezek már akkor is nagyfokú sivársággal voltak körülvéve; s ez volt az előkép, az a csíra, prefigura, amely kiteljesedett a mostani Krapp életében, aki már teljesen magára maradt és elhagyatott, örömök nélkül élő. Minden eszerint kerül kapcsolatba, a régi élet ezért prefigurája a mostaninak, mert akkor, abban még volt valami jó (tehát nem volt kiteljesedett!), s épp ezáltal teljesedett ki és kapott teljes értelmet – persze Beckett világszemlélete szerint – a mostani, mert ebben már nincs semmi jó. Már a régi életnek is ez volt a valódi értelme, de ez akkor még homályosan jelentkezett az apró örömök megléte miatt. Oksági összefüggés, mint ahogy a prefigura és figura között sohasincs, nincsen itt sem: Krapp semmi olyat nem tett, aminek következménye lehetne mostani teljesen sivár élete.

Ionesco A székek című művében a kerek toronyban egy nagyon öreg pár lakik. Az Öregember vendégeket hívott, hogy átadja nekik az életben megszerzett tapasztalatait. Am a belépő vendégek nem valódiak, hanem a két öregnek önmagukról alkotott vágyképeik, vagy büntudatuk megtestesítői, vagy emlékképeik. Ezek nem valóságosan jelennek meg, hanem csak képzeletben, egy-egy üres szék által megjelölve. Hogy kik jönnek be, ez a két öreg beszélgetéséből derül ki, ami igen nagy írói teljesítmény. A két öreg egyénisége nem realizálódik másban, mint a megjelenő „székekben”, azaz vágyképekben, illetve azokhoz való viszonyukban. A szobába bejövő Hölgy, Ezredes, „Szépasszony”, Cinkografus, sőt a Császár is, nem más, mint a két öreg valamelyikének vágyképe, esetleg fiatalkori önmaga, vagy fiatal-kori önmagának volt vágyképe. A felvillanó emlékképek, vágyképek stb. azonban csak töredékek, nem kiteljesedettek. A vágyképeket a néző állítja össze saját asszociációi révén és által azokból a töredékekből, amiket azokról a két öreg elmond. Ezért olyan emlékkép-töredékeket, vágykép-töredékeket villant fel az író, amelyek mindenkiben élhetnek, illetve élnek. Ha egészen egyéniek lennének, a mű teljesen érthetetlen lenne. Amikor a két öreg a maga vágyképeiről stb. beszél, önmaga prefiguráját villantja fel, azt, aki előtt – így hitték ők – még gazdagabb és értelmesebb jövő állott. A prefigura nem a Hölgy, az Ezredes stb., hanem az az alakja e két öregnek, aki ezeket a vágyképeket akkor hordozta. Most, amikor a figura előttünk áll, már kiderül, hogy életük múltbeli sivársága teljesen kiteljesedett és jelenlegi alakjukban még tapasztalataikat sem tudják átadni. A prefigura és a figura tehát itt időben elválasztott egymástól, jelenidőben van a figura és a múltban a prefigura.

A szereplők magukban hordott vágyképeinek és a mindennapiasságban megjelenő önmaguknak a jelenidőben bemutatott figurális interpretációját legszebben talán *Genet: A cselédek* című művében láthatjuk. Claire és Solange cselédnői a Madame-nak. Mindennapiasságukban az úrnőjükön bosszút állni akaró, de ugyanakkor saját úrnőjükké lenni vágyó prefigurájukat hordozzák magukban. Mikor a Madame nincs jelen, felváltva játsszák el „szerepét”, azaz beteljesítik önmaguk vágyképét. A figurális interpretáció itt többszörös. Először pl. Claire sokkal inkább Claire, mikor a Madame-ot játssza. Ilyenkor sokkal jobban megmutatja, megvalósítja önmagát is, beteljesíti saját prefiguráját: a bosszúálló, ölni akaró cselédnőt és a vele durván beszélő Madame-ot. Ezáltal – s ez a figurális interpretáció másik

oldala – a Madame is valóságosabban, a lényegét sűrűbben hordozó módon jelenik meg Claire „alakításában”, mint amikor a maga valóságában látjuk. Claire–Madame alakjában a bosszú nemcsak a Madame ellen irányul, hanem Claire ellen is, akit ekkor Solange jelenít meg. A prefigura és a figura itt szinte majdnem teljesen egyszerre jelenik meg, hiszen a lányok a „játékban” nemcsak „szerepüknek” megfelelő szöveget mondanak, hanem saját maguknak megfelelőeket is. Tehát pl. nemcsak Claire–Madame mondatokat mond Claire, hanem Claire mondatokat is; de ekkor sem azon Claire szövegeit mondja, amilyeneket Claire akkor mond, amikor a Madame jelen van, hanem olyanokat, amilyeneket Claire akkor mond, amikor a Madame nincs itt, s nem is játssza a Madame-ot. A prefigura tökéletes beteljesedést nyer a vágykép kiélésének idején megvalósuló figurában. A prefigura és a figura teljesen eggyé válik Claire-ben, amikor a mű végén – mint Madame – valójában megissza azt a mérgezett teát, amelyet mint Claire akart a valódi Madamenak adni. Teljesen eggyé válik a Madame-mal, saját vágyképével és meg is hal. Claire és Solange azonban nemcsak úrnőjükké akarnak lenni, vágyképük nemcsak asszonyukkal kapcsolatos, noha ez dominál, de hallunk arról is, hogy együtt olvassák a Szent Kereszt-rendi apáca történetét, Albanares hercegnő történetét, vagy a csipke ágyterítőbe burkolózva éjszakánként Marie Antoinette-t játsszák, és így tovább. Ezek is vágykielések, azaz a prefigura figurális beteljesítései.

A figurális interpretáció jellegzetes megvalósulásával találkozunk *Th. Wilder: A hosszú karácsonyi ebéd* című egyfelvonásosában. Kilencven év pereg le előttünk kb. negyvenöt perc alatt. A család tagjait látjuk fiatalkorukban, később mint szülőket, öregeket, majd mint visszatérő unokákat. A darabbeli második generáció egyik tagja, Genevieve, fiatal lánykorában való megnyilvánulásai (hogy ő mindig anyja mellett marad, vonzódása a múltbeli dolgokhoz, szikársága, szigorúsága) már prefigurálja a későbbi hiszterikus vénlánynak, aki a familiáját is otthagyja, s egy európai panzióba költözik. A hisztériás kitörés, ami után elhagyja a házat, a gyermekkori egyéniség figurája, beteljesedett alakja, amely magában tartja a fiatal Genevieve-t. A figurális interpretáció nemcsak Genevieve alakjában jelenik meg. Az első generáció (Lucia és Roderick) a harmadik generációban, mint önmaguk kiteljesedett alakja tér vissza. Roderick az első generációban még „rendszeres és mértékletes ivó”, a harmadikban pedig botrányt okozó részeges figura. A nagypapa Roderick alapította a gyárat, az unoka Roderick a világban kóborló kereskedő lesz, aki kinőtte már Amerikát is, tehát aktivitása is kiteljesedik. Az ő prefigura–figura viszonyuk egyaránt érvényes a negatív és pozitív tulajdonságokra. A nagypapa Roderick tehát a prefigura, az unoka Roderick a figura. Itt még pontosabb és tisztább a figurális interpretáció, a két alak közt két generáción keresztül ível a feszültség.

A mai drámák egy részében található szereplőkről még egy vonatkozásban kell szólnunk. Ez a vonatkozás elsősorban az ókori misztérium-drámák alakjaihoz teszi e művek szereplőit hasonlatossá. Az ókori misztérium-drámák szereplői semmiképpen sem valódi egyiptomi fáraók, főhivatalnokok stb. mimizált alakjai, de nem is egy-egy fogalom, erkölcsi vagy általános fogalom allegorikusan megtestesített alakjai. Maga a történet nem életesemény, életfolyamat stb. utánzása, hanem határozottan körvonalazott világnézetet valló közösség világszemléletének (vagy a világszemlélet egy lényeges részének) irodalmi formába öntött kifejezése. Említettük megfelelő helyen azt, hogy eme misztériumok azt az élményt fejezik ki, amit az adott kor embere a világról (vagy annak egy aspektusáról) kapott. A művek a világkép azon részének kifejezői, „ahol” a túlvilági és evilági szint találkozik. A mű tehát élménykifejezés, s ebből következik, alakjai (vagy azok jórésze) az élmény tartozékainak a kifejezései, azaz költői képmások. A mai drámák egy része ugyanúgy élménykifejezés. A történet előadása, bemutatása nem szekventált, mint ahogy nem az az ókori misztérium-drámaké sem. A nem-szekventált történet hordozói nem lehetnek jellemek, mert a jellem cselekvéseinek egyik alapjellemezője az oksági összefüggésben lévő időbeli egymásutániség, lépésről-lépésre való sorba-szedettség. S mivel a művek a világ egy-egy szituációjáról (ebben az összefüggésben és ebből a szempontból mellékes, hogy valódi-e ez a szituáció) való víziók, látomások, vagy

gondolatok kivetítései; az ezt hordozók nem jellemek, hanem költői képmások. Martin Esslin is megállapítja, hogy pl. a Godotra várva éppúgy költői képmások sorozatából áll, mint pl. a szimbolista vagy imaginista költemények. E művek nem egy fejlődési vonalat állítanak a néző elé. E művek egésze egyetlen statikus szituáció, s ennek a komplex megismerését kívánják nyújtani. Ha a drámák szereplői megtestesített költői képmások, akkor azok egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy mindig jelentenek valamit, többet jelentenek mindig, mint akár nevük elsőleges logikai jelentése (amely gyakran önmagában nem is jelent semmit), akár szavaiknak, cselekvéseiknek elsőleges logikai jelentése és értelme. Pl. a Hamlet esetében lehet vitatni Hamlet jellemét, de azt a tényt, hogy ő mi és ki, azaz, hogy dán királyfi, akinek megölték az apját, nem lehet. Már Eliot egyes szereplőiről feltehető a kérdés, hogy ki ő; pl. a Koktél hatkor-ban ki az „Ismeretlen vendég, később Sir Henry Harcourt-Reilly” – csak pszichiáter-e vagy valaki-valami más is ő, aki ismeretlen szanatóriumba küldi pácienseit. (S mi ez a szanatórium?) Dürrenmatt Claire Zachanassian-ja is több mint valódi milliomosnő. Beckett alakjai különösen vitathatók. Godot, aki meg sem jelenik esetleg az Isten, esetleg egy balzaci alak (a Le Faiseur, vagy ismertebb nevén Mercadet című drámájának Godeau-ja, Eric Bentley feltételezése szerint), de lehet munkaadó, sőt bármi, bárki, amire az ember várhat. Pozzo az első részben talán az Öszösvetség, a másodikban talán az Újszövetség Istene, s így Lucky a zsidók és a keresztények, az üzenetet hozó Fiú pedig egy ismeretlen Isten evangélistája (W. Sypher feltételezése). Pozzo lehet a test, Lucky a lélek, Vladimir és Estragon egyetlen személyiség két része. Vladimir a tudatos, Estragon a tudattalan (Martin Esslin); de a két vándor csavargó lehet a Krisztussal keresztre feszített két lator is; de felfoghatjuk úgy is, mint az egyhelyben élő embereket, míg Pozzot s Luckyt, mint az utasokat (Hugh Kenner); a színen lévő fa esetleg csak fa, esetleg a Tudás Fája, de lehet az Életfa is. A játszma vége alakjai közül Hamm talán a színész (ripacs), talán Hamlet, de lehet egy „letaszított” Prospero, lehet kalapács, s lehet egy sakkjátszmában a veszélybe került király. (V. ö. Hugh Kenner Beckett-könyvével). S mindezek nem szimbolikus alakok, az említett jelentések közül egyiket sem szimbolizálják, de jelentik, vagy jelenthetik. Szimbolikus alakokat is találunk a mai drámák egy részében, de ezek egészen mások, mint az előbb felsoroltak. (Pl. Albee: Nem félünk a farkastól-jában George a történelem, vagy a filozófia; Nick a történelmi szükségszerűségből ridegnek és embertelennek tervezett jövő, vagy a technikusz; Martha a fennálló intézmények, vagy az Anyaföld; Honey a vallás stb. A Lewis véleménye). A szimbolikus alakokkal összehasonlítva is kiderül, hogy a beckett-i alakok jelentések, képmások. A szimbolikus alakok mindig életfolyamatokba, utánzott életfolyamatokba ágyazottak, míg a képmások, jelentések, nem.

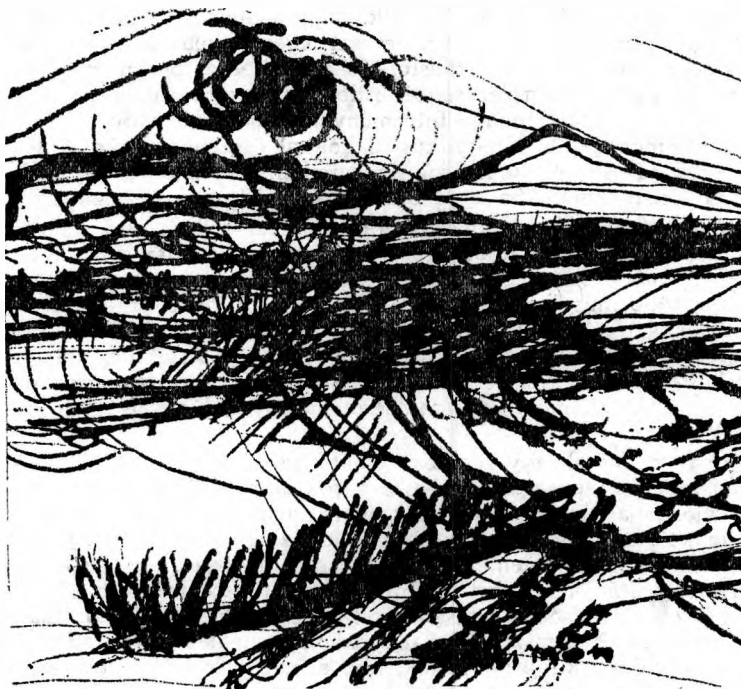
De találunk mindezekon kívül a moralitásokban felbukkanó szereplőkhöz hasonló absztrakciókat, akik az előbbieken említett egyik fajta szereplőhöz sem hasonlítanak. Pl. Mrozek Strip-Tease-ének szereplői, vagy Ionesco kispolgár absztrakciója: Berenger; több művében is; vagy MacLeish J. B. című drámájában Jób; vagy Dürrenmatt Fizikusok-jában Newton és Einstein, vagy Ötödik Frank-jában a címszereplő. Az, hogy a szereplők ki vagy mi volta sokféle értelmezési lehetőségre ad alapot, azok költői képmás voltát bizonyítja. A hozzá fűzhető asszociációk bizonytalaná teszik nemcsak jellembeli körvonalukat, ha egyáltalán van ilyen, de magát az ő jelentésüket is.

Láttuk, hogy e művek egy részében sajátos „párokat” találunk. Gyakran e párok a költői képmás, nem pedig külön a párok egyike-másika. Ha a párok kétféle magatartást valósítanak meg, akkor ezek nem ellentétes, hanem komplementer viszonyban vannak; a szóbanforgó jelenség egyik oldalát mutatja az egyik, de nem az ellentétet, hanem a komplementárisan kiegészítőt mutatja be a másik. Ez a „komplementárisan kiegészítő” nem lehet jellem, csak költői képmás. Az előbb elmondottak csak természetesen hasonlóvá teszik őket az ókori misztérium-dráma alakjaihoz, s nem velük azonossá. Hiszen az ókori misztérium-drámák kidolgozott és általánosan elfogadott világszemlélet kifejezői voltak, míg a mai drámákban található jelentések az író egyéni víziójára épültek és egyéni világszemléletének kifejezői. A huszadik

század polgári világának nézői nem egységes és nem általánosan elfogadott világ-szemléletet visznek a színházba, s ebből is ered az alakok értelmezésének, s a jelentésükről való véleményeknek nagy száma. Mindenesetre hasonlóak ezek az ókori misztérium-drámák (néha és részben a középkoriak) alakjaihoz azért, mert egy világszemlélet statikus alaphelyzetéről kapott élmény kifejezésére szolgáló költői képmások. Nem jellemek, s általuk nem életfolyamatot akar megmutatni az író.

Abból a tényből, hogy a művek jórésze egészében is költői képmás, s így az alakok másodlagos, az alapvetőt összetevő költői képmások, következik az is, hogy a műveket nem lehet fokról-fokra, lépésről-lépésre megérteni. A megértés, a mű jelentésének kiderítése csak egészének ismeretében kezdődhet el. Egy szekventált storyt meg lehet érteni félig, ha a felét ismerjük, sőt következtetni is lehet ebben az esetben a továbbiakra. Egy élménynek viszont nincs fele, nincs fél-élmény, s ha az előadás szükségszerűségéből fakadó narrációnak, az élmény-narrációnak a felét tudjuk, nem tudjuk az egésznek a felét, hanem semmit, s a továbbiakra nem tudunk következtetni. Így ezeket a műveket csak egészében tudjuk felfogni és megérteni éppúgy, ahogy a lírai műveket. A narráció egyes részeiről azért lehet az a benyomásunk, hogy más is következhetett volna itt, vagy másképp. Azokban a művekben, ahol a szereplők jelentések, lírai képmások, a művek alapvetően és sokat vesznek át a líra műfajára jellemző sajátosságokból. Amit ki akarnak fejezni: élmény, amely csak abból a kényszerűségből, hogy a kifejezés csak időben tagolt módon történhet, lesz szekventált vagy diszkurzív. Az alapélményt lírai képmásokban (és nem jellemekben) fejezik ki. Végül: a lírai képmások összefűzöttek, egymásba áthatolók, mint a lírai művekben vagy a zenében.

Összegezhetjük tehát: a mai drámák jó részében a szereplők nem jellemek, de egyoldalú absztrakciók; „páros” ábrázolásban megjelenők; a figurális interpretációt megvalósítók; nem jellemek, hanem költői képmások.

Megúszva a telet

*Megúszva a telet,
majd egy folyópartra megyünk
eltelejtjük magunkat a napon.*

*Ha fölélbredünk,
nagy halat fogok neked,
nézed a szemét
és megsütöd agyagba párnázva.*

*Kunyhót csinálunk a szúnyogok, repülők ellen.
tüveket rakunk
gyógyíthatatlan sebeinkre.*

Nézz rám

*Hang:
Nézz rám, míg itt vagyok
koponyám bejárata előtt.
Nem tudtam benne lakni,
messzire kerestem magam.*

*Kar:
Messzire kerestem magam.*

*Hang:
Vízre löktem a csónakot,
csak a hold volt a fegyverem
hideg esőkben, ismeretlen bolygón.*

*Kar:
Hideg esőkben, ismeretlen bolygón.*

*Hang:
Remeg a tudóm, a szívem,
eleven vagyok, mint te.*

*Kar:
Kökolonc vagyok, mint te.*

*Hang:
Fáztam a nők hajában,
ismered üveg-nyakukat,
szentélyük gyöngyfűggönyét?*

*Kar:
Szentélyük kormát?*

*Hang:
Leheletükbe veszni,
tenyerükben aludni,
míg a hegyekből csak homok marad.*

*Kar:
Míg a hegyekből csak homok marad.*

*Hang:
Nem tudom, itt leszek-e holnap,
mit hoznak ránk a repülők?*

*Kar:
Mit hoznak ránk a repülők?*

*Hang:
Csizmám, szemhéjam leszakadt,
megismersz így mezítláb?*

*Kar:
Megismersz, engem vártál?*

*Hang:
Ezt az eltévedt szeműt,
fekete mosolyút?*

*Kar:
Kőből letört fejet?*

Ne nézd az arcom

*Ne lásd most arcom, nézd a szememet:
felhők között a Nap! A félénk szeretet
nem kevesebb mint görcsös akarás,
a durva csók, s az ösztön dühe más...*

*(Ha rád fonódik álmomban a fátyol,
kivánt testedet eltakarni: fázol,
ha lefejtí selymed ösztönöm: felizzik
a bőröd... Mégis számoljunk ma tizig.)*

*Ne nézd az arcom, lásd a szememet:
felhők között a Nap! A félénk szeretet
nem múlik mint a nyári zivatar...
És mindig tudja: mikor mit akar.*

Profilvázlat

*Kit vasból gyúrtak, nem porló homokból
s üllőn, pöröllyel döngöltek keményre:
nem hullik szét, ha földrengés dobálja,
ha felbukik, talpára áll és nem fejére!
S elbukni is csak így tud: szemben állva.*

SZOVJET KRÓNIKA

NAPLÓK

Naplót írni könnyebb – utólag. Ezt az igazságot tanúsíthatja e sorok írója is, aki néhány éve azért fogott tollat, hogy feljegyzéseivel a szovjet irodalmi és művészeti élet eseményeiről tájékoztassa a Jelenkor olvasóit. Amint telt-múlt ugyanis az idő és a krónikás maga is egyre inkább belesodródott az eseményekbe, mind nehezebb lett azonnal papírra vetnie megfigyeléseit. Maradt végül is a halvány vigasz: majd később, majd utólag, majd ha már összegezni lehet... Az életet megélni és nem megírni kell...

Ezen a ponton azonban a krónikairás kérdése megszűnik magánügy lenni és mint egyfajta kortűnet társadalmi jelentőséget nyer. Mert vajon mit jelent krónikát írni (és általában írni – tehát rendszerezni, összefoglalni, egy magasabb szellemi síkba áttenni az eseményeket) – ha nem újra és újra megélni őket? Aki „csak” élni akar, az tulajdonképpen lemond az élet megélésének egyik legizgalmasabb lehetőségéről.

– Aki tehát nem ír krónikát vagy egy naplót legalább, – az nem is élt igazán. Mintha csak ezt a paradoxont akarná bizonyítani az utóbbi évek megannyi irodalmi naplója és visszaemlékezése. A szovjet irodalom nagy öregjei: Ehrenburg, Cvetajeva, Ginszburg részéről valóban az életvágy utolsó fellobbanása lehet az a krónikás szenvedély. Az öregkorral még csak kacérkodók számára pedig – mint a háborúról szóló regényciklusa befejező kötetén dolgozó Szimonovnál is – történelmi kötelesség, emberi és írói hitvallás. (Az Élők és holtak első kötetéről egyébként a Jelenkor közölt nálunk először részletes ismertetést).

Így vagy úgy, ezek az írói naplók mind sántítanak azért egy dologban: a műfaj szabályai szerint a szerzők *mai* énjüket helyezik a hajdan volt események gyűjtőpontjába és így óhatatlanul a „könnyű utólag okosnak lenni” ellenérzést váltják ki az olvasóban. Annál váratlanabb és öröndetesebb esemény azonban a szovjet irodalom nem hivatalos doyen-je, *Katájev* „szabálytalan” memoárjainak, a Szent kút, a Feledés füve és a Kocka című regénytrilógiának a megjelenése. Katájev itt új módon fog hozzá századunk krónikájának megírásához: nem a volt időket akarja mai szemléletének magasáról értékelni, hanem magát az akkori énjét teszi vizsgálat tárgyává, abban tárja fel a kor lenyomatát.

Katájevét, csakúgy mint a már fiatalon „szabálytalan” és „különc” Bábelt vagy Bagrickijt, Ogyessza küldte az irodalomba. Az utolsó három mű ennek a bágyadtan délszaki és izgalmasan forradalmi városnak a szemléletét idézi újra fel, a közös ifjúság nagy álmait megett tesz újra hitet. Itt kell lennie valahol a „szent kútnak”, ahová az operációra készülő író életének filmkockáit végigpergetve szüntelenül vissza-visszatér. Ogyesszában nő valahol „a feledés füve”, mert itt találkozott először Katájev az egész művész-sorsát meghatározó két nagy példaképpel: Bugyinnal és Majakovszkijjal, akik a sorozat második kötetének főszereplői. És Ogyesszából indult el a *Kocka* Monsieur-Volt Kisfiúja és Madame-Volt Kislánya is, hogy a szerző játékos kedvét követve fél évszázad európai történelmén át 1968 nyarának Párizsába érkezzenek.

De mit is takar voltaképpen ez a furcsa cím? – „Hogy miért éppen Kocka? Hát azért, mert a kockának hat egymásra merőleges lapja van három dimenzióban és három idősíkjában. De az is lehet, hogy azért, mert a kiskutyát hívják így. – Vagy mert egyszerűen kedvem támadt ehhez a címhez. Mi lehet előbbvaló a szabad akaratnál?” – tájékoztatja az olvasót mindjárt művének első lapján az író. De mintha máris hallaná az ellenvetéseket, az utolsó oldalon még egyszer vissza-

tér a „szabad akarat” szülte formabontás kérdéséhez, s a vitának elébevágva így fogalmazza meg a Kocka műfaját: „nem regény, nem kisregény, nem karcolat és nem is útinapló, – mindössze egy fagottszóló zenekari kísérettel. Ezt adják tovább!”

Persze ő sem mindig ilyen pontos. A tudatregénynek azt a formáját, amely az utolsó Katajev-művekre jellemző, a mester és tanítványai általában „movizmus”-nak hívják. De hogy milyen konkrét programot takar ez a századelő orosz strukturalista iskoláját idéző jelszó, arra nézve nem adnak felvilágosítást esztétikai fejtegetéseik, de még maguk a művek sem. A regény egyik expresszionista ízű bekezdésében például a költői képek használatának feleslegességéről értekezik a szerző. Közvetlenül ezután azonban ő maga ír le egy korahajnali villámot. – Miközben végighasít a még alig pirkadó égbolton, a villám egy pillanatra „fekete-fehér negatívvá változtatja a világot”. – „Meglehet, éppen ez a movizmus egyik legfőbb törvénye: megrajzolni a hangtalan villám-robbanás képét” – zárja le a bekezdést az író.

Engedjük át azonban most a „movizmus” mibenléte feletti töprengést a szovjet kritikusoknak és térjünk vissza a mű cselekményéhez. Mi is történik hát a Kockában, ha lehet ebben az esetben egyáltalán cselekményről beszélni? A szó megszokott értelmében – jóformán semmi. A könyv az „új regény” kínosan részletező nagyvonalúságával írja le Monsieur és Madame, vaiamint a Kocka nevű kiskutya barangolását, az „eseményeket”, hol Dél-Amerikába szóló hajójegy-mintákkal, hol a moszkvai rádió egy-egy adásával kommentálva. Eközben a szerző többször is utal rá, hogy a Volt Kisfiú és a Volt Kislány Ogyesszából indult el valamikor „a mesés gazdagság felé a luxus-yachton, ahol még a mosdótál is aranyból volt”, s hogy a Volt Kisfiú – ő maga. Pontosabban: egyéniségének az az összetevője, amellyel a végső nagy számadásra készülő Katajevnek most a legtöbb vitája van, – az élet javainak magát megadó, komfortra vágyó Katajev. Az író életének első nagy tanulsága, bizonyítja a regény, hogy ez a magatartásforma menthetetlenül halálra van ítéelve.

Monsieur miután végigízlelte az élet minden örömét, s a párizsi forradalom napjaiban személyesen kell lemennie a pincébe az utolsó palack burgundiért, szívéhez kapva látja meg a falon azt a feliratot, amely elől ötven éve menekül. – A forradalom, a kor szelleme im elért tehát ide is, utolérte az előle futókat. Mindez pedig úgy történt, beszéli el az író, hogy kiskutyájuk a Kocka, mint hűséges eb, az egyik korzikai kiskocsmában belekapott a körülöttük forgolódó pincérfiú, Napoleon lábába. A hevesvérű korzikai ahelyett, hogy annak rendje és módja szerint zsebetette volna a felkínált kártérítést, beállt a párizsi diákok közé tüntetni. Ezek megetették, megittatták, kezébe nyomtak egy fekete zászlót, s maguk elé lökdösték a tolongó felvonulásban. Mindenfelé benzinesüvegek robbantak és fényüknél „egy-egy pillanatra látni lehetett a Pantheont meg a Luxembourg-kert rácsos kerítését, s mögötte Verlaine hatalmas kopasz fejét, amely annyira hasonlít a Leninére, s azt a kis templomot, amelybe Danton járt annak idején...”

Nem sokat változik a világ. Ez a megfigyelés hát az író életének másik fő tapasztalata és valószínűleg a mű sokat keresett és vitatott tartalma is. „Le tudnék még írni persze egy szép párizsi éjszakát. – Kis heliotróp hold lógna be az égbolt közepén, a távoli barikádok felől fegyverropogás hallatszanék és a Montmartre szűk kis utcáskái mint vékonyka gyermekkezek tartanak fel a Montgolfier-léggömbre hasonlító Sacré-Coeur templomot, hogy felszálljon a holdba... De minek?” Ezekkel a szavakkal fejezi be életregényét Katajev. És valóban: az a vérrel kötött valóság-habarc, amelyet könyvének lapjaira vert, korhűbb a legpontosabb naplónál.

A MAI VALÓSÁG

Talán mondanunk sem kell, hogy a Kocka – mint ahogy az ezután említendő művek is – a „legliberálisabb” szovjet irodalmi folyóiratban, a *Novij Mir*-ben jelent meg. Ez a most újjászervezett folyóirat (amelytől megvált Tvardovszkij főszer-

kesztő és a szerkesztőbizottság néhány más tagja) utóbbi számaiban – mintha csak szintén az önmaga megörökítésének szenvedélye kerítette volna hatalmába – egy-
más után jelentette meg a régóta fiókban őrizgetett „problémás” kéziratokat. Ebben
persze maguk az irodalompolitikai irányító szervek is segítségére voltak, amelyek
az elmúlt évben jóformán csak egyedül Kocsetov új „pártos” és „leleplező” regé-
nyével (Csevo ti hocses? – Mit akarsz? – Oktyábr, 1968. okt.–nov.) meg a körü-
lötté gyűrűző felháborodás-hullámmal foglalkoztak. Ezalatt a Novij Mir egymás
után jelentette meg a maga hozzászólásait ehhez a kérdéshez, amelyeket a túlter-
helt hivatalokban, szerencsére, senki sem olvasott.

A folyóirat volt ideológusa, a most szintén eltávozott V. Laksin az 1969. 12.
számában, mintegy búcsúiratként, nagy tanulmányt tett közzé *Osztrovszkij „bölcsei”*
a történelemben és a színpadon címmel. Az írás valójában azonban nem Osztrovszkij
híres darabjának, „A négy lábú is botlik” című komédiának a Vahtangov színházbeli
előadásáról szól. A darab bemutatásának századik évfordulója kapcsán Laksin álta-
lában beszél a „bölcsekről”, azaz az „okosokról”, mert, mint ragyogó filológiai ok-
fejtéssel bizonyítja, ma így nevezzük azokat, akik ellen Osztrovszkij száz éve ezt
a szatirikus vígjátékot írta.

Az „okosok” Laksin szerint a jobbágyfelszabadítás utáni Oroszország szektásai
voltak, akik a reformoktól megrémülve nemcsak a néptömegekkel, hanem néha
még a reformokat felemásan végrehajtó hatalommal is szembekezdtek. A szerző
kinyomozta például, hogy a darab „fő okosának”, Krutyickij nyugalmazott tábor-
noknak a prototípusa A. A. Zakrevszkij gróf, aki 1848-tól 1859-ig Moszkva főkor-
mányzója volt, s ettől a tisztségétől csak a véreskezű I. Miklós cár halála után volt
kénytelen megválni. Az új cár megelégedte ugyanis a főkormányzó szüntelen „éber-
ségét” (Zakrevszkij nemlétező „egyetemista zendülésről” szóló táviratokkal zak-
latta a cárt, a jobbágyreformot megvitatandó nemesi gyűléseket pedig azzal tiltotta
be, hogy „úgyis meggondolják még ezt a dolgot Péterváron”), – s nyugdíjba küldte
az öreg grófot.

Ezek az emberek nem hajlandók azonban ilyen könnyen nyugalomba vonulni
– bizonyítja az Osztrovszkij-darab és Laksin cikke. A nyugalmazott tábornokok –
ha nincsen lehetőségük a közvetlen társadalmi cselekvésre – az okoskodásban, a
„jó szellemre való nevelésben” élnek ki magukat. Igaz ugyan, hogy a jobbágyrend
eltörlesztésével a szolgálkat már nem „nevelhetik” (egyszer-kétszer elbeszélget vele az
ember a metafizikáról, s máris faképnél hagy!) – panaszkodik a cselédségre Ma-
májev). De mindig akadnak azért Glumov-típusú szerény unokaöccsök, akik egy
kis kölcsön vagy ajánlólevél reményében (mindig) áhitattal végighallgatják a nagy-
bácsik jótanácsait.

Mire tanítják Glumovot idős és tisztelt pártfogói? Mindenesetre nem valami
istennek tetsző aszkézisre és az evilági javak megvetésére. Ellenkezőleg. A ravasz
Glumov azzal fogja meg ezeket a „bölcseket”, hogy töredelmesen bevallja nekik
különféle ártatlan „butaságait”: apró-cseprő hibáit, alkalmat nyújtva így a „neve-
lésre”. A meglepő éppen az, hogy a szenteskedő „okosok” valójában nem ítélik el
ezeket a gyarláságokat. Krutyickij például valósággal megkönnyebbül, amikor meg-
tudja, hogy egyetemi éve alatt Glumov jócskán ki-kirúgott a hámból és még a rend-
őrséggel is dolga akadt. – „Miért kellene szégyellni egy kis szórakozást? Nem vagy
te szüzlány!” A fontos csak az, hogy politika ne legyen a dologban. Mert a nyug-
díjas tábornokok mindent elnéznek inkább a sokat szidott fiatalságnak, sőt maguk
adják meg a lehetőséget a sokat csepült rossz tulajdonságai kiéléséhez, – csak hogy
ne kezdjen politizálni, csak hogy ne gondolkozzék.

És a cikk írója nem tudja már tovább megőrizni az irodalomtörténész tárgyi-
lagosságát, Osztrovszkij komédiáját itt egyenesen Gribojedov szenvedélyes vád-
iratával, az Ész bajjal jár-ral veti össze. A könnyelmű és élvhajász Glumovot vala-
miféle századeleji szabadgondolkodónak állítja be, aki a forradalmi idők múltával
kénytelen áruba bocsátani esztét és tehetségét. És, bármilyen furcsa, tulajdonképpen
nem maguk a jelennel való asszociációk, hanem ez a dekabristákra való kései hi-
vatkozás teszi történelmietlenné Laksin elemzését. A múlt század hatvanas éveit a

szovjet fejlődés elmúlt évtizedével egybevetve a szerző figyelmen kívül hagy ugyan- is egy rendkívül fontos mozzanatot. A múltszázadi és a mai „okosok” között párhuzamot vonva Laksin elfelejtkezik a velük szemben álló erők történelmi különbözőségéről. A józan emberi értelem nevében való lázadások példái valóban nem kölcsönöznek túl nagy optimizmust az orosz irodalomban sem. Gribojedov hőjét örültté nyilvánították, Glumov pedig a kényszerű leleplezés után újra egyezséget köt „jövőivel”. Tovább azonban nem folytatható a sor. A szovjet fiatalság mai tudatát nem lehet azonosítani sem a dekabristák romantikájával, sem a polgárpukkasztók „forradalmiságával”. Ez a fiatalság a maga módján, mai módon forradalmi, s ez szab határt végülis az „okosok” okoskodásának.

Igy lesz majd bizonyára az életben. Az irodalom nem követheti azonban percnyi pontossággal a valóság változásait. Hol megelőzi őket, hol mögöttük marad valamivel. Így a Novij Mir utóbbi számaiban megjelent még két kisregény, amelyek tulajdonképpen ezt a Laksin cikkében megfogalmazott értelmi-érzelmi lázadást emelik irodalmi rangra. A programadó tanulmánnyal egyidőben látott napvilágot Jurij Trifonov kisregénye, az *Obmen* (Csere), majd a következő számban a *Belij Parohod* (Fehér Gőzhajó), Csingiz Ajtmatov legújabb műve.

Trifonov írásának a címe voltaképpen lakáscserét jelent. Hőse egy mai szovjet kismember, aki rákos édesanyja halálára készülve haszonnal szeretné elcserélni annak társbérleti szobáját. Nem is olyan régen az ilyesféle lakáscserék még törvénytelennek, erkölcsstelennek számítottak és csak jókora megvesztegetés ellenében voltak lebonyolíthatók, amelyről aztán sűrű hallgatott az is, aki kapta, az is, aki adta. Trifonov kisregényének mégsem az a fő érdeme, hogy ráirányítja a figyelmet a képmutatással leplezett nyomorúságnak erre a formájára. Az ő hőse nem bukásával, hanem éppen győzelmével válik tragikus figurává. Dmitrijev ugyanis nem magától határozta el a lakáscserét, hanem – hosszú és reménytelen ellenkezés után – megadta magát neki. A mama elköltöztetése, mint évek óta minden fontos lépés a családban, feleségének, Lénának az ötlete volt.

Az író az érdeklő, hogy miért válik ez a tehetséges és széleslátókörű ember kispolgár feleségének tartozékává, áldozatává. Trifonov egyforma kérlelhetetlenséggel tárja fel ennek a jelenségnek egyéni és társadalmi okait, a hangsúlyt szükségképpen az utóbbiakra helyezve. Léna ereje nemcsak ravasz és agresszív nőiességében van. Sokan állnak még mögötte: nyugdíjas gyárigazgató apja, aki kitapétáztatja a lakást és lakatot szereltet az előszoba ajtóra, agyonkényeztetett kislánya, aki a következő tábla csokoládé reményében mindig őt támogatja, a közeli étkezde vezetője, aki csak neki engedi meg, hogy soron kívül házhoz hordja az ebédet, a háztömbbizalmi és a szakszervezeti titkár, akikkel Léna mind jó viszonyban – és Dmitrijev csak köszönőviszonyban van, – az egész társadalom.

A társadalom közömbösen nézi, miként ragadja magához Léna a teljes hatalmat a családban és miként valósítja meg kegyetlen tervét. Még az egyetlen ember, aki szereti és sajnálja Dmitrijevet, Tánya is tehetetlenül tárja szét a kezét. – Különbözőek vagyunk, mi emberek. Te, azt hiszem, sohasem lehetsz boldog! Amikor pedig az egy utolsó reménnyel édesanyjához szalad, hogy az ő megértő szeretetében fogódzkodjon bele, akkor a beteg asszony szavaiban kapja meg a kegyelemdöfést. – Vedd úgy, hogy máris elcseréltük a lakást, Vitya. Te már régen cseréltél...

A házkezelőség a cserét hamarosan jóváhagyta, a családnak most már két külön szobája van. Mégis, amikor elbúcsúznak tőle, hősünk már a jólismert tüneteket mutatja: sűrűn változó, de általában magas vérnyomás, korán szürkülő haj, repdeső tekintet és olthatatlan, fanatikus vágy egy kiskocsi vagy egy vikendház iránt. Ki tudja még, mi lesz belőle?

Alapjában véve egy ugyanilyen erőtlén, tragikus lázadás a témája Csingiz Ajtmatov kisregényének, a *Fehér Gőzhajónak* is, csupán a mesterien stilizált népi mondavilág általánosabb síkjára helyezve. A fehér gőzös a kristálytisztá Isszik-Kul tó mozdulatlan tükrén úszik, ahol az író népe, a kirgizek élnek. A tavat környező hegyvonulatok egyikéről minden reggel egy magasranőtt, sovány kisfiú követi szemével a hajó útját, amelyen – hite szerint – elveszett édesapja a kapitány. A kis-

fiú arról ábrándozik, hogy ezüstpikkelyes hallá változva egyszer majd leúszik a sebes hegyi folyón a tóhoz, felkerekedik a nagy fehér hajóra és megtalálja az édesapját.

Az ábrándozást majdnem mindig az szakítja meg, hogy tilosba téved a gondjaira bízott üszöborjú és mostoha nagyanyja iszonyú szitkozódással támad rá az „ingyenlő kakukkfőkére”. A kisfiú ugyanis mégcsak nem is a nagyszüleinél, hanem nagybátyjánál, a durva és iszákos erdőkerülő házában lakik, ahol mindennapos a szitok és a veszekedés. Orazkul a fekete favágásért fizetett áldomásokat után hazatérve nemegyszer szörnyű jeleneteket rendez a családban. Teheti. Ebben a kis világban ő a korlátlan úr: családfő és munkáltató egyszerre.

Ez Orazkul valóságos, anyagi hatalma. De honnét veszi ez az elhízott és szív-bajos erdőkerülő azt az erkölcsi fensőbbiséget és magabiztosságot, amely főhajtásra készítteti a környezetében mindenkit? Honnét veszi az ideológiai hatalmát? Ez a mai kérdés foglalkoztatja a legendaszerű történet elmondása közben is az író. „Miért ilyenek az emberek? Miért jó az egyik és rossz a másik? Miért van hogy az egyik boldog, a másik boldogtalan? Miért fél az egyikől mindenki, a másiktól senki sem? Miért tarthatja vissza egyik ember a másiknak a fizetését?” – morfondírozik az író nevében a kisregény túlérzékeny, korán érett hőse.

Az olvasó hamarosan meggyőződhet róla, hogy Orazkul hatalma leplezetlen és szemérmetlen agresszivitásában van elsősorban. (– Te fasiszta! – mondja neki egyik lázálmában a kisfiú.) Ez teszi őt az erdő korlátlan urává és ez adja tekintélyét a megfélemlített, ősidők óta bottal kormányzott falusiak között is. De a környező kolhozokban tudják: ha kicsit morózus is az erdősz, azért egy kis vodka meg egy bárány vagy malac révén mindig ki lehet vele egyezni.

Orazkul a gazdasági és politikai hatalom mellett igényt tart azonban a lelkek feletti uralomra is. Ez állítja vele szembe és teszi áldozatává a dolgozós és szorgalmas, senkinek sem ártó nagyapót. Az egész faluban csak nagyapó emlékszik már a Szarvas-Anyá legendájára, a kirgiz nép Fehér Szarvas mondájára. Ahogy minket a fehér szarvas, a kirgiz törzset Szarvas-Anyá vezette a Jenyiszej folyótól mai hazájába, a csodaszép tó mellé. Hálából a kirgizek évszázadokon át nem vadásztak szarvasra, mignem egy pöffeszkedő kereskedő azt nem találta ki, hogy szarvasagancsot tüzesen az apja sírjára. Attól kezdve minden tehetős kirgiz azt akarta, hogy szarvasagancs díszítse a sírját és néhány emberöltő alatt csaknem teljesen kipusztult Szarvas-Anyá nemzetsége. A szovjethatalom a megmaradt szarvasokat védetté nyilvánította és egy rezervátumban helyezte el. Innét tévedt egyszer néhány szarvas Orazkul erdejébe.

Ez váltotta ki az összecsapást após és veje, – valójában: két nemzedék, két világnézet, sőt – két világrend között. Orazkul megparancsolta, hogy lőjék le a két betévedt szarvast. A helybeliek a finom vadhús reményében készek is voltak már erre, a szerény és tisztelettudó nagyapó azonban váratlanul fellázadt. Minden összesűrűsödött abban a mozdulatban, ahogyan a vadászok útjába állt: a megnyomorított lányáért és unokájáért való számonkérés, a maga keserősége, egész szerencsétlen népének a sorsa. Az élet kegyetlen törvényeinek értelmében azonban ennek a lázadásnak is el kellett buknia. Orazkul azzal szerelte le az öreget, hogy kijelentette: a Szarvas-Anyáról szóló legenda régivilágbeli, reakciós porhintés a nép szemébe, s aki ma is kitart mellette, az könnyen megütheti a bokáját. Nagyapónak hogy „jóvá tegye hibáját”, hogy megtarthassa állását, amelyből negyedmagával él, magának kell kezébe vennie a puskát és megölni a szarvasokat.

Az utolsó kép az ostoba erőszak győzelmi ünnepe. Mindenki részeg, még nagyapó is, aki soha életében nem vett italt a szájába. Most báva mosollyal és reszkető kézzel válogatja szét Szarvas-Anyá fiainak gőzölgő véres húsát és nem tud az unokája szemébe nézni. A kisfiú megfázott a vadászatban és a láztól égő szemekkel figyel, miként vágja ki részeg nagybátyja az elejtett szarvasok agancsát. Ezt tűzik majd nagyapó sírjára, aki valamikor a szarvasok tisztelésére nevelte őt, de most alázatosan motyogva köszöni meg a „fejedelmi” ajándékot. Tompán csattog a fejsze Szarvas-Anyá megölt fiainak a koponyáján, s Orazkul böszülten rikoltja: szétcsap-

tam már én különb fejeket is! A beteg kisiún az iszonyattól hányinger vesz erőt. A ház mögé szalad, és nem tudván könnyíteni magán, tehetetlenül suttogja: nem, én ezt nem bírom tovább! Inkább hal leszek és leúszom a tóhoz. Igen, leúszom a tóhoz... Attól fogva nem látta őt senki. De nem is hiányzott senkinek. Csak az író fogalmazott neki sírfeliratot a regény utolsó soraiban. – „A gyermeki lelkiismeret olyan az emberben, mint magban a csíra: nélküle soha nem szökkenne szárba a kalász. Bármilyen várjon még bennünket, az igazság fennmarad, amíg csak születnek és meghalnak az emberek...”

Amilyen nehéz volt elkezdni, olyan nehéz most lezárni ezt a krónikát. Így egymás mellett olvasva túlságosan is komor hangulatot kelt ez a három írás. De talán, amint reméljük, az olvasó úgysem csak ennek az egy krónikának az alapján alkot magának képet a mai szovjet valóságról. Mert azért, és zárjuk ezzel a beisméréssel sorainkat, – az élet több is, szebb is a krónikáknál.

Ladányi Mihály:

ÉLHETTEM VOLNA GYÖNYÖRŰEN

Életünk csupa lárma; járművek, gépek, táskarádiók, elektromos gitárok bömbölnek. Az egyszeri kisfiú az erdőben félve még füttyörészett, mai utóda, Ladányi Mihály már kiabál. Kiabál, mert rosszul érzi magát, mert félelmetes és abszurd ez a világ, s magabátorításul már nem elég se a halk, se a betyáros füttyező. Üvölt, hogy legyen bátorsága élni („Vagánykodom kinomban, mit tehetnék...”). Rokon ez a beatnikék és hippik csörömpölésével, (de nem éppen azonos azzal) s ez az oka, hogy Ladányi verseinek eddigi fogadtatását a lelkes imádók és a lelkes ócsárlók szélsőségei jellemezték. Rajongtak érte és átkozták, akár a beatzenét. Azok reagáltak rá különösen, akiknek akusztikai ingerküszöbe megkívánja a harsányságot, meg azok, akik minden fülsértő hangot eleve rútnak tartanak. Új válogatott kötete a tizenegynéhányéves költői pálya summája, minden olvasót meggyőzhet arról, hogy Ladányira oda *kell* figyelni, de nemcsak hangerejénél fogva. Rendkívül karakteres mondanivalójáért, összetéveszthetetlen magatartásáért kell figyelni rá, ezért kell elismerni, hogy – egyéni ízlés- és véleménykülönbségektől függetlenül – Ladányi a mi korunk és társadalmunk autentikus költője. Egy nagyon jellegzetesen mai emberi-társadalmi magatartás kifejezője.

Fiatál elégedetlenjeink nagy részére jellemző, hogy akarják és vallják a szocializmust, nagybetűvel írják a *Forradalmat*, melyet valami emberektől független *abszolút* tisztaságban képzelnek el, épp ezért a szocializmus történelmi megvalósításának minden megtorpanását, következetlenségét, nehézségét türelmetlenül irtánák, égetnék ki. Álláspontjuk tartalmaz bizonyos részigazságokat és sok becsületes, igaz indulatot. Ám nem nehéz kimutatni – Ladányinál sem –, hogyan építenek illúzióvesztésükből („Mutass eszmét / melybe a rothadás / nem szívargott le, rést találva.”) újabb illúziókat („... azért áldozom föl magam, / hogy egyértelmű legyen / az emberség, / ha van.”), vaskosan hangsúlyozott realizmusuk („A pusztá létezés / költőibb minden

látomásnál.”) hogyan bicsaklik néha misztikus ködösségbe („Valaminek az eszköze vagyok / mindig magamon érzek egy égő, nagy szemet...”). Alapelvük az emberi boldogság, melyet akár rendeleti úton, akár „jó puskánk” érveivel is meg kívánnak valósítani. Ladányi is utálja a valóság kétértelműségeit, a dolgok ambivalenciáját, de fogcsikorgatva bár – tudomásul veszi. Számol vele. Meghaladja a hozzá hasonlók álláspontjának naiv-türelmetlen egyoldalúságát, amikor benne is megszólal a valóság ellentmondásossága („mint két dallam egy hegedűn: / szavam saját szavamra támad”), felismeri, hogy Che Guevara mítoszát nem lehet a hazai talajba átplántálni. Ilyenkor elhallgat az üvöltés, „ne csapj túl nagy zajt” – inti le magát, a rezignált, keserűdühös, de mérlegelő órák ideje van. „Ilyenkor verset írtam, / s dacban és révületben / álmodtam át az éhes éjt / az ügyes érdekek szendergő városában / a szépség hulligánjaként.” A költőnek föl kell mérnie a világot, a színét és a visszaját. Ebből születnek legjobb versei (csak néhánynak a címét írjuk ide: Kocsmakert, Csatangolás, Kutyák csak, Elégia, Azt hiszem, semmi kétség, Üdvözlét barátaimnak, Monoton, Kaszt, Időnként, Luna, Vers az eső és a szél dallamára, Halandók balladája, ABCD, Múltak az órák, Zene gitáron). Tiszta szándékai, igazságai mit sem változnak, de a világ képe teljesebb, tehát igazabb, ha nemcsak indulat festi, hanem szóhoz jut az elemző értelem is. A túlerős érzelmek „egy az egyben” közlése nem kelt hasonlót az olvasóban, a művészet a maga másféle feszültségére transzformál. Ladányi ezt is érti, ezért *nemcsak* és nem főként beat-költő, hanem *költő* – mindenféle megszorítás nélkül.

Rossz közérzetét a világban az okozza, hogy „fajom csúcsa” olyan ember, aki „Mindent kiszámol, mindent följegyez /.../ mindent elér amit nem érdemes”, és „aki míg ezt amaz rakásraól / ő neje keblének árkába dől / s ezt a kort is derekasan megússza.” Mellettük „huszadik századi szegénylegények” a „naponta bumlizók”, a „fehér négerek”, s a költő is „aki képtelen volt / a húsosfazék mellé telepedni”. Neki szegényes utcalány-szerelmek öröme jut, „egy olajnyomatnyi álom... / az életnek nevezett / gyönyörű éjszakából.” Helyzete, melyet sokszor és nagyon pontosan fölmér – rokonszenvet és együttér-

zést kelt. Kifejezi a sok-sok húsfaszféktől távol élő életérzését. A jungiánus művészetpszichológia a villoni magatartás-típus mai képviselőjének minősítené Ladányit, s igaz is lenne, amennyiben „archetipológiai-lag” az is. (Sok verse mutatja a villoni hang tudatos átvételét, sőt idézését.) Csak-hogy az „örök típus” egy történelmileg determinált képviselője, ami nagy különbségeket is jelent. Legfőként azt, hogy Ladányi semmiképpen sem él valamiféle társadalmon-kivüliségben, nemcsak életrajzi adatai, de – ami fontosabb – költői álláspontja szerint sem. Tele van elégedetlenséggel, de tele van elkötelezettséggel is. „Zsellérek dallal-vert ivadéka”, aki tiszteltreméltó hűséggel tesz hitet a „testvéri tömegek” mellett, a fáradó és dolgozó ember mellett, „akinek az örömből / a végzett testi munka öröme jut”. Ha acsarkodik – értük is teszi. Ha róluk szól – az összetartozás melegsége száll a szavaiból, olyan bensőséggel, ahogyan szerelmes verseiben soha. József Attila óta talán nem született nálunk *őszintébb* proletárvers, mint az Esti séta, Szép húgaim, Kaszt, Mire feljön a hold. Kööttségei megőrzik attól, hogy anarchista legyen, de megvédik a megalkuvástól is.

Ladányi kifejezőmódja mindig tökéletesen világos, százszázalékig közérthető. Minden örökölt és újdivatú kothurnust elhajít, szinte példátlan közvetlenséggel, póztalansággal, nyelvi világossággal szól; néha a köznapiságig. Két dologgal áll ez kapcsolatban. Az egyik, hogy köznapias nyelve, egyszerűsége, jó formaérzéssel és egy kis gaminos kedvvel párosulva remek sanzonok és protest-songok (Kisváros, Idill, Dalocska, Dal, Anyós-igézó, Fohász, Jazz, Öröklét, Gitáron stb.) költőjévé teszi. Ezeknek a mai, reaktív műfajoknak aligha van nála jobb szerzője. (Szinte érthetetlen, hogy még nem akadt zeneszerző, aki felismerte volna e versekben rejlő lehetőségeket. Divatot lehetne csinálni velük!) Nem tartoznak ezek a dalok a nagy költészet ünnepi pillanatai közé, de jó versek, szellemesek, magvasak, egy speciális hang költői megszólaltatói. Ladányi persze többre is, másra is képes, ahogy erről már szó volt. Ami még ritka nála, az az a másik dolog, mely nyelvével és stílusával szoros kapcsolatban áll: a lorcai „duende” jelenlétéről van szó. (Hosszabb magyarázkodást, a költői va-

rázslat elemzését sűrítve e szóba.) Valószínűleg alkatától is némileg távol áll; kemény tudatossága, résen álló józansága útját állja. Stílusban, nyelvben (amelyben a költő megnyilvánul) Ladányi többnyire köznapiretegekből merít, kevésbé él a költészet sajátos – nem véletlenül alakult – jel- és jelentéshasználatával. Ritkák a sugárzó, nagy asszociációs erőterrel rendelkező szavai, szerkezetei, képei, annál nagyobb a fogalmi pontossága. Verseinek hatása pillanatnyilag erős, de nem nyugtalanít sokáig, nem gyűrűzik tovább lelki mélyrétegekbe. Ladányi nem is igen hisz ezekben a mélyrétegekben. („A duende... el sem jön...”, ha nem biztos benne, hogy megbentheti bennünk azokat az ágakat, amelyek ott rezegnek mindannyiunkban, és amelyeken nem terem, nem is teremhet vigasztalás” – írta Lorca.) A duende ejtette seb kell még ahhoz, hogy Ladányi eljusson céljához:

„..... valami igazán
nagyot kéne dalolni végre,
mitől megáll a kalapács
a szög felett a levegőben –”

(Adóiv)

Ez az! Fiatalabb költőink közül kevéstől várhatjuk ezt több reménnyel, mint Ladányitól.

FUTAKY HAJNA

Kiss Dénes:

ARCTÓL ARCIG

Valami ritka friss üdeség, játékoság, a világra való őszinte rácsodálkozás, a felfedezés izgatottsága, gyerekes őszinteség jellemezte azt a hangot, amivel Kiss Dénes beköszöntött az irodalomba. 1962-ben jelentkezett először kötettel (Porba rajzolt szobafalak), a rákövetkező évek termése Kiss Dénes egyéni és költői válságának bizonyysága. Parttalan fájdalom önti el az Arcom a föld kötet (1965) verseit, szorongó félelem, magány örökös rácsai mögül keresi a költő az utat az emberekhez. Célja tiszta és szép, tehetsége erőt ad a kibontakozáshoz. „Ma már közös érdekünk, hogy

az emberek ne csak anyagiakban, hanem emberségben is érdekeltnek érezzék magukat. Hiszen, ha azt kérdezem, hogy mire jó a szépség, akkor azt kérdezem, mire jó az ember. S azt valom, hogy én csak annyira fogadhatom be igazában a világot, amennyiben az befogad engem" – írja. Új kötete is ennek jegyében íródott – Arctól arcig. A szintézis jellemzi. A régi rajongás, lobogás izzó szenvedéllyé mélyült, játékos-ságát keserűség gazdagítja, a pontos zsánerképek helyét elvontabb, többértelmű kapcsolatok veszik át. Nem idill számára a világ, uralkodó hangja most is a szomorúság, a magány, de a lét megbomlott harmóniáját helyre-zökkenti a vers a fájdalom néven nevezésével. A vers számára:

kapaszkodás a lehetetlenbe
aminek nincsen ága se boga

Fészekrakás csillagok bokrára
madárfütyből és emberi szóból
Mígnem elfújja az éjszaka szája

Keresi önmagát, közelítgeti, „Mint szobrász kötömböt vésve”, ezért a világ, az idő, a tér és az ember között a kapcsolatok, viszonyok, választási lehetőségek sorát játssza végig. Akár csendes meditáláson (Mondóka) vagy kérdések robogó özönén keresztül fejezi ki problémáit, filozófiai sikra nem kerül soha, az érzéketlen képek jellemzik Kiss Dénes költészetét, kötének hőse önmaga.

Vagyok: magamnak lélek-gyarmat
gyermekkor rabszolgája
magát láncoló szabad rab

(Élek falakban)

Örökös harcban áll az embert örlő idővel. A lét határai, a gyermekkor és a halál azok a területek, amelyek fogva tartják. Ahogy múlnak az évek, egyre sokasodik köteteiben a visszanézó versek száma. Az elmúlás élménye is az emlékezésbe olvadva jelentkezik a legexpresszívebben. Gyermekkori sérelmek és félelmek, szorongások köntösében vall mai kínzó megbántottságairól, bizonytalanságairól. Fojtottság, dermedt csönd hangulata uralkodik látomásaiban. Népdalok egyszerűségével kelt életre szürrealista víziókat.

Épül az este tornya
belóg a csillagokba
Nagyanyám jön egy felhőn
időntől lovagolva

(Időntől)

A paraszti múlthoz való hűsége, hovatarozása képanyagából nyilatkozik meg, amit emlékeiből merít (Aszály). Nem véletlenül említi tanítóit idéző versében Juhász Gyula nevét, nemcsak a szomorúsága, tájképeinek szimbólumos ereje is idézi (Zöld vadonból, Forgó, Otthoni fák). A Tértátek ciklust szinte csak gyermekkorának szenteli, legértettebb, leggazdagabb verseit ihleti a múlt és a jelen egymásbajátszatása. A másik kiemelkedő verscsoport a Tárlat, ahol rokonait a képzőművészetből vonultatja fel. Talán legközelebb Klee áll hozzá. Klee is gyakran fordul a gyermekkor tiszta és varázslatos világába, színeit és formáit szavakká fordítja Kiss Dénes:

Klee Klee játszik
tengerparton kicsi isten
köré gyűlnek a giliszták
sóhajait hajók hordják

Kiss Dénes verseinek szépsége elválaszt-hatalan lüktető ritmusuktól. Zenéje játékos és megdöbbentő egyaránt tud lenni, tiszta és egyszerű dallamokkal mondja el disszonanciáit a világgal. Gyakran él az ismétlések archaikus, mágikus eszközével, ősi népi ízek bujkálnak néha időmértékkel dúsított magyaros ütemeiben. A vers muzsikája néha tompít, elringatja fájdalmát, vagy darabosan buzogtatja elő szavait: „A gyermekkor itt fogócskázik kezemügyében / Hallom mezitlábás trappolását / Csak az eget nem ducolják nyárfák / mint régen A fákat kivágták – Meghalunk ugyanis nemsokára / Indiánarcunk mint eldobott maszk / kivágott erdők alján hever / Verseket mormolunk nem panaszt / s fűtörészünk ha sírni kell / Ifjúság ifjúság /

Klee azért idézte a gyermekkort művészetében, mert ott gazdagabb, jobb világot talált, amit példaképül felidézhetett. Kiss Dénes is elégedetlen a jelennel; színnel, álommal, csodával színezi a múlt, a kettő egyszerre láttatása. A soha meg nem elégedés társadalmat felszárnyaltató energia lehet, ha tudatos célokkal párosul. „A vi-

lágából magamba pofoztak" – vallja a költő (Nem panaszként). Otthontalannak érzi magát Kiss Dénes, de a kurucdalok keserősége (Készenlét), a tehetetlen harag (Átlátszik), minden bántottsága feloldódik hazaszeretében. A haza képévé sűrűsödnek a gyermekkor motívumai, a dunántúli táj emléke. A cselekedni, kiáltani vágyás, talán a prófétaköltő ifjúkori eszménye magyarázza nosztalgiáit, keserűségeit.

Hazám
Mint láng futottuk át az ifjúságot,
mögöttünk viharzó tűzvész lett a táj
hazám
ma nem tudom néha mit csináljak
Megállva tettek hült hamuinál
hazám
kezemben felizzó parázzsal
hova fussak magamat hova üzzem
hazám
manapság ki mer ki akar
megtisztulni a tűzben

(Hazám)

Az elidegenedettségből való kiszabadulás vágya szólal meg Óda az úrhöz című nagy versében. Lobogó szenvedélyű, kozmikus látomásokat hömpölyögtető alkotás. Mint a repülőgép körözve emelkedik képek özönével mutatva amit elhagy, a világot, önmagát megsokszorozottan a világba vetítve. Kiáltás ez a semmibe az emberért és kiáltás önmagáért. Kiáltás szabadságért önmagából, kiáltás mindenki szabadságáért. Szövegeseket keres, kapcsolatokat: „akikhez csak az emberért lehet, csatlakoznék / leginkább önmagamhoz, / ha engedné a gyülekezet”. A lelkiismeretfurdalás ódája is ez talán, nagyszerű, de reménytelen küzdelem kifejezője. A szóáradat, képáradat után, lihegő kérdések és kiáltások után nincs felelet, csak a csend, az óda II. témájának monumentális csendje:

Eget nézi az ég
de nem látja magát
Szállnak szállnak
csillag-pihék
Allnak gigászi
éjszakák

Kiss Dénes tehetsége reményt ad, a kötet nagy versei bizonyosságot, hogy mielőtt pózzá öregedne magatartása, kilábal belőle. (Szépirodalmi)

ZENTAI MÁRIA

Káldi János:

A VILÁGÍTÓ KAPANYÉL

Káldi János, a Szombathelyen élő költő nem tartozik a legfiatalabb évfáradhoz, *A világító kapanyél* mégis csak harmadik kötete. Első versei a Möríc szerkesztette *Kellet Népeben* jelentek meg, a felszabadulás után pedig elég rendszeresen találkozhatunk nevével különböző irodalmi orgánumban. 1948-ban jelentkezett első kötetével, a *Halott vízimalommal*. A kortárs-kritika elismeréssel fogadta a verseket, kivált azokat, melyekben sajátos balladai ízt érzett, s megsejtette egy más életforma, életritmus híradását. Sokhelyütt idézték ennek jelzésül az alábbi sorokat: „*Három kosár harangszó*” / *Falumban élt Csordás János / kecskét őrzött harminc évig / tavaly ősszel elment szegény / sírján most a dús csönd érik*”. Hasonló ihlet- és élménykörök adják majd a *Rábaparti elégia* (1966) pasztell-színeit s *A világító kapanyél* sejtelmes zengését. Ugyanakkor a balladaiság, a sejtelmessé tömörítő készség csak ritkán tűnik fel újabb verseiben. Ezt pedig nem csak a költő alkata és formateremtő készsége magyarázza, hanem az is, hogy nem volt módja legjobb és legszerencsésebb adottságait rendszeresen kontrollálnia. Induláskor alighanem véletlenül, de sok szálon érintkezett az akkori fiatalokkal, a vele egyidősekkkel, akik ugyancsak a költői tömörítés harcát vívták (s ugyanakkor a végső kimerülés réme is fenyegette őket), s lírájuk alapélménye ugyancsak a balladai (e balladaiság hátterében ott komorlik a második világháború árnya) küzdelem, reménytelenség. Ezek a fiatalok azonban sokkal szerencsésebb helyzetben voltak, hiszen az Újholdban kikísérletezhették, melyek legszerencsésebb adottságaik, s a későbbiekben is sokkal több módjuk volt publikációra, műveiket is több, alaposabb szempontok alapján ítélte meg az elemző kritika. Káldi Jánosnak a vidéken élés hátrányaival küzdve, szinte teljesen egyedül kellett végigjárnia a költészet korántsem könnyű útját.

Lírájának, egész költészetének legnagyobb problémája, hogy aránylag kevés színnel dolgozik, holott mondanivalója, igénye és szándéka sokkal szélesebb perspektívájú. Remekül érezteti ezt a kettősséget a kötet élén álló *Önarckép*:

Megépül lassan végső arcom;
 az, amit elvisznek majd velem,
 amin a szegfűk szomorúsága nyílik,
 amin a hegyek végtelen
 árvasága fáj
 szüntelen
 de – amelyről örökkön süt
 a világért való szerelem.

Ez a végső arc egyszerre őrzi hát a „végtelen árvaság” és a „világért való szerelem” vonásait. Egyfelől meglehetősen magányos, szemlélődő ihlettipus, másfelől a közösségi ihletkört szüntelenül kereső nyugtalan szenvedély. E két, egymástól aránylag messze eső pont között feszül Káldi János költészete, amely – talán érthető – tele van töprengő nyugtalansággal, vívódással. Nem a saját életének kérdései foglalkoztatják, hanem az emberiség nagy problémái. De ezekbe a távolra nyitó, nagy szándékkal íródó versekbe is belejátszik egy-egy töprengő lírai kép, egy lágy szín, egy töprengő felhang. Egyik lezesebb lírai vallomásában, amikor korunk erkölcsi kérdéseiről és általában a példaképről medítál, így ír: *De nézzetek még tovább, / a szántóföldekre is, / ahol hatvanéves édesapáink üzik, hajtják a szívüket; / törlik magukat odaadással, / hogy meglegyen az ország kenyere. / Nézzetek körül, / aztán látjátok majd, kik előtt kell meghajtanotok a zászlót.* (Próza) Ahogy a „nagy” kérdések közé belopja a szántóföldek veritőkező emberének állóképét, az talán mindennél ékesszólóbban jelzi, hogy ez a líra nem eruptív, hanem inkább meditatív, és ott érzi igazán otthon magát, ahol emlékeit kell szembesítenie a mával, s a történelem folyamából kell kibontania verse tanulságát. Ilyen nagyon szép, emlékező vers a *Mit mondhat sz...*, amely a háborús költészet annyi terméke után is tud elgondolkodtatni, szépét mondani. És ebben a versben mintha Káldi János is visszazárlna költészete régebbi mezőire, képalkotása drámai, versmondatai feszesek, az egész vers megoldatlanul izgalmas, lüktető.

Mint az érzésem szerint nem a legszerencsésebb kötet cím is jelzi, Káldi Jánost leginkább azok az emlékek foglalkoztatják, s azokat veszi számba, amelyek a múltból a ma tanulságául, épüléséül, emberi gazdagodásául szolgálhatnak. A világító kapanyél valamikor az édesanya kezét kérésztette, máskor egy álomból sejlik fel az

édesanya melengető képe, „s a szürke múltból / szinte patakokban / ömlött az emlék / szakadatlan”. Néha sok is az emlék, rajzó sorukból a költő is csak úgy menti meg a vers mondanivalóját, hogy kicsit pedagógikusan foglalja össze a költemény befejezésében.

A közvetlen „életrajzi” emlékek mellett a múlt nagy alakjainak ösztönző képe, példája is felsejlik verseiből. Halász Gábor *Továbbjutni* című cikke azt sugallja számára, hogy „a szélcsendes megállás már fegyverletétel”, Kőrösi Csoma monológja pedig a költő önvallomása: őt is az a hit élteti, hogy „értelmesen pusztítja el életét”. A kötet egyik legszebb, legigazibb verse szól Kodály Zoltánról.

Rendkívül rokonszenves, az előrehaladás útját kutató költői alkat sejlik fel *A világító kapanyél* című kötetből. Még egyszer érdemes ismétetni, hogy amit problematikájának érzünk, az nem elsősorban a költő hibája, hanem annak a szemléletnek, amely szerint aki vidéken él, már alkatában, gondolkodásában és költészetében is – „vidéki”. Holott hagyományaink, vágyaink, céljaink, törekvéseink közösek. Lehet, hogy Káldi János néha túlhangsúlyozza az emlékeket, de ezek az emlékek is közösek, múltunkba vannak ágyazva, és szüntelenül ösztönzést adnak előrehaladásunkhoz.

RÓNAY LÁSZLÓ

G Á L L I s t v á n:

A NAPIMÁDÓ

Egy írói karakter kibontakozása, önmagára találása nem törvényszerűen robbanásszerű. Gáll példája azt bizonyítja, hogy ez az „izmosodás”, rangosodás fokról-fokra, lépcsőzetesen is bekövetkezhet. Első számon tartott kötete, amely az Új Termésorozatban jelent meg, s két kisregényt tartalmazott, arra utalt, hogy Gáll írásai erőteljesen mozgalmassak, cselekményesek lesznek. Aztán megjelent a *Csapda*, a dokumentum- és riportregény jegyeivel – ellenpólusként. Közben pedig írta a Magoscsalád történetét, korunk emberének, munkásmozgalmi alakjának prózába fogott hőskölteményét. Ez a történet azonban apró

mozaikokra omlott, a mozaikkockákból nem állott össze az író által is elképzelt családregény.

A napimádó című regénye korábbi kőtetői után, az első olyan élmény-erejű műve, amelynek olvasása közben elfeledkezzünk az írói szándék felfejtéséről, el az itt-ott jelentkező, már ismerős motívumokról, elfelejtkezhetünk arról is, vajon valóságos élményekről ad-e számot. Ugyanakkor a tanulság önmagát adja, s olyan hitelesen eleveníti meg a történetet, hogy személyességét illetően alig maradhat kétségünk.

Ami tehát eddig visszafogta Gállt, lassította szépiroői kibontakozását, az most – mert mesterségbeli tudása mellé az elemi erejű vallomáskényszer társult – erőnné vált a napimádó-ban. A regény sodró lendülete, mozaikos, idő-felbontó építkezése ezúttal már azt az ígéretet teljesíti be, amit a Rohanók című kötete néhány írásában nyújtott. Sajátságos eltérést jelent a korábbiaktól az is, hogy míg eddig szisztematikusan, kitapinthatóan több írásban rajzolt részleteket, amelyekből a „családregény-ígéretet” leszűrhattuk (három írása például az Új frás hasábjain 1968 áprilisában ezzel az alcímmel látott napvilágot: „Három elbeszélés egy családregény helyett”), ezúttal nem egy nagyívűen korábrázoló vállalkozás részét, hanem kerek egészet, zárt művet kaptunk. Ebben a vonatkozásban rokonítható a Csapda című munkájával.

A Rohanók egyik kritikusa így szólt az ígéretekről: „Az ígérekre valóra váltásához szükséges, hogy Gáll István – ahogyan szemléletében – stílusában is elkerülje a könnyebb megoldásokat, kényelmes, mert kész, sablonmondásokat. Szemlélet, téma, stílus bonthatatlan, szoros egysége teljesítheti csak fontos programját... pontosan, hitelesen mérni egyén és társadalom legújabb kori eleven történelmét.” Az író ezúttal éppen ebben az egység-teremtésben lépett előre.

A „kétszemélyes regény” hősei – Juli és Robi. Juli a zsidóüldözés idején egy életre szólóan megszerezte a maga pokoli lelki stigmáját. Robiban is „feltolakszik a múlt. Az a háborús tavasz. Csak egy film kell hozzá. Egy rossz éjszaka.” A regény alapkepletét egy ilyen „rossz éjszaka” története adja. Az éjszakai ébrenlét viszont természetesen és kitűnő lehetőséget teremt az írónak ahhoz, hogy a szoba zártságából időben, térben szabadon csapongva, elka-

landozhasson. Kalandozásainak tendenciája: a háborút fiatalon megélt nemzedék sem tud szabadulni életében már az élményektől. Juli végtelenen nyugtalan éjszakákat él át olykor; élte azonban a negyedszázad történelmét is, benne volt a sodrásban, s most is dolgozik, külsőleg kiegyensúlyozott, konzolidált körülmények között él. Kettős énjét ismerjük meg a regényben. Az egyik amelyik a társadalomban létezik, ha viszi is magával sebeit, a másik a „rossz éjszakákon” buggyan elő belőle; szenzibilis alkat – érzékenyen fogadja a jót, mert tudja mit jelent irtóztató hatalmakkal viaskodni, álmában nyöszörögni, fogát csikorgatni.

Mindehhez kapcsolódik Gáll regényének az az erénye is – részben a korábbi munkái ellenére –, hogy a történetben a leírás, az események elmondása, a dialógus, minden a belső világ megjelenítése, egy-egy adott élmény irodalmi eszközökkel történő hatásvizsgálata szolgálatában áll. Így válik sokkal hangsúlyosabbá az asszony menekülése önmaga elől. Gyakorta mondja: „mi egy igazi család vagyunk”, „úgy szeretek mi lenni” – s itt ennél pontosabb nyelvi kifejezése aligha képzelhető el a társaslény-jelleget. S ezúttal az érzelmek összetettebb világát is kutatja az író. Korábban szinte szemérmesen vagy esetleg idillien szólt a szerelemről, ha ugyan erre sor került; most viszont a világ, a társadalmi valóság bonyolultságának ábrázolásából nem rekeszti ki a legbensőbb érzelmeket sem. Mondhatnánk, nem teljes ábrázolása ez Juli és Robi szerelmének – csak annyi kapott helyet a regényben, hogy meggyőzzön bennünket az író: az immár történelmi negyedszázad legmeggrázóbb, legmélyebbre beivódott érzése-indulata, a háborús élmény az ember legszemélyesebb dolgaiba is, s ma is beleszól. Valójában ez a szerelem, Juli és Robi kapcsolata itt növekszik fel jelentősebbé, túl a hétköznapi – az ember társkeresése s máshoz kötődése minden feszültség ellenére megadja a feloldást.

Robi, ha nem is él olyan nehéz, nyomasztó emlékekkel terhesen, de sokféle háborús élményt hordozva maga is, szeretné Julit „megmenteni, megszabadítani az emlékeitől, a németektől, a kutyáktól, az álmatlan éjszakáktól, a rossz álmoktól”. Az asszony az emberi menekülés leginkább biztosnak látszó lehetőségét a férfi, a meg-

értő társ oldalán leli meg: „én azóta vagyok gyerek, amióta veled élek, most vagyok gyerek.”

Itt válik többé, nemesebbé a szerelem, mint amiről hétköznapijainkban tudunk, itt kapcsolódik a történelmi a legszemélyesebbel. S hogy ezt Gáll hitelesen, művészi erővel tudja megmutatni, A napimádó legfőbb erénye, ereje. Gáll István eddig legsikerültebb művének tekinthetjük ezt a regényt. Jelképesen jelentős a regény címe is: a tudatalattiban megmaradt háborús sérülések csak úgy gyógyulhatnak, ha szeretjük a napfényt, akarjuk a teljesebb életet.

JENKEI JÁNOS

Békési Gyula:

MELEGSÉG FÉNYE

A versíró nem kötetének a száma teszi költővé. Mégis – s ez már sablonná vált kritikus „fogás” – mindig megjegyezzük, szám-bavesszük, hogy a tárgyalt költő hányadik köteténél is tart. Nos Békési Gyula a másodiknál. Ilyenkor illik azt is felmérni, hogy a recenzio alanya fejlődött-e, előbbre lépett-e első kötete óta. Azt hiszem azonban, hogy Békési Gyulánál eltekinthetünk ettől a mérírástól. Ritkán publikáló költő, aki érezhetően nehezen válik meg szellemi szülőitől, míg nem érzi azokat a lehető legtokéletebbnek. Erény ez a mai nagy vers-dömpingben, vers-inflációban. Második kötete is vékony, inkább füzet, mint könyv, noha 64 költeményt tartalmaz. Ezek is, (a Hazatalálni c. kötet verseihez hasonlóan) a költőből kiszakadt keserű sóhajtások, kísérletek egy-egy borongós (s csak ritkábban enyhültebb, derűsebb) hangulat megragadására, megörökítésére. A múlt pillanat költője Békési, de nem a jelené, mert figyelme szívesebben fordul a nehéz gyermekkorra, felnőtté érésének izmot-ideget próbáló emlékképei felé. Befelé forduló ember. Nehezen oldódik, de nem is adja meg magát sorsa cibáló kezének. Nem kamaszként lett költő, noha bevallása szerint már akkor is írt verset. A felnőtt férfi lépett elénk már első kötetében is, az a felnőtt, aki már túl van a Sturm und Drang csapongásain és kicsit felszeg-szerényen enged a versírás kényszerének. Ez a kép – a versek tanúsága szerint – nem változott azóta sem. Békési azt mondja most is, amit a Hazatalálniiban,

de érettebben s ha lehet még keserűbben. A jelek szerint, bár útban van felé, még mindig nem tudta megtalálni a helyét a világban. Nem mint ember, hanem mint költő. Érdekes paradoxona ez. „Egyszerű” verseket ír. Mindig valamilyen természeti képpel indít, mint a népdalok s aztán kibontja a képet, hol valamilyen rövid kis történeté, hol meg reflexióvá. Minden képe érthető, átélhető, földközeli. Asszociációi nem bravúrosak, de nem is banálisak. Kedvelt versformája a dal. Ez lehet a hagyományos strófás – rímes, népdal-forma, de érti a szabadverset is. Erőssége a természet jelenségeinek érzéketes rajza.

„Kapaszkodik a zöld futóka,
érdes reszelős kőfalon,
levél-tenyerét égre tartva:
esőt koldul a fali gyom.”

(Kánikula)

Kedvencei a fák, a mező, az állatok. Ha összeszámlálnánk, talán mégis az elpusztult élet maradványai szerepelnének a legtöbbszőr. Ilyen pl. a gally. „Megy-megy a / csorbán / vedlő fák között. / Körötte száraz / őszi gally zörög” (*Anyám után*), vagy „Falat mar-nak az ágak karmai” (*Hó a pusztában*). A Karó c. versét elejétől végéig idézhetnénk. De ide kívánczik a *Falevél* c. verse is: „Sárga avarban / ronggyá szakadtam, / vagyok – tépett falevél”.

Nem véletlenül időztünk ezeknél a motívumoknál, képeknél. Érzésünk szerint ezek jellemzik legjobban Békésit. Igazolásul nézzünk még néhány verscímét: *Halottak napján*, *Hűlt helyén a nyárnak*, *Kihalt liget*, *Rossz időben*, *A hajótörött* stb. Szépek ezek a versek a maguk nemében. Egy küzdelmes munkás élet pillanatai, amikor a természeti jelenség egy fájdalmas emléket idéz a költőben, s a költő – egyfajta bravúrral – a saját hangulatát vetíti ki a tájra. Nem új fogás ez – már Juhász Gyula élt vele. Mégsem József Attila vagy Juhász Gyula utánérzések ezek a versek. Megóvja ettől a költőt vitathatatlan tehetsége és nehezen megszenvedett élményanyaga. Megóvja az utánérzéstől, de a monotonia veszélyétől nem. A rezignált beletörődés, a sors elfogadása nem elég. Érti ezt Békési is, mert a *Virágvasárnap* ciklusban már új erényeket is csillogtat. Figyelme lassan körözve egyre távol, mintegy kilép önmagából, a szemlélődésből, hogy szemsugarában az egész világot – emberiséget fogja be. Így születhetett a *Veled*

szép szerelmi vallomása, és a hitvallás az *Emberiséghez* (A vietnami sebekre). Vitatkozzunk a költő borús világszemléletével? Ő tudja az okát. Tanácsot adjunk? A felnőtt férfi, költő, tudja a dolgát. Csak értékelhetünk, összegezhethetünk. Egyedi, sajátos színezetű mai líránknak, szépséget, enyhülést is kínál az idő vándorának, ha szereti a halk, szomorú dalokat. Nem hibátlan természet, de néhány verse, képe, sora meg fog állni az időben. S akkor már nem volt hiába a szó.

(Magvető)

HORPÁCSI SÁNDOR

Fekete Sándor:

FOLYOSÓI SZÜMPOZION

Az emberi élet egyszeri. De a megállapítás fordítottja is igaz: minden emberi élet több lehetőséget rejt magában. A két végtel ki-egyenlítésére a valóságban kevés a remény. Az író viszont megteheti, hogy Énjének egy-egy rejtett lehetőségét megtöltse élettel, életszemlélettel, s alkalmazkodva a „viták korának” követelményeihez, vitapartnereket alakítson belőlük. A vita persze csak rendhagyó lehet. Két okból is. Először a partnerek miatt. Ugyanis az életpálya három lehetősége (Csabai, Domonkos, Sándor) mellett a vitában részt vesz Fekete Sándor a maga valóságosan bejárt útjával. Másodszor a helyszín miatt. A szümpozion résztvevői az Akadémia folyosóján vitatkoznak.

A vita témája a hatalom és az erkölcs viszonyának kérdése. Olyan historiai kérdés ez, amelyre a történelem már sokféle választ produkált. Egy ilyen válasz a személyi kultusz is. A vitapartnereknek abban kétségtelenül igazuk van, sok múlik azon, ahogyan közeledünk történelmünk ezen időszakához. A közkeletű és legegyszerűbbnek látszó felfogást, hogy az akkori torzulások egy ember bűnei, Domonkos, a képzett, szenvedélyes vitázó, cáfolja. Mert ha elfogadjuk, hogy egyetlen ember hiúsága, hatalomvágya ilyen méretekben befolyásolhatja a történelem menetét, akkor magyarázatunkban alig jutunk túl a francia felvilágosodás filozófusainak alapelvénél, hogy a historia véletlenek sorozata. Eszerint minden azon múlik, hogy a hatalom birtoko-

sának milyenek az ösztönei. Az ilyen magyarázatnak pedig nemcsak a józan ész, hanem a tények is ellentmondanak. Hiszen e logika szerint, a másik oldalról, Sztálin egyedüli érdemének kellene tulajdonítani a honvédő háború győzelmét. Nem is szólva arról a szemléletbeli kérdésről, hogy mint minden történelmi folyamatot, a személyi kultuszt is, történetiségében és folyamatában kell látnunk ahhoz, hogy a kialakuló képünk *reális* legyen. Igaza van Domonkosnak abban, hogy a „sztálinizmus” problémáját aligha érthetjük meg az „objektív kötöttségek”, az ötven év előtti Oroszország bel- és külviszonyainak alapos ismerete nélkül.

A vitapartnereket persze inkább elméleti síkon érdekli a kérdés. Mindenáron választ szeretnének arra a problémára: miképp lehet, hogy az alapjában jó szándék visszajára fordul? Sándor erre természeti törvénnyel felel: „Minden megvalósulás – másulás”. Eszerint az eszme harc által győz, s ez a harc újabb és újabb erőszak forrása. A folyamat beláthatatlansága idézi elő azt a pesszimizmust, mely *minden* hatalomra kétkedéssel tekint. Abból, hogy a jó akarat is rosszra fordul, az következik, aki jót akar, nem riadhat vissza a rossztól. A fejedelmeknek adott tanácsaiban már Machiavelli (akit a probléma szakértőjének megidéznék) felvetette ezt az alapelvét. Példát a vitaközö negyvenévesek saját élményeikből is hoznak. A legmeggyőzőbbet akkor, amikor a Fényes szellemek értelmezéséről vitáznak. Domonkos tömören összegzi a tényeket: a 45 után eszmélő fiatalság a forradalmi változásokért nehézségek, akadályoztatások ellenére hittel dolgozott. A hatalom a forradalmi táboron belül egy „cinikus” csoport kezébe került, mely az eredetileg érvényesülő demokratikus vonalat felváltotta az erőszak módszerével. E folyamatból a mai helyzetre nézve korántsem pesszimista tanulságokat von le. „A csalás és erőszak által elfojtott népi kezdeményezést újra biztatni kell, érvényesülésének utat kell engedni, odébb kell tolni a szólás korlátait – anélkül, hogy ez a folyamat a státus egyensúlyának felborulásához vezetne”.

A szólás, az írás nagyobb szabadsága több cél érdekében fontos. Mindenekelőtt azért, hogy az irodalmi művek (parabolák!) két- vagy többértelműségét megszüntessék. Ugyanis a többértelmű műveknek megvan

az a tulajdonsága, hogy mondandójuk az értelmező szemlélethez idomul. Ezt elkerülendő fogalmazzza meg a szerző, hogy a mai irodalom funkcióját a múlt századi „nagy-realizmus” társadalmi szerepéhez mérje (nem másolva természetesen ábrázolási módszerét). A bátrabb, erőteljesebb irodalom a demokrácia teljesebbé tételének is alapfeltétele. Hiszen a társadalmi visszaságokat, demokráciaellenes magatartásokat az ábrázoló művészet leplezi le. Az irodalom a jelenségek bemutatásával emel korlátot a gátlástalan törtetés, a korrupció, a hatalommal való visszaélés elé. S itt nem arról van szó, hogy a szolás szabadságának címén szabad teret kapjanak a rendszer ellenségei; a szerző – ismét Domonkos szavaival – inkább azt kívánja, hogy e rendet alapjaiban elfogadó „reformerek” nézeteinek kifejtésére” nagyobb lehetőség nyíljon. Hozzáfűzve, hogy az adott körülmények között persze nem könnyű eldönteni, ki igényli a szocializmus érdekében a több szabadságot, mintahogy a másik oldalon sem egyszerű annak megállapítása, ki az, aki saját érdekében ellenzi a szabadságjogok kiterjesztését.

Az önzés – ebben a vitapartnerek egyetértenek – az emberi természet egyik jellemző vonása. E tényből azonban kétféle következtetést vonnak le. Sándor, a peszsimizmus védnöke, az önzés megnyilatkozásából arra az eredményre jut, hogy mivel az emberi természet változtathatatlan, „örökké az erőszak lesz az úr az igazság felett”. Vagyis nincs lehetőség arra, hogy az emberi természet alapján egy értelmes társadalmat lehessen szervezni, a hatalomvágy, a hiúság, az önzés megtorpedóz minden ilyen kísérletet. Ezzel szemben Domonkos marxi tételekkel bizonyítja, hogy a meglevő emberek érdekeire, „önzésére” támaszkodva lehet az érdekek harcát normalizáló társadalmat teremteni. Ebben a társadalomban, a szocializmusban, sem szűnik meg az önzés. De – idézhetjük a könyvet – „a szocializmus – fejlett, demokratikus szakaszában – ezeknek az ösztönöknek az érvényesülését a demokrácia ellenőrzése alá szorítja, sőt, a gazdagság hajtóerejévé alakítja, mint ahogy a robbanóanyagokat is fel lehet használni békés munkára”.

A vitában – amint ez a néhány kiragadott példából is kiderülhetett – a pesszimizmus érvei sorra megcáfoltnak. Bebi-

zonyosodik, hogy a Nap eljövendő kihűlése ellenére érdemes dolgozni, hogy a pesszimizmista szemléletének legnagyobb hibája a jelenség és lényeg határainak összemossa, s az is, hogy az optimizmus önmagában nem elegendő az „üdvösséghez” – szak tudásra, alapos ismeretekre is szükség van.

(Magvető)

LACZKÓ ANDRÁS

Hubay Miklós:

ÚTON ÉS ITTHON

Naplók, találkozások

Nemcsak a toll embereinek – íróknak, tudósoknak –, hanem a kirándulók, turisták tömegeinek is egyre több lehetősége nyílik az utazásra, és egyre nagyobb utazásra. Hubay Miklós is nyugaton Mexikóig, keleten Indiáig jutott el, s új könyvéből kiderül, hogy Ausztrália kivételével mindegyik földrészen töltött hosszabb-rövidebb időt. Érthető, hogy élményei irodalmi formába kínálkoztak, hiszen azok, akik akár a közele, akár a távoli külföldi országokban járnak, gyakran érzik szükségét annak, hogy élményeikről, benyomásaikról, tapasztalataikról többé-kevésbé igényes útirajzokban számoljanak be. Van azonban ennek a műfajnak két buktatója: az egyik a felületesség (nevezhetnők tudatlanságnak is!), a másik a nagyképűség. Magyar és külföldi példákat, újságokban közölt beszámolókat és nagyobb lélegzetű útinaplókat bőven idézhetnénk.

Hubay könyvének talán az a legnagyobb erénye, hogy mentes mind a felületességtől, mind a nagyképűségtől. Ahová utazik, annak az országnak kultúráját, történelmét tanulmányozni igyekszik, és arra is törekszik, hogy a szellemi élet kiváló képviselőivel találkozzék. Joggal viseli a könyv ezt az alcímet: „Naplók, találkozások”. Hubay találkozik Chagallal, a műfordító André Prudhommeaux-val és olasz kollégájával, Umberto Albinival, beszélget Janniszt Ritsszossal, a haladó görög költővel és Marie Bellet, a nagy francia színésznővel, felidézi Stendhal és Beethoven emlékét, és még a mexikói bikaviadalokról is Ferenczy Béli-

vel folytat eszmecsérét. A jó felkészültség és a jeles emberekkel való találkozás eleve biztosítja a könyv színvonalát. Ráadásul Hubay nem tolja a maga személyét szükségtelenül előtérbe: az útirajz vagy beszélgetés nem üriugy számára, hogy a maga „nagyságát ünnepelje”.

Tartózkodó, művelt, jól megírt, és éppen ezért nagyon tanulságos olvasmány ez a könyv. Talán csak a mexikói részt érezzük kissé elnagyoltnak, talán csak itt nem volt a szerzőnek ideje, hogy felkészüljön ennek a sajátos országnak, a „három kultúra” (indián, barokk, modern) országának megfigatására.

Annál nagyobb dicséret illesse azonban az Indiáról szóló tizenkét fejezetet. Már ez a nagy szám bizonyítja, mennyire közel áll ez az ország írónk szívéhez, és mennyire tudatosította magában, hogy „lélekszámra India a második a világon”. Nemcsak az exotikus látványt veszi észre, nemcsak ősi kultúrák üzenetét építészeten, szobrászatban, táncban, irodalomban, hanem szembenéz olyan kérdésekkel is, mint a népesség hallatlan ütemű szaporodása, az életszínvonal kiegyensúlyozatlansága, az erőszaknélküliség elmélete, sőt még a „szent tehenek” is. Minderre keresi a választ, s ez egy humanista elme, egy valóban művelt lélek válasza, olyan emberé, aki a látszólagos „furcsaságok” mögött is meglátja a nagy perspektívákat. A kép, amelyet Indiáról rajzol, színes és rokonszenves. Ha arra gondolunk – amit egyes statisztikusok állítanak – hogy 2000-ben India lélekszámra már az „első ország lesz a világon”, akkor csak örülhetünk, hogy egy kitűnő magyar író annyira közel tudta hozni olvasóihoz India földjét és népét.

Szovjet-Örményország, Itália, Franciaország, Görögország, Finnország: itt is járt Hubay, s van is mondanivalója. Többnyire filmfesztiválok, béke-világkongresszusok és más ilyen jellegű összejövetelek alkalmával jutott el messzi országokba. Feltehető, hogy közeli szomszédainknál is járt, s talán remélhetjük, hogy egyszer ezekről az élményeiről is beszámol.

Bármennyire kitűnő írás azonban Hubay könyve, egy ponton vitatkoznunk kell vele. Tíz tanulmány ezt a közös címet viseli: „Nem néma nemzet”, s Hubay itt valóban sok érdekeset mond arról a munkáról, amelyet ő is, barátai is a magyar irodalom külföldi terjesztésének terén végeztek. Mégis,

néha mintha saját maga kételkedne az elért sikerekben. Az „Ízről izre király” címet viselő tanulmányra gondolunk, melyben bizonyos pesszimizmust érzünk, vagy talán még inkább: kisebbségi komplexust. De vajon van okunk ilyen komplexusra? Vajon tényleg „hermetikus költőnek” érezheti magát a magyar író, már csak „átkozottul izolált” nyelvünk miatt is?

Két ponton is bírálható ez a „magyar klausztrománia”, az elzárkózásnak fájdalmas vagy dacos kultusza. Tudjuk, Hubay nem ezt képviseli, de mint fájdalmas kétség, mint komor alaphang fel-felmerül írásaiban. Nem szabad viszont elfelejtelnünk, hogy míg Goethe korában a *Weltliteratur* jórészt csak a görög és latin, germán, román és szláv irodalmakat jelentette, addig ma sokkal nagyobbak a távlatok. Azt is mondhatnók: a mai „világirodalom” nem más, mint az *információk* hatalmas mennyiségű tömege. Ebben az információ-tömegben a magyar irodalom is benne van, sok más, kisebb-nagyobb nép irodalmával együtt. Az már az egyes írók, esztéták, esetleg irodalmi körök érdeklődésétől függ, hogy az információk tömegéből mennyit aktualizálnak a maguk számára. Gondoljunk például arra, hogy a *Nagyvilág* egyik új számában marathi nyelven író indiai költők verseit közölte, a *Helikon* pedig Fekete-Afrika irodalmának szentelt majdnem egy egész számot. „Hermetikus költő” ma tehát valójában már nincsen, legfeljebb a tájékozódási lehetőségnek vannak korlátai, és természetesen az emberi befogadóképességnek.

Talán a magyar sem olyan „átkozottul izolált” nyelv, mint amilyennek Hubay egy kétségbeesett pillanatában ítéli. Tizenöt, más becslések szerint tizenhét millió azoknak a száma, akik nyelvünket beszélik, nemcsak Magyarországon és a szomszédos államok nemzetiségi területein, hanem Európa és Amerika más részein is. Igaz, ez utóbbiak jelentős része szétszóródott, de azért mégis szerepet játszhat a közvetítés munkájában. Ha a szerényebb számnál, a tizenöt milliónál maradunk, akkor is azt kell mondanunk: nyelvünk ugyan nem „világnyelv”, nem is ambicionálhatja, hogy azzá legyen, mégis eléggé elterjedt ahhoz, hogy világirodalmi igénnyel művelhessük. Az újgörög, a svéd, az albán, az izlandi nyelvterület – hogy csak néhány példát említsünk – sokkal kisebb, mint a magyar

nyelv akciórádíusza, az ott élő alkotók azonban mégsem érzik vállalkozásuk állítólagos „reménytelenségét”. És az időnként felbukkanó sötételátásnak maga Hubay a legjobb cáfolata: személyes és irodalmi kapcsolataival nagyon sokat tett „külföldön a magyar literatúrának terjesztése” érdekében.

(Gondolat)

ANGYAL ENDRE

Kerékgyártó István:

TERSÁNSZKY JÓZSI JENŐ

Tersánszky Józsi Jenő ihlető élményeit túlnyomórészt a kín és nélkülözés adta. A méltánytalanságtól és mellőzéstől sokat szenvedett, de az irodalomtörténet még életében megkezdte a jóvátétel törlesztését is: az Arcok és Vallomások c. sorozatban hozzáfogott életműve fölméréséhez. (Noha népszerűsítő jellegű, dokumentumokban gazdag „képeskönyvről” van szó, mégis a felmérés kezdetének kell tekintenünk.) A kész mű sajnos már nem kerülhetett az író kezébe. A vártnál korábban kapitulált a halál előtt, most nem tudott elosonni valamilyen egerúton, humora, jókedve, amely eddig mindig átszűrte a bajokon, az utolsó akadályt nem tudta legyőzni. Vereségről mégsem beszélhetünk, mert a kör bezárult, emberi és alkotói pályája teljessé kerekedett. Kerékgyártó István szavaival a „megtettem mindent, amit megtehettem” érzésével búcsúzhatott az élettől, diadalt aratva a mulandóságon.

Kerékgyártó István könyvének főként azok a fejezetei hatnak a jóvátétel erejével, amelyek a felszabadulás előtti életutat elemzik. Mert a felszabadulás előtti kritika rendkívül ellentmondásos, helyenkint fanyalgó Tersánszky eredményeinek megítélésében. Még a jóindulatú pártfogó és útra-indító Ignotus is kétkedve dicséri: „Tersánszky se nem a legműveltebb, se nem a legművészebb írónk, de egyik legmélyebb és legigazibb.” Többnyire csak a kuriózumot látták benne, aki egy különleges világba vezet, ahol „nem divat a mindennapi

fürdés”, ahol pipafüstös és izzadságszagú a levegő, ahol akad bőven munka a rendőrök számára is. Az alakja köré szövődött tréfákat, legendákat, anekdotákat sokkal inkább ismerik, mint írásait. Oka ennek maga az író is, aki „szándékosan bagatelizálja íróvá válásának fordulatát”, mintegy kérkedően hangoztatva, hogy „az írásra nem annyira belső, mint inkább külső kényszerek, főleg megélhetésiek kényszerítették.” Kerékgyártó óva int attól, hogy Tersánszkyt a kielező anekdoták alapján ítéljük meg, hiteles portréja életútjából és művei tanulságából bontakozik ki. S a szerző az életút és az életmű szoros összefüggésében állítja a nagy író elé.

Rendhagyó tehetség Tersánszky – volt több kritikusa, de rendhagyó a felnevelő környezet is: a gazdag, sokarcú Nagybánya környéki táj, a nyugtalan, vállalkozó kedvű ősök, a Zazar partján tolvajok, csavargók, dologkerülők, cigányok között ellebzelt órák élményei. De korán rabulejti a művészet is. Nagy szerep jut ebben a nagybányai művésztelepnek, anyja könyvtárának. Mégis hosszú és válságokkal terhes az út tehetségének felismeréséig, amikor az írás kényszere nyugtalanítja. Rendhagyó tehetségű íróhoz rendhagyó esztétika illik. Kerékgyártó István szép eredménnyel elemzi ezt a küzdelmet, amelylyel Tersánszky érvényt szerez az uralkodó irodalmi ízléstől független sajátos esztétikája számára. Jól látja a szerző a fiatalkori novellák fontos szerepét az írói módszer kialakulásában. A korai novellák között remeklések vannak, s eddig Tersánszky egész sor kiváló műve méltatlanul maradt homályban. Pedig bennük az író csaknem minden lényeges problémaköre megtalálható. Örömmel oszthatjuk Kerékgyártó nézetét: a fiatalkori novellák Tersánszky pályájának első fénykorát jelentik.

Noha az íróvá fejlődésben nagy szerepe van a gyermekkor és az ifjúkor élményeinek, az igazi próbákó mégis az első világháború. Csak helyeselhetjük, hogy Kerékgyártó nem korlátozza elemzését Tersánszky első háborús regényére (Viszontlátásra, drága), hanem naplóját, leveleit is vizsgálja: ezek mutatják igazán, hogy már frontszolgálatának első heteiben is átlát a demagóg jelszavakon. Tudja, hogy „a hadiírás felettébb kockázatos, amennyiben hiteles és művészi”. Ilyen hiteles és művészi hadiírás a Viszontlátásra, drága. Figyelemre

méltatta a korabeli haladó kritika, még Ady Endre is. Kerékgyártó most mégis újra mérlegre teszi. A kortárs kritikával szemben tudatos háborús regénynek ítéli, annak ellenére, hogy nincsenek benne csatajelenetek, lövészárkok és sebesültek. Központjában a főhős önütköztetése áll, mert pszichológiai regény a javából a lélekrajz és a történetes tömör egységének érvényesülésével. A mű a 20. század elején eredeti hangot képvisel, a szerző mégis rálel a távoli inspirációra, kimutatja rokonosságát Kármán József levélregényével. Ez a visszanyúlás lesz a forrása az ironiának, mert Tersánszky „ironikus jellemzési eszközként használja a szentimentalizmus rekvizitumtárát”. Lényeges felismerése ez az önálló hangjára rátaláló író jellegzetes ábrázolásmódjának: felfedi romantika- és szentimentalizmus-ellenességét. Mindez később a szatirikus ábrázolással egészül ki, s legjobb műveiben a Viszontlátásra, drága pszichologizáló jellegzetessége is megmarad. Tersánszky írói ereje a szuggesztív megjelenítésben van, valamint abban, hogy mindig bele éli magát az ábrázolt hős lelki világába. Társadalombírálat a kisember sorsának, lelki világának ismeretén alapszik, ezért rendkívül meggyőző.

Kerékgyártó István először szentel kiélegítő figyelmet a színműíró Tersánszky-nak. A korabeli kritikával ellentétben drámaírt jelentős kísérleteknek ítéli. Miért nem lett belőle mégsem nagy drámaíró? Mert a színigazgatók nem hisznek abban, hogy

nívós drámákkal is lehet jó üzletet csinálni. Így a türelmetlen író hátat fordít a színháznak, a szőrös szívű direktoroknak. Maga alapít színházat: egyszemélyben lesz szövegíró, rendező, színész, zeneszerző és díszlettervező. Ebben a szerepben is kezdeményezett: új műfajt teremtett, a Képeskönyv Kabarét. Kerékgyártó István tisztelettel adózik Tersánszky újításának, mert újítást lát ebben a kísérletben, amelyet a kritika mindeddig annyit vitatott és még többet kárhoztatott. A magyar folk-beat szellemi előfutárának tekinti Tersánszkyt, mert kísérleteiben „egy népi ihletű szanzonkultúra megteremtésének lehetőségei csillantak fel”.

Úgy véljük, Kerékgyártó inkább hézagpótlónak szánhatta művét, mint összefoglalónak. Innen eredhetnek aránytalanságai. Hosszabban időzik az ifjúkor küzdelmeinél és műveinél; tüzetesebben mutatja be a színműíró, a Képeskönyv Kabaré szerkesztőjét és a zeneszerzőt; meglehetősen szűkszavú elemzést ad az igazi nagy művekről, a Kakukk Marciról, a Legenda a nyúl paprikáról, a Félbolondról; különösen kevés hely jut a felszabadulás utáni 25 év értékelésére. Mégis, talán éppen hézagpótló szerepe miatt jó útmutatót adhat a különleges életmű kimerítő felméréséhez, a teljes monográfia elkészítéséhez.

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

NEMES ISTVÁN